

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ оқу-әдістемелік кешені**Мамандығы:** Кеден ісі**Шифр:** 5В030400**Пән:** Контрабандыны тергеу**Дәрістердің материалдарымен, оқу және қосымша
әдебиетпен танысу**

Дәрістің конспектісін сабақтан кейін қайта оқып шығу қажет. Содан кейін оқытушымен ұсынылған оқу құралдарының тиісті тарауларымен танысу керек. Дәріс кезінде студент теориялық білімдерді алады, сондықтан осындай теориялық базаны нақты айғақтармен бекіту дұрыс, ал оқулықтарда сондай айғақтар кең көлемде беріледі.

Студенттің басты мақсаты - осындай айғақтарды дәріс барысында алынған теориялық білімдерімен сәйкестендіру.

Осындай жағдайда дәптерде қалдырылған бос жақтары қажет болады, оларды пайдаланып дәріс мәтінін толықтыруға болады. Қажет болған жағдайда оқулықтардың тарауларын конспектілеуге болады. Дәрістердің материалдарымен танысып болған соң, студент қосымша әдебиетпен таныса алады. Қажет болса, студент қосымша әдебиеттің конспектісін жасайды.

**1. Тақырып Контрабанда түсінігі, қылмыстың жіктелуі (Өзекті
дәріс)**

Мақсаты: Контабанда қылмыстарын толық жан-жақты ашып талқылау, оның кеден қылмыстарынан ерекшелігін анықтау, қоғамдық қауіпсіздікке қарсы қылмыстарды тергеу ерекшеліктері анықтап қарастыру.

Түйінді сөздер: Контрабанда, контрабанда қылмысының қылмыс құрамының элементтері, контрабанданың жасалу жолдары және тәсілдері. Экономикалық қылмыстар түсінігі және түрлері.

Негізгі сұрақтар:

1. Контрабанда түсінігі өзе де қылмыстардан ерекшеліктерін талдау
2. Контрабанда қылмысын жасаудың тәсілдері
3. Экономикалық қызмет саласындағы қылмыстар

1. Контрабанда түсінігі.

Контрабанда ең алдымен мемлекеттің экономикалық мүдделеріне нұқсанын келтіреді, өйткені ол біріншіден, әкелінетін және сыртқа шығарылатын тауарларға белгіленген баж салықтарының мемлекеттік, бюджетке түсуіне тосқауыл жасайды.

Екіншіден, біздің экономикамыз үшін маңыздылығы жоғары, сыртқа шығаруға тыйым салынған тауарлар (мысалы, стратегиялық маңызы бар шикізаттар) республикадан сыртқары жерлерге әкетіледі. Мемлекеттің қаржылық қызметі – экономикалық контрабанданың негізі объектілері болып саналады.

Қосымша объект – Қазақстан Республикасының кеден шекарасы арқылы алып өту ережесі.

Қоғамның қауіпсіздігі, мемлекеттік органдардың қызметі, Қазақстан Республикасының саяси мүддесі, Қазақстан халқының денсаулығы, қоғамның моральдық бастаулары, Қазақстан халқының тарихи-мәдени мұралары, контрабанданың заты мен субъектісіне қатысты контрабанданың факультативтік объектілері болып саналады.

Тауарлар мен өзге де заттар аталмыш қылмыстың заттары болып саналады.

1995 жылдың 20 шілдесіндегі “Қазақстан Республикасының кеден ісі туралы” ҚР Заңының 18-бабының 18-тармағына сәйкес, осы баптың 21-тармағында көрсетілгендей, материалдық дүниенің кез келген қозғалыстағы материалдық заты, оның ішінде валюта, валюталық құндылықтар, электр, жылу немесе өзге де қуат көздерінің түрлері мен осы баптың 21-тармағында көрсетілген көлік құралдарына һөзге көлік құралдары тауар ретінде түсіндіріледі”, ал осы баптың 21-тармағына сәйкес “оған контейнерлер және өзге де көлік құрал жабдықтарын қоса отырып, тауарларды халықаралық тасымалдау үшін пайдаланатын кез келген құрал” көлік құралы ретінде түсіндіріледі.

Одан өзге, оларға қатысты кеден арқылы өткізудің арнайы ережелері белгіленген, кеден шекаралары арқылы алып өтуге тыйым салынған немесе шектеу енгізілген заттар мен құндылықтар осы қылмыстың заты болуы мүмкін.

Кеден шекаралары арқылы алып өтуге тыйым салынған заттардың тізімі 1993 жылдың 19-ақпанындағы “Қазақстан республикасының шекарасы арқылы алып өту тәртібі мен мәлімдеу туралы” ҚР Министрлер Кабинеті Қаулысымен №5 қосымшасымен белгіленген. Оған мемлекеттік және қоғамдық құрылысты бүлдіруге бағытталған, соғысты, терроризмді, зорлық-зомбылықты, кәсіпшілікті насихаттауға бағытталған баспа және бейнелеу материалдары, сондай-ақ порнографиялық мазмұндағы материалдары, өнер туындылары, көне жәдігерлер мен маңызды көркем, тарихи, ғылыми немесе мәдени құндылықтарды білдіретін өзге де заттар кіреді.

Қазақстан Республикасының кеден шекаралары арқылы алып өтуге шектеулер енгізілген заттардың тізімі осы Қаулының №6 қосымшасымен белгіленген. Оған ғылыми, көркем, тарихи немесе мәдени құндылықтарғы ие заттар, есірткілік заттарға жатпайтын дәрілік құралдар, радиоэлектрондық, байланыс құралдары мен жоғары жиіліктегі қондырғылар, тастүсті шикізаттар үлгілері (аса қымбат тастардан өзге), коллекциялық және сирек

минералдар, палеонтологиялық қалдықтар, автокөлік құралдары және т.б кіреді.

Қаралып отырған қылмыстың объективтік жағы, осы Кодекстің 250-бабында көрсетілгенінен басқа жағдайларды, кеден шекаралары арқылы ірі көлемде тауарлар мен заттарды алып өтуге бағытталған белсенді іс-әрекеттен көрінеді.

Жоғарыда атап өткен Заңның 18-бабының 9-тармағына сәйкес, Қазақстан Республикасының кеден шекарасы арқылы өткізу “ Қазақстан Республикасының кеден аумағынан тауарлар әкелу бойынша әрекеттің жасалуы немесе осы аумақтан кез келген тәсіліен тауарлар мен көлік құралдарын сыртқа әкету бойынша әрекеттерді жасауды” білдіреді.

Көрсетілген әрекеттерге жататындар: Қазақстан Республикасының кеден аумағына тауарлар мен көлік құралдарын әкелу кезінде оның ішінде еркін кеден қоймалары бар аумақтардан Қазақстан Республикасының кеден аумағынан өзге аумақтарына Қазақстан Республикасы кеден шекараларының нақты қиылысуы: өзге жағдайларда - Қазақстан Республикасы кеден аумағынан тысқары жерлерге тауарлар мен көлік құралдарын әкету ниетін тікелей жүзеге асыруға бағытталған әрекеттер жасау, немесе еркін кеден аймағы аумақтарына не болмаса, еркін қоймаларға, нақтылай алғанда – кеден мәлімдемесін беру.

Сөйтіп, Қазақстан Республикасы кеден шекарасын әкелу негізінде нақты қиып өту тауарлар мен өзге де заттарды жеткізу ретінде, ал сыртқа әкету кезінде – кеден мәлімдемесін беру түсіндіріледі. Соған сәйкес, Қазақстан Республикасының кеден аумағына әкелу кезінде, оның ішінде еркін кеден аумақтары мен еркін қоймалардан кеден аумағынан басқа бөліктеріне әкелу кезінде тауарлардың немесе өзге заттардың кеден аумағының нақты қиып өту сәтінен бастап, ал кеден аумақтарына тауарларды сыртқа шығару кезінде, сондай-ақ оларды Қазақстан Республикасының басқа кеден аумақтары бөлегінен еркін кеден аймағы аумағына және еркін қоймаларға әкеғлу кезінде – кеден мәлімдемесін берілген сәттен бастап, контрабанда аяқталған болып саналады.

Алып өту мына тәсілдердің біреуі арқылы жасалады: кеден бақылауынан тысқары; кеден бақылауынан көлемін қысқартып көрсету; құжаттарды немесе кедендік идентификация құралдарын алдап пайдалану арқылы; мәлімдеме бермеу жолымен; кеден шекаралары арқылы өткізудің арнайы ережелері белгіленген, кеден шекаралары арқылы өткізуге тыйым салынған немесе шектеулер енгізілген тауарлар мен заттарды жалған мәлімдеу.

2.Контрабанда қылмысын жасаудың тәсілдері

Контрабанданы жасаудың бірінші тәсілі: “Контрабанда үшін қылмыстық жауапкершілікке тарту туралы заңдарды қолдану практикасы туралы” Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты Пленумы Қаулысының 5-тармағына сәйкес, кеден постыларына, жеткізу пункттері мен өзге де орындар тысқары түрде контрабанда заттарын қайта жөнелтуден немесе алып өтуден тұрады.

1995 жылдың 20 шілдесіндегі “Қазақстан Республикасындағы кеден ісі туралы” Қазақстан Республикасы Заңының 23-бабына сәйкес, Қазақстан Республикасының кеден шекараларын тауарлар мен және көлік құралдарымен қиып өтуге, Қазақстан Республикасының кеден органдарымен анықталатын жерлерде рұқсат етіледі. Өзге жерлерде және Қазақстан Республикасының кеден органдарының жұмыс жасау уақытынан тыс кездерде тауарлар және көлік құралдары Қазақстан Республикасының кеден органдарының келісімімен ғана Қазақстан Республикасының кеден шекарасын қиып өтуі мүмкін.

Контрабанданың екінші тәсілі тауарларды, заттар мен құндылықтарды тасымалдау кезінде оларды ерітіп, балқытудан немесе оларды ұстауға болмайтындай етіп жасаған басқа тәсілдерден тұрады.

Кеден бақылауынан заттардың көлемін азайту үшін тұлғалар жиі түрде баратын құлықтардың бірі – жасыру. Заттар жасырылып, тығылуы мүмкін, мысалы, киімге, аяқ киімге, бас киімдерге, сумкалардың астарларына, чемодан қуыстарына, қол шатырларға, азық-түліктердің арасында және т.б.

Үшінші тәсіл кеден органдарына, сондай-ақ шекара бақылауын жүзеге асырушы тұлғаларға заңсыз жолмен алынған, жарамсыз, жалған, сондай-ақ жалған мәліметерден тұнратын құжаттарды көрсету, жалған мөрлерді, пломбыны, мөртабан мен өзге де соған ұқсас кедендік идентификацияны пайдалану немесе басқа объектіге жататын шынайы идентификация құралын көрсету.

Бұл тәсіл контрабанданың неғұрлым кең тараған және қауіпті түрлерінің бірі болып саналады, өйткені құжаттарды алдап пайдалану арқылы шектелген әртүрлі бағалы шикізаттар мен материалдарды, қуат көздерін таратушылардың (мұнай, бензин, дезильдік отын, мазут) аса көп көлемі әкетіледі. Мұндай түрдегі аса ірі ауқымды контрабандалық операциялардан мемлекет ондаған, жүздеген мың доллар зиян шегеді.

Мынадай жайға көңіл аудару қажет: жоғарыда айтылғандай тәсілмен контрабанда жасау кезінде кінәнің немесе құжаттың жалғандығын қосымша анықтаудың қажеті шамалы, өйткені мұндай іс-әрекеттің осы тәсілмен контрабанда жасаудың міндетті белгілері болып саналады.

Контрабанда жасаудың төртінші және бесінші тәсілі алып өтуге тыйым салынған немесе шектеу енгізілген, не болмаса айналымнан алынып тасталған тауарлар және басқа заттар мен құндылықтарға қатысты заңмен белгіленген ережелерге сәйкес кеден мәлімдемесін беруді орындаудан немесе дұрыс орындамаудан тұрады.

Контрабанданы жасау кезінде алып өту кеден шекарасы арқылы жүзеге асырылады. Заңның 3-бабының 4-бөліміне сәйкес, Республика кеден аумағының шектері, сондай-ақ еркін кеден аймағы мен еркін қоймалар периметрлері кеден шекаралары болып саналады.

Осы бап бойынша кінәнің, іс-әрекеттің айқындау үшін тауарларды немесе өзге де заттардың ірі мөлшері алап өтілуі тиіс. Осы бапқа қосымишаға

сәйкес, егер тауарлардың құны бір айлық есептік көрсеткіштің бір мыңынан артып кететін болса, контрабанда ірі мөлшерде жасалған болып саналады.

Осы қылмыстың субъективтік жағы тікелей ойын жүзеге асыру түріндегі кінә. Кінәлі тұлға кеден шекарасы арқылы ірі мөлшерде тауар мен өзге де заттарды алып өтетінін сезінеді және ол іс-әрекетті жасауды қалайды.

Аталмыш бап, жаза тағайындаған кезде қабылдануы мүмкін мақсаттар мен дәлелдерсіз қисындалған. Сот практикасында жазалау қағидасын жүзеге асыру кезінде ескертетін теріс мақсат контрабанда жасаудың дәлелдері болып саналады.

Қылмыстың субъектісі – 16 жасқа толған, ақыл-есі дұрыс жеке тұлға.

Егер ол екінші және одан да көп рет жасалса, контрабанда әлденеше рет жасалған деп танылады. Осыған орай оның соның алдындағы соттылығы алынып тасталған ба немесе өтелген бе, соны анықтау міндетті болып санаалды: не болмаса, оның алдында жасаған контрабанда үшін тұлға қылмыстық жауапкершіліктен босатылады ма немесе соның алдында жасаған қылмыстары үшін қылмыстық жауапкершілікке тартудың мерзімі өтеді ме, соларды анықтау міндеті қойылады.

Өзінің қызметтік жағдайын пайдалану арқылы жасаған лауазымды тұлға контрабандасы лауазымдық қылмыстар туралы қылмыстық заң баптары бойынша қосымша айқындауды талап етпейді.

Өзінің қызметтік жағдайын пайдаланып контрабанда жасаған өзгелауазымды тұлғалар жалпы негіздерде, яғни осы анықтаушы белгілерге сүйенбестен, контрабанда туралы Қазақстан Республикасы Қылмыстық Кодексінің соған сәйкес бабының бөліміне және лауазымдық қылмыстар туралы қылмыстық заңының нормаларын қолдануды қарайтын жиынтығы бойынша жауапкершілікке тартылады.

(Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты Пленумы Қаулысының 9-тармағы). Психикалық немесе денелей күш көрсету кеден бақылауын жүзеге асырушы тұлғаға күш қолдану контрабандасы ретінде түсіндіріледі. Денлей күш көрсету, соққылар беру, денсаулыққа әртүрлі дәрежеде (ауыр, орта немесе жеңіл) зиян келтіруден тұрады. Егер кедендік бақылауды жүзеге асырушыны өлтірген болса, онда жасалған қылмыс Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 209 және 96-баптарының жиынтығы бойынша сараланады.

Ал психикалық күш көрсету денсаулыққа зиян келтіру немесе өлтіруден көрінуі мүмкін.

Контрабанда жасау үшін, күні бұрын біріккен тұлғалардың ұйымдасқан тобының контрабанда жасауы, осы баптың 3-бөліміне сәйкес контрабанданың айрықша айқындалған белгісі болып саналады. (Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты Пленумы Қаулысының 10-тармағы).

Қазақстан Республикасының кедендік шекарасынан кеден бақылауын жанай немесе одан жасырын, не құжаттарды немесе кедендік теңдестіру құралдарын алдап пайдалану арқылы тауарларды немесе өзге де заттарды, олсы Кодекстің 250-бабында көрсетілгендерін қоспағанда, не декларацияланбауы немесе күмәнді декларациялаумен ұштасқан кедендік

шекарадан өткізуге тыйым салынған немесе өткізушектелген кедендік шекара арқылы өткізудің арнайы ережелері белгіленген тауарларды, заттар мен құндылықтарды ірі мөлшерде өткізу екі жүзден бес жүз айлық есептік көрсеткіштерге дейінгі мөлшерде немесе сотталған адамдардың екі айдан бес айға дейінгі кезеңдегі жалақысының немесе өзге де табысының мөлшерінде айыппұл салуға, не төрт айдан алты айға дейінгі мерзімге қамауға не бір жылдан екі жылға дейінгі түзеу жұмыстарына, не жүз айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде немесе сотталған адамдардың бір айға дейінгі кезеңдегі жалақысының немесе өзге де табысының мөлшерінде айыппұл салынып отырып немесе онсыз үш жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

Нақ сол әрекет: А) бірнеше рет; Б) лауазымды адам өзінің қызмет бабын пайдалану; В) кеден бақылауын жүзеге асыру мен адамға күш қолдана отырып жасаса;

Мүлкі тәркіленіп немесе онсыз екі жылдан бес жылға тиісті мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады. Осы баптың бірінші немесе екінші бөліктерінде көзделген ұйымдасқан топ жасаған әрекеттер – мүлкі тәркіленіп үш жылдан сегіз жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

Ескерту: Осы бапта көзделген әрекеттер, егер, өткізілген тауарлардың құны бір мың айлық есептік көрсеткіштен асса, ірі мөлшерде жасалған әрекеттер деп танылады.

Контрабанда үшін жауапкершілікті бір бапта қарайтын осының алдыңғы қылмыстық заңмен салыстырғанда, Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексіні жасаушылар 209-бапта экономикалық контрабанда үшін жауапкершілікті, ал 250-бапта айналымға түсуі шектелген немесе айналымдағы заттарды алып қою контрабандасы үшін жауапкершілікті қарайды. Осы екі құрал арасындағы шектеуді қолсұғушылық объектісі мен заты бойынша жүргізу көзделеді.

Контрабанда үшін қылмыстық жауапкершілікті белгілейтін норма "Экономикалық қызмет аясындағы қылмыс" тарауында белгіленген, сондықтан экономика мүдделері экономикалық контрабанданың объектісі болып танылады.

Мемлекеттік немесе кеден шекаралары арқылы тауарларды немесе өзге де құндылықтар мен заттарды заңсыз түрде алып өту контрабанда ретінде түсіндіріледі.

Экономикалық контрабанданың ірі мөлшері немесе заттарды алып өтуге қатысты белгіленген арнайы ереже (Қаулының 1-тармағы), қылмыстық жазаланатын контрабандадан әкімшілік түрде жазаланатын, сондай-ақ кеден шекарасы арқылы тауарларды алып сатумен байланысты кеден ережелерін бұзатын контрабандадан бөлектеп тұратын жағдаяттар болып саналады.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 29-бабындағы ескертпеге сәйкес, осы бапта қаралған іс-әрекеттер, егер алып кеткен

тауарлардың құны айлық есептік көрсеткіштен бір мыңға артып кететін болса, ірі мөлшерде жасалған болып танылады.

Кеден және мемлекеттік шекаралар түсінігі 1995 жылдың 20-шілдесіндегі заң күші бар №20368 “Қазақстан Республикасындағы кеден ісі туралы” Қазақстан Республикасының Жарлығы және 1995 жылдың 21-желтоқсанындағы, 1996 жылдың 26-қаңтарындағы, 1996 жылдың 22-қарашасындағы оған енгізілген өзгертулер мен толықтырулар және 1993 жылдың 13-қаңтарындағы “Қазақстан Республикасының мемлекеттік шекарасы туралы” Қазақстан Республикасының Заңына және 1996 жылдың 15-шілдесінде оған енгізілген өзгертулер мен толықтырулармен анықталған. 1997 жылдың 18-шілдесіндегі “Контрабанда үшін қылымыстық жауапкершілікке тарту туралы заңдарды қолдану практикасы туралы” Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сот Пленумы Қаулысының 26-тармағына сәйкес материалдық дүниедегі кез келген қозғалыстағы заттар, соның ішінде валюта, валюталық құндылықтар, электр, жылу немесе өзге де қуат түрлері мен көлік құралдары контрабанда заттары ретінде түсіндіріледі. Сондай-ақ оған халықтардың көркем, ғылыми, тарихи және археологиялық мұрасы ретінде маңызға ие – көне туындылары, көне жәдігерлер мен өзге де аса құнды болып саналатын заттар, интелектуалдық меншік объектілері, құрып бара жатқан өсімдіктер мен жануарлардың түрлері жатады.

Есірткі құралдарын, психотропиялық, улы, күшті әсер ететін, улағыш, радиоактивті немесе жарылғыш заттарды, қару-жарақ, әскери техникаларды, жарылғыш құрылғыларды, атылатын қару мен оқ-дәрілерді, жаппай қырып жоятын, химиялық, биологиялық және басқа материалдар мен құрал-жабдықтарды (жаппай қырып-жоятын қаруларды жасау үшін пайдаланылуы мүмкін) алып өту экономикалық контрабанда заттарының мөлшері мен санына қатыссыз түрде жауапкершілікке тартылады.

- Кеден бақылауынан тыс;
- Кеден бақылауына қысқартып көрсету арқылы;
- Құжаттарды немесе кеден идентификациялық құралдарын алдап пайдалану жолымен;

- Кеден арқылы алып өтудің арнайы ережесі белгіленген тауарлар, заттар мен құндылықтарды мәлімдеме, тыйым салынған немесе шектелген тауарлар мен заттарды кеден шекарасы арқылы алып өту жолымен;

- Кеден шекарасы арқылы алып өтудің арнайы ережелері бекітілген тауарлар, заттар мен құндылықтарды кеден шекарасы арқылы алып өту кезінде сенімсіз түрде мәлімдеу арқылы жасалған, жоғарыда атап көрсетілген заттарды Қазақстан Республикасының кеден шекарасы арқылы алып өтуден контрабанданың объективтік қыры көрінеді.

Кеден шекаралары арқылы алып өтуге тыйым салынған заттардың тізімі 1993 жылдың 19-ақпанындағы “Қазақстан республикасының шекарасы арқылы алып өту тәртібі мен мәлімдеу туралы” ҚР Министрлер Кабинеті Қаулысымен №5 қосымшасымен белгіленген. Оған мемлекеттік және қоғамдық құрылысты бүлдіруге бағытталған, соғысты, терроризмді,

зорлық-зомбылықты, кәсіпшілікті насихаттауға бағытталған баспа және бейнелеу материалдары, сондай-ақ порнографиялық мазмұндағы материалдары, өнер туындылары, көне жәдігерлер мен маңызды көркем, тарихи, ғылыми немесе мәдени құндылықтарды білдіретін өзге де заттар кіреді.

Қазақстан Республикасының кеден шекаралары арқылы алып өтуге шектеулер енгізілген заттардың тізімі осы Қаулының №6 қосымшасымен белгіленген. Оған ғылыми, көркем, тарихи немесе мәдени құндылықтарғы ие заттар, есірткілік заттарға жатпайтын дәрілік құралдар, радиоэлектрондық, байланыс құралдары мен жоғары жиіліктегі қондырғылар, тастүсті шикізаттар үлгілері (аса қымбат тастардан өзге), коллекциялық және сирек минералдар, палеонтологиялық қалдықтар, автокөлік құралдары және т.б кіреді.

Қаралып отырған қылмыстың объективтік жағы, осы Кодекстің 250-бабында көрсетілгенінен басқа жағдайларды, кеден шекаралары арқылы ірі көлемде тауарлар мен заттарды алып өтуге бағытталған белсенді іс-әрекеттен көрінеді.

Жоғарыда атап өткен Заңның 18-бабының 9-тармағына сәйкес, Қазақстан Республикасының кеден шекарасы арқылы өткізу “ Қазақстан Республикасының кеден аумағынан тауарлар әкелу бойынша әрекеттің жасалуы немесе осы аумақтан кез келген тәсіліен тауарлар мен көлік құралдарын сыртқа әкету бойынша әрекеттерді жасауды” білдіреді.

Көрсетілген әрекеттерге жататындар: Қазақстан Республикасының кеден аумағына тауарлар мен көлік құралдарын әкелу кезінде оның ішінде еркін кеден қоймалары бар аумақтардан Қазақстан Республикасының кеден аумағынан өзге аумақтарына Қазақстан Республикасы кеден шекараларының нақты қиылысуы: өзге жағдайларда - Қазақстан Республикасы кеден аумағынан тысқары жерлерге тауарлар мен көлік құралдарын әкету ниетін тікелей жүзеге асыруға бағытталған әрекеттер жасау, немесе еркін кеден аймағы аумақтарына не болмаса, еркін қоймаларға, нақтылай алғанда – кеден мәлімдемесін беру.

Сөйтіп, Қазақстан Республикасы кеден шекарасын әкелу негізінде нақты қиып өту тауарлар мен өзге де заттарды жеткізу ретінде, ал сыртқа әкету кезінде – кеден мәлімдемесін беру түсіндіріледі. Соған сәйкес, Қазақстан Республикасының кеден аумағына әкелу кезінде, оның ішінде еркін кеден аумақтары мен еркін қоймалардан кеден аумағынан басқа бөліктеріне әкелу кезінде тауарлардың немесе өзге заттардың кеден аумағының нақты қиып өту сәтінен бастап, ал кеден аумақтарына тауарларды сыртқа шығару кезінде, сондай-ақ оларды Қазақстан Республикасының басқа кеден аумақтары бөлегінен еркін кеден аймағы аумағына және еркін қоймаларға әкелу кезінде – кеден мәлімдемесін берілген сәттен бастап, экономикалық контрабанда аяқталған болып саналады.

Алып өту мына тәсілдердің біреуі арқылы жасалады: кеден бақылауынан тысқары; кеден бақылауынан көлемін қысқартып көрсету; құжаттарды немесе кедендік идентификация құралдарын алдап пайдалану арқылы; мәлімдеме бермеу жолымен; кеден шекаралары арқылы өткізудің арнайы ережелері белгіленген, кеден шекаралары арқылы өткізуге тыйым салынған немесе шектеулер енгізілген тауарлар мен заттарды жалған мәлімдеу.

Кеден заңына сәйкес, алып өту ретінде Қазақстан Республикасының кеден аумағының тауарларды немесе өзге де заттарды бері қарай алып өту немесе ары қарай алып өту іс-әрекетерін жасауды түсіну көзделеді. Осыған орай Қазақстан Республикасының кеден аумағына алып кіру кезінде тауар, Қазақстан Республикасының кеден шекарасының физикалық түрде қиып өту сәтінен одан алып өтті деп танылады, алып ары қарай өту кезінде – кеден мәлімдемесін беру сәтінен басталады.

Баптардың диспозицияларында көрсетілген төмендегідей тәсілдер арқылы алып, қылмыстық жауапкершілікке тартылуға әкелетін заңсыз алып өту саналады: кеден бақылауынан тыс тауарларды алып өту, Қазақстан Республикасының кеден органдарының белгілегенінен тыс кеден орындарынан, кеден постыларынан немесе белгіленген уақыттан тысқары кедендік рәсімдеу өндірісі арқылы алып өту немесе ары қарай өтуді де білдіреді; кеден бақылауынан тауарларды қысқартып (көлемін азайтып) көрсету, оларды ұстауды қиындататын кез келген тәсілді білдіреді; құжаттарды немесе кедендік идентификацияны алдап пайдалану кеден шекарасы арқылы тауарларды өткізу кезінде қолдан жасалған жалған құжаттардың, заңсыз жолмен алынған құжаттардың, сондай-ақ өткіізлетін тауарлар туралы жалған мәліметтерден тұратын құжаттардың қолданылғандығын болжайды. Пломб, мөр, сандық, әріп және басқа таңбаларды идентификациялық белгілерді, фотосуреттерді және т.б. пайдалану кедендік идентификация құралдарын пайдалану ретінде түсіндіріледі; мәлімдеме немесе жалған мәлімдеу алып өтетін тауарлардың сапалық мінездемелері туралы кеден мәлімдемелерінің жалған мәліметтерін мәлімдеуді немесе мәлімдемеуді білдіреді;

Қылмыс аяқталған болып саналады: заңсыз жүзеге асыру жолымен бері қарай немесе арғы жаққа тасымалдау кезінде шекараны тікелей қиып өту сәтінен; заңсыз алып өту түрінде жүзеге асыру жолымен, алып кіру кезінде – кедендік рәсімдеуді аяқтаған сәттен бастап, ал арнайы белгіленген заттарға қатысты – шекара бақылауының процедураларын аяқтаған сәттен бастап; заңды алып өту түрі ретінде жүзеге асырылатын арғы жаққа - алып өту кезінде кедендік рәсімдеу аяқталған сәттен бастап (Қаулының 3-тармағы).

Кез келген мемлекеттің кеден саясаты оның экономикасына қатысты болады. Сондықтан да бір тауарлар, заттар, құндылықтар үшін мемлекет кеден шекарасы арқылы алып өтудің еркін тәртібін белгілейді, ал басқа бір тауарлар мен заттар үшін кеден заңдары алып өтудің арнайы ережелерін белгілейді. Экономиканың қандай да бір саласын дамыту бойынша мемлекетаралық шарттар

кеден саясатын қалыптастырады, өзіндік ықпалын тигізеді. Осыған байланысты заң шығарушы 209-бапта, қылмыстың заты ретінде кеден шекарасы арқылы алып өтудің арнайы ережесі белгіленген, кеден шекарасы арқылы алып өтуге тыйым салынған немесе шектеу енгізілген тауарларды, заттармен құндылықтарды қарады. Айналымнан алынып тасталған немесе айналымнан шектелген заттар жоғарыда айтылған заттар түрінде қатыса алмайды. Өйткені кеден шекарасы арқылы алып өтуге тыйым салынған немес шектеу енгізілген тауарлар мемлекет аумағында еркін айналыста тек қана оларды әкелу мен сыртқа шығару ғана бақыланады.

Контрабанданың субъективтік жағы әрқашанда олардың тікелей ниеті арқылы жасалады, яғни ол тауарда заңсыз тасымалдайтынын және солай жүзеге асырғысы келгеніе өзі сезеді.

Заң шығарушылар экономикалық контрабанданы, сол сияқты айналымнан алынып тасталған заттар және айналымнан шектелінген заттар контрабандасының белгілерін айырып жіктейтін біртұтас тізімін анықтады.

Бір тұлғаның бұл іс-әрекеті екі немес одан да көп рет жасалуы жағдайында бірнеше мәрте жасалған контрабанда болып табылады.

Өзінің қызмет бабын пайдалану арқылы лауазымды тұлғаны жасаған контрабандасы, міндетіне кеден бақылауы мен өзге де кеден заңдарының талаптарын жүзеге асыру кіретін лауазымды тұлғаның жасағанын болжайды. Оған кеден органдарының лауазымды тұлғалары ғана емес, сонымен бірге кедендік рәсімдерге қатысқан басқа да лауазымды тұлғалар жатады. Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты Пленумы бұған назар аударады. Мәселен, атап өткен Қаулының 9-тармағында былай деп аталып өтеді: “Өзінің қызметтік борышы бойынша кеден және шекаралық бақылауды жүзеге асыруға, Қазақстан Республикасының мемлекеттік және кеден шекарасы арқылы өтетін тауарларды немесе басқа заттарды қарап тексеруге және шекарадан алып өтуге рұқсат беру міндеті болып саналатын тұлғалардың аз қызмет бабын пайдалану арқылы контрабанда жасауы”.

Өзінің қызмет бабын пайдаланумен мұндай лауазымды тұлғалардың жасаған контрабандасы лауазымдық қылмыстар туралы қылмыстық заңының баптары бойынша қосымша айқындауларды талап етпейді.

Өзінің қызмет бабын пайдалану арқылы контрабанда жасаған өзге тұлғалар жалпы негізде жауапкершілікке тартылады, яғни осы айқындайтын белгілерге сүйенусіз контрабанда туралы Қылмыстық кодекстің баптарының соған сәйкес бөлімі және лауазымдық қылмыстар туралы қылмыстық заңның қолдануға жататын нормаларын қарайтын қылмыстар жиынтығы бойынша жауапкершілікке тартылады.

Кеден бақылауын жүзеге асырушы тұлғаға күш қолдану арқылы жасалынатын контрабанда, күш қолдану, кеден бақылауын жүзеге асырушы тұлғаның денсаулығына орта дәрежеде зиян келтірілгендігін көрсетсе, Қылмыстық Кодекстің 2-бабының “в” бөлімі бойынша қылмысқы жатқызылады. Одан ауыр зардапқа әкеліп соғуы, яғни қайтыс болуы немесе

денсаулығына ауыр зиян келтірілуі, қылмыстардың жиынтығы бойынша жаза белгілеуді анықтауды талап етеді.

Күш қолдану, өзінің сипаты бойынша физикалық немесе психологиялық болуы мүмкін. Егер ол бұл іс-әрекетті жасау үшін күні бұрын тұрақты топтан тұратын тұлғалар жасаса, контрабанда ұйымдасқан топпен жасаған деп танылады, ҚР ҚК 209-бабының 3-бөлімі бойынша сараланады.

Қазақстан Республикасының кеден шекаралары арқылы алып өтуге шектеулер енгізілген заттардың тізімі осы Қаулының №6 қосымшасымен белгіленген. Оған ғылыми, көркем, тарихи немесе мәдени құндылықтарғы ие заттар, есірткілік заттарға жатпайтын дәрілік құралдар, радиоэлектрондық, байланыс құралдары мен жоғары жиіліктегі қондырғылар, тастүсті шикізаттар үлгілері (аса қымбат тастардан өзге), коллекциялық және сирек минералдар, палеонтологиялық қалдықтар, автокөлік құралдары және т.б кіреді.

Қаралып отырған қылмыстың объективтік жағы, осы Кодекстің 250-бабында көрсетілгенінен басқа жағдайларды, кеден шекаралары арқылы ірі көлемде тауарлар мен заттарды алып өтуге бағытталған белсенді іс-әрекеттен көрінеді.

Жоғарыда атап өткен Заңның 18-бабының 9-тармағына сәйкес, Қазақстан Республикасының кеден шекарасы арқылы өткізу “Қазақстан Республикасының кеден аумағынан тауарлар әкелу бойынша әрекеттің жасалуы немесе осы аумақтан кез келген тәсіліен тауарлар мен көлік құралдарын сыртқа әкету бойынша әрекеттерді жасауды” білдіреді.

Көрсетілген әрекеттерге жататындар: Қазақстан Республикасының кеден аумағына тауарлар мен көлік құралдарын әкелу кезінде оның ішінде еркін кеден қоймалары бар аумақтардан Қазақстан Республикасының кеден аумағынан өзге аумақтарына Қазақстан Республикасы кеден шекараларының нақты қиылысуы: өзге жағдайларда - Қазақстан Республикасы кеден аумағынантысқары жерлерге тауарлар мен көлік құралдарын әкету ниетін тікелей жүзеге асыруға бағытталған әрекеттер жасау, немесе еркін кеден аймағы аумақтарына не болмаса, еркін қоймаларға, нақтылай алғанда – кеден мәлімдемесін беру.

Сөйтіп, Қазақстан Республикасы кеден шекарасын әкелу негізінде нақты қиып өту тауарлар мен өзге де заттарды жеткізу ретінде, ал сыртқа әкету кезінде – кеден мәлімдемесін беру түсіндіріледі. Соған сәйкес, Қазақстан Республикасының кеден аумағына әкелу кезінде, оның ішінде еркін кеден аумақтары мен еркін қоймалардан кеден аумағынан басқа бөліктеріне әкелу кезінде тауарлардың немесе өзге заттардың кеден аумағының нақты қиып өту сәтінен бастап, ал кеден аумақтарына тауарларды сыртқа шығару кезінде, сондай-ақ оларды Қазақстан Республикасының басқа кеден аумақтары бөлегінен еркін кеден аймағы аумағына және еркін қоймаларға әкелу кезінде – кеден мәлімдемесін берілген сәттен бастап, контрабанда аяқталған болып саналады.

3. Экономикалық қызмет саласындағы қылмыстар

Экономикалық қызмет саласындағы қылмыстар материалдық және басқа да құндылықтарды, халыққа көрсетілетін қызметті өндіруге, бөлуге, айырбастауға және тұтынуға байланысты туындайтын, қоғамдық қатынасқа зардабын тигізетін, қылмыстық заңда көзделген қоғамға қауіпті іс-әрекет. Экономикалық қызмет саласындағы қылмыстар үшін жауапкершілікті қарастыратын нормалар қоғамдық қатынасты қорғауға, ел экономикасының еркін де бір қалыпты дамуын қамтамасыз етуге бағытталған. ҚК-тің қарастырылып отырған тарауының маңыздылығы осында.

Экономикалық қызмет саласындағы кәсіпорындарда сол қызмет процесінде қалыптасқан бірыңғай тектік қоғамдық қатынас болады.

Осы тарауға жататын бірқатар қылмыстардың міндетті түрдегі нышаны – ондағы қылмыс заты болып табылады. Мысалы, тауарлық белгі (ҚК-тің 199-бабы,) коммерциялық немесе банктік құпияны құрайтын мәліметтер (200-бап), бағалы қағаздар (202, 205-бап), жалған ақша (206-бап), төлем карточкалары мен өзге төлем және есеп айырысу құжаттары (207-бап), акциздік алым маркалары (208-бап).

Қарастырылатын қылмыстың көбісінің объективтік жағы қылмыстың жасалуымен сипатталады. Кейбіреулері әрекетсіздік арқылы да жасалынады. Мысалы, несиелік берешекті өтеуден әдейі жалтару (ҚК-тің 195-бабы), шетел валютасындағы қаражатты шетелден қайтармау (213-бап), кеден төлемдері мен алымдарын төлеуден жалтару (214-бап), бухгалтерлік есеп ережелерін бұзу (218-бап), салықтарды төлеуден жалтару (221, 222-баптар).

Экономикалық қызмет саласындағы кейбір қылмыстардың міндетті түрдегі нышаны, ол – заңда көзделген қоғамға қауіпті зардаптардың болуы. Оларда материалдық құрам болады. Мысалы, ҚК-тің 192-194, 196-198, 203-205, 215-222-баптарында көзделген қылмыстар.

ҚК-тің осы, қарастырылып отырған тарауына кіретін бірқатар баптарда бланкеттік сипат бар. Мысалы, ҚК-тің 197, 205, 218-баптары.

Экономикалық қызмет саласындағы қылмыстардың барлығы, субъективтік жағынан, өздерінің әдейі, қасақана жасалғандығымен сипатталады. Олардың кейбіреулерінің субъективтік жағының міндетті түрдегі нышаны, оларда себеп пен мақсаттың болуы (ҚК-тің 192, 193, 198, 204-баптары).

Экономикалық қызмет саласындағы қылмыстардың субъектісі қылмыс жасаған кезде 16 жасқа толған, есі дұрыс адам бола алады. Ал, мұндай қылмыстардың кейбіреулерінің субъектісі тек лауазымды адамдар (ҚК-тің 198, 225-баптары), банк қызметкерлері ғана (189, 225- баптары) болады.

Тікелей субъектісі бойынша экономикалық қызмет саласындағы қылмыстарды шартты түрде мынандай түрлерге бөлуге болады:

1) кәсіпкерлік саладағы және экономикалық қызметтің басқа да саласындағы қылмыстар: заңды кәсіпкерлік қызметке кедергі жасау (ҚК-тің 189-бабы), заңсыз кәсіпкерлік (190- бап), заңсыз банктік қызмет (191-бап), жалған кәсіпкерлік (192-бап), заңсыз жолмен алынған ақша қаражатын немесе өзге мүлікті заңдастыру (193-бап), монополистік іс-әрекеттер және бәсекені шектеу (196-бап), көрінеу жалған жарнама беру (198-бап), тауарлық

белгіні заңсыз пайдалану (199-бап), коммерциялық немесе банктік құпияны құрайтын мәліметтерді заңсыз алу мен жария ету (200-бап), кәсіптік спорт жарыстары-ның және ойын-сауықтық коммерциялық конкурстардың қатысушылары мен ұйымдастырушыларын сатып алу (201-бап), банкроттық жағдайындағы заңсыз іс-әрекеттер (215-бап), әдейі банкроттық (217-бап), бухгалтерлік есеп ережелерін бұзу (218-бап), табиғат пайдалану жөніндегі заңсыз мәліметтерді тіркеу (225-бап), мәміле жасауға немесе оны жасаудан бас тартуға мәжбүр ету (ҚК-тің 226-бабы);

2) ақша-несие саласындағы қылмыстар: несиені заңсыз алу және мақсатсыз пайдалану (ҚК-тің 194-бабы), несиелік берешекті өтеуден әдейі жалтару (195-бап), бағалы қағаздарды шығару (эмиссия) тәртібін бұзу (202-бап), бағалы қағаздарды ұстаушылар тізіміне көрінеу жалған мәліметтер енгізу (203-бап), бағалы қағаздармен жүргізілетін операциялар туралы көрінеу жалған мәліметтер беру (204-бап), бағалы қағаздармен операциялар жүргізу ережелерін бұзу (205-бап), жалған төлем карточкалары мен өзге төлем және есеп айырысу құжаттарын жасау немесе сату (ҚК-тің 207-бабы);

3) қаржылық қызмет саласындағы қылмыстар: акциздік алым маркаларын қолдан жасау және пайдалану (208-бап), экономикалық контрабанда (209-бап), шетел валютасындағы қаражатты шетелден қайтармау (213-бап), кеден төлемдері мен алымдарын төлеуден жалтару (214-бап), банк операциялары туралы көрінеу жалған мәліметтер беру (219-бап), банктің ақша қаражатын заңсыз пайдалану (220-бап), азаматтың салық төлеуден жалтаруы (221-бап), ұйымдарға салынатын салықты төлеуден жалтару (ҚК-тің 222-бабы);

4) сауда және халыққа қызмет көрсету саласындағы қылмыстар: көпшілік сауда-саттықтар мен аукциондарды өткізудің белгіленген тәртібін әдейі бұзу (197-бабы), тұтынушыларды алдау (223-бап), заңсыз сыйақы алу (ҚК-тің 224-бабы);

5) экономикалық қызмет саласындағы басқа да қылмыстар: компьютерлік ақпаратқа заңсыз кіру, ЭЕМ үшін зиянды бағдарламаларды жасау, пайдалану және тарату (ҚК-тің 227- бабы).

Өзін-өзі бақылауға арналған сұрақтар:

1. Экономикалық қылмыстарын қылмыстық құқықтық сипаты.
2. Кеден қылмыстарының экономикалық қылмыстарынан ерекшелігі.
3. Экономикалық қылмыстардың қылмыс құрамдары
4. Экономикалық қылмыстар бойынша жауаптылық мәселелері
5. Экономикалық қылмыстардың кеден қылмыстарынан айырмашылығы
6. Экономикалық қылмыстардың қоғамдық қауіпсіздікке қарсы қылмыстардан

Әдебиеттер:

Нормативтік құқықтық актілер:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 30 тамыз 1995 жыл

2. Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған Құқықтық саясат тұжырымдамасы
3. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 16 шілдедегі N 167 Кодексі

Әдебиеттер:

1. Негізгі

1. Расследование контрабанды Практическое пособие/Под ред. К.Ф. Скворцова.- М.: Юристъ, 1999.- 206, [1]с.- (Библиотека следователя).
2. Тілеубергенов Е.М., Тергеуші мен маман криминалистің оқиға болған жерді зерттеуі: Оқу құралы.- Алматы: «Дәнекер». 2004.-40 бет.

2. Қосымша

3. Криминалистика: Оқулық Е.Ғ. Жәкішев., Ә.А. Исаев., Г.Х. Найманова., Р.Б. Тапалова., Н.С. Темірболат. –Алматы: Қазақ университеті, 2005.- 396 бет.
4. Сүлейменова Г.Ж. Қазақстан Республикасының Қылмыстық процесі. Жобалар альбомы заң ғылымдарының докторы Т.Қ. Айтмұхамбетовтың редакциялық жетекшілігімен.- Алматы: 2007.- 206 бет.
5. Жәкішев Е. Криминалистикалық тактика: Оқу құралы. –Алматы: «Жеті жарғы», 1997.-92 бет.

2. Тақырып Контрабанда қылмыстарын тергеудің жалпы мәселелері

Түйінді сөздер: Контрабанда, жалпы қылмыс субъектісіне тән белгілер контрабанда қылмысының субъектісіне тән; контрабанданы жүзеге асыру әдістері; қылмыс нәтижесінде қалған іздер мен материалды салдарлар; Контрабанданың басқа қылмыстармен байланысы.

Негізгі сұрақтар:

1. Контрабанданың криминалистикалық сипатамасы
2. Тергеуші мен анықтама органдар қызметкерлерінің өзара іс-әрекеті

1. Контрабанданың криминалистикалық сипатамасы

Контрабанда болып – Қазақстан Республикасының кедендік шекарасынан кеден бақылауын жанап немесе одан жасырын, не құжаттарды немесе кедендік теңдестіру құралдарын алдап пайдалану арқылы тауарларды немесе өзге де заттарды не декларацияланбаумен немесе күмәнді декларацияланбаумен ұштасқан кедендік шекарадан өткізуге тиым салынған немесе өткізу шектелген, кедендің шекара арқылы өткізудің арнайы ережелері белгіленген тауарларды, заттар мен құндылықтарды ірі мөлшерде өткізу.

Контрабанданың криминалистикалық сипаты келесі мәліметтерден тұрады:

- Жалпы қылмыс субъектісіне тән белгілер контрабанда қылмысының субъектісіне тән;

- Контрабанданы жүзеге асыру әдістері;
- Қылмыс нәтижесінде қалған іздер мен материалды салдарлар;
- Контрабанданың басқа қылмыстармен байланысы.

Контрабанданың субъектісі 16 жасқа толған, ҚР-ның азаматы, шетел азаматтары және азаматтығы жоқ адамдар. Көбіне 20-60 жасқа толған ер адамдар болады.

Қылмыстың әлеуметтік сипаты әр – түрлі: ұсақ ұрыдан жоғары шендік елшіге дейін. Ол кәсіпкерлер, түрлі делегация мүшелері, халықаралық жеткізілім көлім ұйымдарының қызметкерлері, әскери қызметкерлер.

Контрабанданың біраз бөлігі ұйымдасқан қылмыстық топ мүшелерімен жасалады.

Контрабанданы жүзеге асыру әдісі деп: оны алу, сақтау, контрабанданы кеден арқылы өткізу, сонымен қатар оны өткізу және контрабандалық әрекетті жасыру. Кеден шекарасына жалпы кеден территориясы, дербес экономикалық аймақтар периметрі жатады. Кеден территориясын шөлді аймақтар, мемлекет шекарасындағы ішкі су территориясы және олардың үстіндегі ауа кеңістігі құрайды. Мемлекет шекарасынан алыста орналасқан кеден шекарасы статусы бар бос қоймаларды санамағанда, көп бөлікте мемлекет және кеден шекарасы сәйкес келеді.

Контрабанданы алу заңды жолмен де – сатып алу, айырбастау, табу, өндіру сондай-ақ заңсыз жолмен, көбіне – ұрлау арқылы алынады.

Тауардың сипаты мен көлеміне байланысты, сондай-ақ алыну жолына байланысты олар ашық түрде, қоймаларда және басқа да арнайы орындарды сақталады.

Кеденнен аудару түсінігіне кеден территориясына өткізу немесе керісінше ол территориядан тауарды және тағы да басқа заттарды алып шығу жатады. Ол келесі кез – келген әрекеттермен жүзеге асырылуы мүмкін: жөнелту, түрлі көлік құралдарымен өткізу, лақтыру, халықаралық жөнелтімдермен жіберу, электрохабар жіберу жолдары арқылы және тағы да басқа коммуникациялық жолдар қолдану арқылы.

Кіргізген кезде негізінен ҚР-ның территориясына өтсе жеткілікті. Ал шығарған кезде, деклорация және тағы да басқа шығару үшін құжат түрін жөнелту жеткілікті. Шикізат өнімдерін арнайы құжатсыз өткізудің заңсыз фактілері көптеп орын алған. Олар: арнайы бұйымдарды өткізуге арналған темір жол көліктері, хат хабар жіберілетін вагондар.

Жасырын орындар теміржол вагондарында, әуе кемелерінде, автобустарда, машиналарда жасалады. Контрабандаға автокөліктің жүргізушілерінің байланыста болуы сирек кездесіт жағдай емес. Бірақ, жасырылған тауар жайлы көлікке жаап беретін адамдардың білмеген кездері де болады.

Кеден аймағындағы шет елде мықты қолдаушылары бар қылмыстық жүйелердің болуы анық факт. Олардың есептерінде контрабанданы кеденнен өткізудің түрлі әдістері бар: жалған құжат жасаудан, қарулы

бүлікпен кеденнен өту, қоқан лоқы көрсету мен кеден қызметкерлерін қорқытуға дейін.

Сонымен қатар, контрабанданың туристер және эмигранттармен заңды жолмен жіберілетін кездері де болады. Олар анықталған жағдайда, тауардың қаншалықты құнды екендігін білмейміз дейді. Ондай заттар белгілі әлемдік суретшілердің жұмыстары, кофе ыдыстарына салынған гауһар тастар және тағы да басқа жағдайлар кездеседі.

Көбіне қылмыскердің кедендік идентификациялаушы заттардың жалғандарын немесе тіпті шынайы, түпнұсқаларын қолданады. Олар: пломбалар, мөрлер, әріптік немесе тағы да басқа түрлі идентификациялаушы құралдар.

Контрабанданың кедендік территориядан асуы транзит түрінде де жүзеге асуы мүмкін. Яғни, мемлекет ішіндегі кейінгі сатылым үшін. Демек, ондай тауарлар декларацияланбаған немесе басқа кіші көлемдегі әкелінген тауарлардың декларациялары пайдаланылған. Мұндай орын алған фактілер көбіне кеден бақылаушыларына қысым көрсету арқылы жүзеге асады.

Контрабанданы сату көбіне көтерме бағамен арнайы, алдын – ала келісілген адамдарға сатылады. Ондай сатып алушылардың контрабандалық тауарды жекелеген түрде сататын адмдары бар. Суретші, қолөнершілердің жұмыстары коллекционерлерге, антиквариат магазиндерге сатылады.

Контрабанданы жасыру, жамау әрекеттері қылмыстың кез – келген сатысында жүзеге асырылуы мүмкін. Мысалы, өнер жұмыстарын сатып алар кезде контрабандистер өздерін мұражай қызметкерлері ретінде таныстырады.

Істерін жасырудың сонымен қатар арай әдістері бар: қолжазбамен хат алысқан кезде түрлі термин жаргон сөздерді пайдалану; псевдоним есімдер атау; контрабандалық заттарды басқа құны төмен тауарлармен атау, контрабандалық бақылау жасау және тағы да басқа.

Кездесетін жағдай шет елден Қазақстанға қайтушы адамдарға бөтен біреулер белгілі бір затты туысқандарына немесе достарына жеткізіліп салуын өтінеді. Қораптың немесе басқа да заттың ішінде не салынғанын көрсетпей, жай ауысша ғана айтады. Демек, кедендік тексеріске дейін ішіндегі не зат екені белгісіз болады. Жіберілген пәсілкенің ішіндегі белгісіз заттың азаматтық айналымнан алынып тасталған немесе кеден территориясынан өткізу үшін арнайы рұқсатты керек ететін зат болуы мүмкін. Бұндай жағдайда қылмыстық іс қозғалып, тергеу әрекеттері жасалады. Оның мақсаты затты кеденнен құжатсыз өткізудің ниеті бар ма. Ниет болмаған жағдайда қылмыстық жауапқа тартудың негізі жоқ болып табылады.

ҚР ҚК-нің 209, 250-баптарына сәйкес контрабанданың пәні болып: құндылығы бар отандық және шетелдік заттар мен тауарлар; бағалы қағаздар; зергерлік бұйымдар мен бағалы металдан жасалған заттар;

стратегиялық маңызды тауарға жатпайтын шикізат, қару – жарак, азаматтқ және спорттық суық қарулар және тағы да басқа.

Материалды сақтаушыларға жазылған (жазба, графика, фото, аудио, видео) информация контрабандаға жатпайды. Егер заттың ақшалай құндылығы болмаса (мысалы, интеллектуалдық меншік) онда ондай зат контраба болып саналмайды. Сонымен қатар, мемлекеттік билікке қарсы, ҚР конституциялық жүйесінің өзгеруіне қарсы, ұлттық, саяси, діни қозғалыстардың болуына себепші материалдар контрабанданың пәніне жатпайды.

Шартты түрде контрабандалық заттарды бес топқа бөлген:

1. Есірткі, психотропты, қатты әсер етуші, улы, радиоактивті заттар;

2. Жарылғыш зат, қарулар, жарылғыш құрылғылар, ядерлі, химиялық, биологиялық, жалпы қатерлі заттар;

3. Жалпы қатерлі әсер етуші заттардың материалдары мен керекті құрылғылары;

4. Кеден территориясынан өткізуге байланысты Үкіметтің арнайы ережелерді бекіткен құжатына сәйкес стратегиялық маңызды шикізат тауарлары: әмбебам заттарының бөлек тауарлары – соттары қатты бидай өнімдері, этил спирті, балық иқрасы және тағы да басқа тауарлар. Табиғи және жануар өнімінен жасалған дәрі – дәрмек, электросақтағыш құрылғылар, бағалы тастар т.б.

5. Кеден территориясынан өткізуге арнайы ережелер қабылданған мәдени құндылықтар: сурет өнерінің жұмыстары, қазақ және басқа да халықтардың тарихи – архелогиялық көне жәлдігерлері.

Тергеу барысында маңызды криминалистикалық информацияның қайнар көзі – құжаттар болып табылады:

Контрабандалық заттарды шекарадан өткізуге арналған: кеден декларациясы, жеткізіп беру қызметіне арналған лицензия, кедендік брокерлік, уақытша сақтау орныдарының иелерімен жасалған келісімшарттар, тауар және көлік құралдарының келгендігі жайлы хабарламалар, кедендік төлем түбіртектері, тауар жеткізуші адамдардың банктердегі салымдарының жағдайлары жайлы анықтама лар.

Кейбір адамдардың қызметтік жағдайына байланысты қай жерлерде болғандығы жайлы куәландыру құжаттары:контрабандисттермен байланысты дәлелдейтін қолжазба, суреттер, сонымен қатар шетелге шығу паспорты, виза, жол жүру билеттері, қонақ үй түбіртектері т.б.

Контрабандалық әрекеттің ниеті жайлы информацияны сақтаған құжаттар: кеден ережелерін бұзу жайлы хаттама, алып қою хаттамасы, кедендік тексеру хаттамасы, сол ережелерді бұзушының және күәлардың түсініктемелері, қылмыстық істі қозғаудан бас тарту және іс материалдарын қосымша тергеуге жіберу жайлы қаулы, алынып қойған тауардың сақтау орны жайлы анықтама және т.б

Кеден ережелерін бұзғандығы жайлы құжаттар және оларға қолданған санкциялар.

Құжаттарды рәсімдеу үшін кеден органдары тауарлардан сараптама жасау мақсатында үлгілер алады. Үлгілер алынғаны жайлы тиісті түрдегі акт толтырылады. Ондай алынған үлгілер қажет болған кезде тергеу процессі барысында қолданылады. Туарлар мен құжаттарда контрабандаға қатысы бар адамдардың саусақ іздері мен микробөлшектері қалуы мүмкін.

Егер тауарды жеткізу кезінде көлік құралдарының және сақтау орындарының идентификациялаушы заттары қолданылса, онда олардың жалғандығы жайлы факт маңызды дәлелдеме болып табылады.

Көбіне контрабандалық әрекетті жүзеге асыру басқа қылмыс құрамы мен жиынтығының пайда болуын болдырады: қару, оқ – дәрілерді, жарылғыы заттарды, жарылғыш құрылғыларды заңсыз сатып алу, беру, өткізу, сақтау, тасымалдау немесе алып жүру (ҚК 251 бап); есірткі заттарды немесе жүйкеге әсер ететін заттарды заңсыз дайындау, иемденіп алу, сақтау, тасымалдау, жөнелту және сату (ҚК 259-бап) және т.б.

2. Тергеуші мен анықтама органдар қызметкерлерінің өзара іс-әрекеті

Қарау тергеу әрекеті кезінде тергеуші мен анықтама органдардың бірлесіп қызмет жүргізуі. Қылмыстық әрекет туралы хабарды алған соң оқиға болған жерге бармастан бұрын болған оқиға туралы толық мәлімет алуы керек. Бұл дұрыс тактика әдіс-тәсілді пайдалану арқылы қылмыстық оқиға ізін, белгісін табуға дайындық жасау.

Мәйіттің табылу фактісі бойынша – алдындағы дайындық кезінде анықталып алынатын жайлар: мәйіттің қай жерден табылғаны, өлімнің себебі (асылып өлу, суға бату, улану, суық қару қолдану арқылы және атылатын қару қолдану), өлімнің қашан болғанын көрген адам бар ма, жоқ па? Болған қылмыс туралы барлық қажетті мәліметтерді тергеуші полиция қызметкерлерінен, сол ауданға қатысты учаскелік инспекторлардан сұрап анықтауға болады. Тергеуші оқиға болған жерге келгенше дереу оқиға болған жерді қарауылдауға тапсырма беріп, тергеу әрекетін жүргізуге кірісу керек.

Оқиға болған жерді қарау өте қиын және алдын ала дайындықты жүргізуді талап ететін тергеу әрекеті.

Оқиға болған жерді қараудың өткізілу мақсаты: қылмысты анықтау, зерттеу және айғақты заттарды алу, қажетті фактілік мәліметтерді табу. Іздеу шараларын жүргізу үшін және алынған фактілік мәліметтерден істің қалай болғаны және оған кімдер қатысқаны жөнінде болжам жасауға болады. Жиналып алынған барлық ақпараттар негізінде тергеушінің анықтайтын: ішкі істер органдарынан қандай мамандар және қандай ғылыми-техникалық сайман қолданылуы керек, оқиға болған жерді қараған кезде және алғашқы тергеу әрекеттерімен іздеу шараларын жүргізгенде. Тергеуші оқиға болған жерді қарауға қандай адамдар қатысуы қажет екенін өзі шешеді.

Ереже бойынша оқиға болған жерді қарауға барған адамдардың ішінде: қылмысты іздеу қызметкері, сол ауданды қарайтын бөлімдік инспектор, қызметтік іздеу иттерді қосу, қылмыс орнын күзету үшін бірнеше полиция қызметкерлерін қатыстыру, сот медицина сарапшы мен

криминалист болуы керек. Сот медицина сарапшысына хабарлап, оны оқиға болған жерге келуін полиция қызметкерлерінің көмегімен қылмыс болған жерге алдырады.

Тергеуші мен полиция қызметкерлері оқиға болған жерге дереу тез келіп, қарау өткізіп, алғашқы тергеу әрекетін жүргізуге және іздеу шараларына кірісе беруі керек. Бұл қылмысты ашуға дұрыс жағдай жасайды.

Қылмыс туралы хабарды алған соң тергеуші қылмыс орнына келіп, онда полиция қызметкерлерін тек жерді қорғау ғана емес, сонымен бірге түскен мәліметтерінің дұрыстығын тексеріп, оқиғаның қалай болғанын анықтай бастайды, оқиғаның фактілік дәлелдерін тексереді. Қылмыскердің кім екенін анықтауға шаралар қолданады.

Тергеушінің тапсырмасы бойынша оқиға болған жерді қарағанда полиция қызметкерінің орындайтын әрекеттерінің үлгісін көрсетуге болады.

1. Оқиға болған жерді қарауылдау. Оқиға болған жерде қылмыс нәтижесінен қалған іздердің, айғақ заттардың бұзылып, жойылып кетпей мақсатымен бөтен тұлғалардың кедергі жасап кіріп кетпеуін қамтамасыз ету.

2. Іздерді табу, анықтау, бекіту, алу мен зерттеу мақсатымен тергеушінің тапсырмасымен мамандардың шақырылуы. Олар іздерді бекітіп, айғақты заттарды алып, фотоға, киноға түсіру әрекеттерін жүргізеді.

3. Оқиға болған жерді қараумен бірге жедел – іздеу жұмыстарын жүргізу органының қызметкерлері жедел түрде қылмыс туралы мәліметтер жинайды, куаларды анықтайды, олардан сұрау жүргізеді және қылмысты көзімен көрген адамдарды іздейді. Қызметтік іздеу иттерін пайдалана отырып оқиға орнынан қылмыскерді «Қылмыстың ізін суытпай» кууды ұйымдастырады.

Жедел – іздеу жұмыстарын жүргізу органының қызметкерлерінің оқиға болған жерді қарауға белсенді қатысуы, зерттеуі, болған жағдайын дереу түсініп қылмыскерді «қылмыстың ізін суытпай» іздеу кезінде, қараудың нәтижесін, оның аяқталуын күтпей, бар мәліметтер бойынша қылмыскерді ұстауға әрекет жасауы керек. Бұған тергеу тәжірибесынан мысалы: Алматы қаласында Б. деген кісінің мәйіті табылды. Оқиға болған жерге дереу тергеуші мен жедел – іздеу жұмыстарын жүргізу органының қызметкерлері шықты – тергеуші мен жедел қызметкерлері өлген кісінің туыстарын таныстарын, кім екенін таба бастады, жедел шаралар қолданылады, қылмыскерді іздей бастады. Қараудың аяғына дейін жедел қызметкерлер қылмыскерді ұстап алып келді. Ал тергеуші одан бірден сол жерде жауап алды. Ал полиция қызметкерлері қылмыскердің көрсетулері бойынша қылмысқа қатысқан адамды іздеуге кірісті. Тергеудегі дұрыс ұйымдастыру нәтижесінде және өз уақытысында жедел шараларды қолданғандықтан қылмыстық топ тез әрі толық ұсталды.

Оқиға болған жерді қараудан алынған мәліметтер жедел қызметкерлерге іздеу шараларын жүргізуіне қажетті бағыттар берді.

Өте ауыр қылмыстары бойынша оқиға болған жерге тергеуші мен жедел – іздеу жұмыстарын жүргізу органының қызметкерлері және тергеу бөлімінің бастығы барады. Бұл басқарушы адамдардың келуінің екі жақсы жақтары бар: біріншіден, жедел түрде көптеген сұрақтар шешіледі, екіншіден, қылмыстық істі толық ашуға және сапалы түрде тергеу жүргізу үшін тергеушілерден тергеу бөлімін құрып, тергеу әрекеттерін жүргізуге жағдай жасайды.

Тергеу бөлімінің бастығы сол жерде дереу жедел топты құрады. Тергеуші мен бірлесіп істі тергеу және қылмыскерді ұстауға жедел іздеу шараларын жүргізуге қатысты қылмыскерді анықтау жөнінде жедел бөлім құрады.

Тергеудің үстінен қадағалау жүргізуші прокурор, тергеушінің жұмысына ешкімнің араласып, кедергі жасауына жол бермеу керек.

Тергеушіге әрдайым жағдай жасап отыруы керек. Мысалы: прокурор кейбір тергеу әрекеттерін былай жүргізуіне болады деп көрсетулер жасап, тергеушіге дұрыс бағыт беріп отырса, қылмысты дер кезінде ашып; қылмысқа қарсы күрестің нәтижесі осыдан көрінер еді.

Тінтуді бірлесіп жүргізу ерекшеліктері.

Қылмысты тергеген кездегі алғашқы тергеу әрекетінің қатарына тінту тергеу әрекеті жатады. Тінту – тергеу әрекеті болып табылады және ғимараттарды, басқа да нысандарды еріксіз түрде тексеру екендігімен, оны іске асыру барысында қылмыс құралы болып табылатын немесе қылмыстық нысан ретіндегілерді алу екендігін көрсетеді. Сонымен қатар, тінтудің мақсаты, заттық дәлелдерді, мәйіттерді, тергеу мен соттан жасырынып жүрген тұлғаларды тауып және алу болып табылады.

Тінту тергеу әрекетін жүргізу үшін, ереже бойынша жедел – іздеу жұмыстарын жүргізу органдарымен бірлесіп өткізу қажет. Оларсыз тергеу әрекетін жүргізу мүмкін емес. Өйткені көптеген жедел – іздеу жұмыстарын жүргізу органы қызметкерлерінің көмегі қажет болады.

Тінтуді жүргізу үшін тергеушінің прокурор бекіткен қаулысы болуы керек. Кідіруге болмайтын жағдайларда тінту прокурордың санкциясын алмай – ақ жүргізіледі де, бірақ, 24 сағат ішінде прокурорға хабарлау тиіс.

Тінту жүргізуге фактілік негіз, айғақты заттар (куәлардың және жәбірленушінің көрсетулері) сол сияқты жедел мәліметтер болады. Іске қажетті айғақты заттарды, документті және іздеудегі адамды табуға мүмкіндік бар деп шешімге келген кезде тінту керек, қандай техниканы қолдау қажет екенін ойлануы керек. Тінтудің нәтижесіз болуы тергеуге кері әсерін тигізеді.

Тінту кезінде әртүрлі заттар, объектілер іздестірілуі мүмкін. Оларға мыналар жатады:

1. Кісі өлігі, оның дене бөлшектері.
2. Қылмыстың іздері, қан ізі, еденге, жерге түскен жуылған қан іздері киімді және заттарда қалуы мүмкін.

3. Қылмыс құралдары: оқ ататын қару, суық қару, немесе т.б. құралдар.
4. Өлген кісінің заттары мен құралдары.
5. Әр түрлі құжаттар және хаттар, неке құжаттары, адамың жазба кітапшасы, суреттер, т.б.

Жедел – іздеу жұмыстарын жүргізу органдарымен бірлесіп отырып тінтуді бөлімде немесе аулада бірден қатар, толық, жан – жақты жүргізу керек. Сол кезде жедел қызметкерлерге үй иесінің қимылдарына мән беріп, аңдып қарап тұруды тапсыру қажет, өйткені іздеушілер жасырынып жатқан жерден еш нәрсе таппай өтіп кеткенде үй иесінің жүзінде қуаныш пайда болуы мүмкін, яғни заттың қай тұста жатқанын білдіріп қоюы ықтимал. Қатысып қарап тұру үшін тінту жүргізу кезінде бірнеше қалыс адамдарды алу қажет. Полиция қызметкерлері тінту жасалып жатқан жерде объектіні қарауылдап тұрады. Көбіне тінту жүргізген кезде көптеген мамандар қатыстырылады. Өйткені оларда қажетті іздеу құралдары мен саймандары бар (темір заттарды іздеу, өлікті іздеу ренгендік заттар).

Осыны білетін мамандарды алу қажет. Тінту жүргізу үшін сол объект туралы толық хабардар болып, ақпарат алу қажет (қай жерде орналасқан, қандай ерекшеліктері бар, т.б.). Мұндай ақпаратты тергеушіге жедел ішкі істер бөлімінің қызметкерлері береді. Тінту жүргізетін объектіде тұратын адамдарды және қандай заттар болуы мүмкін екені туралы ақпарат алуы керек. Тінтуді нәтижелі өткізу үшін оны күтпеген жерден жоспарлы түрде өткізу қажет. Сондықтан тез және еш күтпеген күдіксіз тінту объектісіне кіру үшін шындыққа сай келетін бір себепті пайдаланып немесе әкімшіліктің өкілдерімен немесе үй басқармасын адамы болып барып кіру әбден дұрыс. Объектіге кірісімен тергеуші қаулысымен таныстырады, арнайы қолхат алады, онда отырған адамдардың кім екенін сұрастырады. Осы кезде полиция қызметкерлері бөлмеге кіріп, оны қарауылға алып, дереу басқа бөлмелерді жүгіре қарап шығады. Себебі іске қажетті заттар мен құралдарды құртып жібермесі үшін басқа біреулерге белгі беріп қалмауы, телефонмен байланыс жасап қоймауы үшін. Тергеушінің басқаруы арқылы бірлесе отырып тінту бір уақытта барлық бағытта жүргізіледі. Әрине, мұндай жұмыс жақсы дайындығы бар қызметкерлерге жүктелуі мүмкін. Тінту жүргізгенде бөлмеде соңғы кезде болған өзгеріс тергеу көңіл аударуы керек. Жаңадан болған, еденге, төбеге, жана жөнделген мебельдің тартылып тігілген көрпелерге көңіл аудару қажет, осыларда қылмыс іздері болуы мүмкін.

2000 жылы Алматы ауданының ішкі істер бөліміне әйелінің жоғалып кеткені туралы Ш. деген адамнан арыз түсті .

Азамат Ш айтуына қарағанда әйел басқа қалаға туысқандарына қонаққа бармақшы болатын, кенеттен жоқ болып кетті дейді. Әйелінің алып кететін заттар орнынан қозғалмаған. Қыдырып баратын жері «бізге ешкім келген жоқ»-деп хабар береді.

Жедел жолмен алынған мәліметтердің негізінде азамат Ш. мен әйелі тату – тәтті өмір сүрмеген, әрқашан ұрысып жататын көрінеді. Азамат Ш.

әйелін қызғаныш ниетпен қатты ұрып, осының негізінде әйелін өлтірген. Қызғаныштан әйелі өлтірген болар деген болжам пайда болған. Азамат Ш. өзінің әйелінің жоғалып кетуіне ешқандай қатысы жоқ екенін айтты. Азамат Ш.-ның үйінде іске қажетті деректер табылар деп тергеуші тінту жүргізу қажет деп тапты.

Тінту кезінде шкафтың орны ауыстырылғаны, оның астындағы еден ағаштары жаңадан қағылғаны көрініп тұрды, әлі боялып үлгермеген. Еденнің астынан 1 метр тереңдіктен балтамен шауып бөлшектенген әйелінің денесі табылады. Осы кезде азамат Ш. жасаған қылмысын мойындады.

Қылмыстық іс ашылып, азамат Ш. заңды көрсетілген жазасын алды.

Тергеу экспериментін бірлесіп жүргізу.

Алдын ала тергеу кезінде тергеу экспериментін бірлесіп жүргізу қажет болады, іске маңызы бар фактілік мәліметтер тексеру үшін.

Тергеу эксперименті пайда болған күдікті бір мәселелерді шешу үшін жүргізіледі.

Бірақ тергеу эксперименті тек қана бұрын алынған айғақ заттарды тексеріп және оны анықтап қоймайды. Сонымен бірге бұрын тергеушіде болмаған жаңа іске қажетті дәлелдер алынады. Тергеу экспериментінің ерекше, бір белгісі болған оқиғаға ұқсас жағдайда өткізіледі.

Қазақстан Республикасының ҚІЖК-нде көрсетілгендей қарау нәтижесінде куәлардан, жәбірленушіден, айыпкерден жауап алудан табылған деректерді тексеру және дәлелдеу керек болған ретте жедел – іздеу жұмыстарын жүргізуші адам немесе тергеуші тергеу экспериментін жүргізеді.

Тергеу экспериментін тек қана болған жайды қалпына келтіру ғана емес, сонымен бірге негізгі әдісі, тәжірибе өткізу деп әдебиеттерде дұрыс көрсетілген.

Сонымен бірге тергеу эксперименті мынадай жағдайларды анықтайды: болған оқиғаны қайта тексеру, жаңа дәлелдерді алу үшін, тергеу болжамын құру немесе фактілердің болуы, болмауын анықтау, іске маңызы бар жайларды тексеру, жаңа дәлелдерді алу үшін, тергеу болжамын құру немесе фактілердің болуы, болмауын анықтау, іске маңызы бар жайларды тексеру

Тергеу жүргізгенде, тергеу экспериментін өткізу де көп адамдардың қатысуын қажет етеді. Тергеуші мен куәгерлер тергеу экспериментіне міндетті түрде қатысуға жататын адамдар. Тергеу экспериментін жүргізгенде тергеуші мен жедел – іздеу жұмыстарын жүргізу органдары бірлесе жұмыс істегенде тергеушінің дұрыс, әрі нақты тапсырмалары бойынша жұмыс жасайды.

Тергеу экспериментін басқаратын да, ұйымдастыратын да тергеуші, сондықтан оның нұсқау – тапсырмаларын экспериментке басқа қатысқан адамдар бұлжытпай орындауы керек.

Тергеуші экспериментті қалай өткізуді жоспарлайды, қатысатын адамдарға нақты тапсырма береді, алынған нәтижелер жөнінде өзі танысып

осыған белгілі қортынды жасайды. Жедел – іздеу жұмыстарын жүргізуші органдары тергеу экспериментіне дайындау және оны өткізу кезінде нақтылы және жан – жақты тергеушіге көмек береді .

Мысалы: жедел – іздеу шарасын өткізу арқылы тергеушіге қажетті мәліметтерді беруі мүмкін. Оны тергеу экспериментін жүргізгенде қолданады.

Мысалы: жедел – іздеу шарасын өткізу арқылы тергеушіге қажетті мәліметтерді беруі мүмкін. Оны тергеу экспериментін жүргізгенде қолданады.

Жедел – іздеу жұмыстарын жүргізу органдары тергеушіге тергеу экспериментін өткізу кезінде тергеушінің тапсырмасы бойынша тікелей тәжірибе өткізуге көмек береді. Экспериментке қажетті адамдарды табуға, айыпкерді, күдікті кісіні қарауылдауға қатысады.

Осы өткізілген тергеу эксперименті арқылы тергеуші қылмыстық іске қажетті ескерілмей қалған дәлелдер мен материалдарды тергеу кезінде ашуы мүмкін.

Жауап алғанда және беттестіру өткізгенде тергеуші мен анықтама органдардың бірлесіп жұмыс істеуі.

Жауап алу арқылы қылмыстық іс бойынша жүргізіледі және дәлелдер алу, бар дәлелді заттарды тексеру үшін жүргізіледі. Жауап алу кезіндегі жедел – іздеу жұмыстарын жүргізу органдары қызметкерлерімен бірлесіп жұмыс істеу екі түрде бар.

Біріншісі – тергеушінің тапсырмасы бойынша белгілі адамнан жауап алу, екіншісі – жауап алғанда анықталған кейбір істің мән – жайын жедел жолмен тексеру. Тергеушінің тапсырмасы бойынша жедел – іздеу жұмыстарын жүргізу органының қызметкері жауап алғанда бірлесіп жұмыс істеу қажет. Өйткені жедел – іздеу жұмыстарын жүргізу органы қызметкері жеке өзі жауап алып, тергеушіге жауаптың нәтижесін хабарлайды. Көбінесе тергеуші тапсырмасы бергенде куәні немесе жәбірленушіден жауап алуды береді.

Тергеуші жауап алған кезде жедел – іздеу жұмыстарын жүргізу органы қызметкерінің қатысуы үлкен көмек. Өйткені жедел мәліметтер жауап алуға дайындағанда керек болады. Бірлесіп жұмыс істеудің мұндай түрі көбінесе күдіктіден және айыпкерден жауап алғанда қолданылады, өйткені куәлардан жауап қиындық тудырмайды.

Егер, күдікті, айыпкер бұрын сотталған болса және жедел – іздеу жұмыстарын жүргізу органының қызметкері жауап алынатын тұлға туралы мәліметтер беретін болса, тергеушіге дұрыс бағыт бере алады. Олардың мінез-құлқы, психолологиялық тұрғыдан сипаттамасы, қарым-қатынасы және т.б. жөнінде. Бұл мәліметтер тергеушіге жауап алғанда дұрыс тактиканы пайдаланып жауап алушылармен психологиялық байланысқа кіруіне көмек болады. Психологиялық байланысқа түсу, жауап алып жатқан адаммен негізгі фактор айыпкердің жеке тұлғасының ерекшелігін ескеру арқылы байланысқа түсуге болады. Оның ойлау қабілетін ескере келе оның бағытты көз – қарасына байланысты болады.

Жауап алу кезінде жедел – іздеу жұмыстарын беруші адамның барлық мінездеріне сипат берсе, онда да жауап берушіге психологиялық әсер етіп, оны шындықты айтуына мәжбүр етеді. Қандай істер бойынша жедел – іздеу жұмыстарын жүргізуші органдарының бірлесіп жұмыс істеуі куәларды табу және олардан жауап алу кезінде де көрінеді. Жедел – іздеу жұмыстарын жүргізуші органының қызметкерлері жауап алу және оларды табу кезінде куәларды анықтап қояды, оқиға болған жерді қараудан бұрын және сонымен қатар жүргізсе де болады. Бұл адамдардың көрсетулері оқиғаның қалай болғанына қарау кезінде толықтыруға мүмкіндігін береді.

Қылмыстық істерді тергеген кезде тек қана куәлар мен қылмысты көрген адамдар емес, сонымен бірге тағы басқалар да сұралады: туысқандары, таныстары, бірге әскери қатарда болған жодастары, жәбірленушінің көршілері.

Осымен қатар болған қылмысты көрген мүмкін адамдарды белгілеп, жедел – іздеу жұмыстарын жүргізу арқылы аса құнды мәліметтер беретін адамдарды тауып, оны тергеушіге хабарлау керек. Белсенді түрде, жеңіл іздеу жұмыстарын дер кезінде жүргізу арқылы, қылмысты көрген адамдарды оперативті қызметкерлер тауып, осы бойынша ашылған істер аз емес.

Мысалы: 2000 жылдың тамыз айының 12-сі күні Алматы қаласында Н. деген азаматты өлтіріп кеткен. Қылмыс жасады деген күдік азамат Б.-ға түсті. Бірақ, нақты дәлел болмады. Тергеу көп уақыт бір орнында тұрып қалды. Сонымен жедел – іздеу жұмыстар жүргізу органдарының тынымсыз жұмыс істеуінің нәтижесінде азамат Б.-ны көрген куә анықталады. Оның қылмыс жасалған жерден кетіп бара жатқанын көрген тұлға табылған. Оның айтуына қарағанда азамат Б.-ны, азамат Н. өлген күні түсте есіктің алдына пальтосының қанын қармен сүртіп тұрғанын көрген. Не болды деп сұрағанда, қолымды пышақпен кесіп алдым деген, соны тазалап тұрмын деп көрсеткен. Осы мәліметтердің нәтижесінде жасалған ауыр қылмыс ашылды. Азамат Б. өзінің істеген қылмысын толық мойындауға мәжбүр болады.

Беттестіру – жауап алудың бір түрі. Бұрын жауап берген адамдардың жауаптарында қайшылық болған кезде екеуін қатыстыра отырып, бетпе – бет отырғызып жауап алынады. Беттестіру ауыр тергеу әрекетінің қатарына жатады және оған жақсылап дайындалу керек. Беттестіру өткізу керек болған жағдайда қандай қайшылықтарды анықтау керек екендігін белгілеп, беттестіруді өткізудің кезектілігін анықтап, қай жерде қашан өткізу қажет екендігін анықтап алу қажет.

Тергеуші анықталған қатынастарды зерттей келе, беттестіруге қатысқан екі адамның беруінің екіншісіне әсер ете ме, жоқ па? соны анықтауы қажет, осылай әсер нәтижесінде, беттестірудің нәтижесі шықпай қалуы мүмкін, істі бүлдіріп алуға болады.

Беттестірудің мақсаты тек қана пайда болған қайшылықтарды шешу емес, сонымен бірге болған оқиғаның жауабын берушілердің шындықты айтуына жағдай жасау. Жауап беріп отырған екі адамның беттестіру

кезінде тергеушінің рұқсатымен қойылған сұрақтарға жауап беріп отырады, ал олардың қайсысы шындыққа сай келеді оны тергеуші өзі шешеді.

Сезіктілер (айыпкерлер) арасында өткізілетін беттестірулер әжептәуір қиындыққа соғады. Олар бір-бірін қорқытуына немесе келісімге келуіне жол бермеу керек. Осындай кезде тергеуші сақтық үшін, алдындағы отырған адамдар бір – біріне қастандық жасауы мүмкіндігін ескеріп жедел – іздеу органдарының қызметкерлерін қатыстыруы керек. Олардың қайсысының көрсетпесі шындыққа сай келеді оны тергеуші өзі шешеді.

Күдіктілер (айыпкерлер) арасында өткізілетін беттестірулер әжептәуір қиындыққа соғады. Олар бір-бірін қорқытуына немесе келісімге келуіне жол бермеу керек. Осындай кезде тергеуші сақтық үшін, алдындағы отырған адамдар бір – біріне қастандық жасауы мүмкіндігін ескеріп жедел – іздеу органдарының қызметкерлерін қатыстыруы керек.

Тергеуші мен жедел – іздеу жұмыстарын жүргізу органдарының іздеу шараларын және қылмыскерді ұстаудағы бірлесіп жұмыс істеуі

Іздеу – тергеумен бірге жүргізілетін тергеу әрекеті. Жедел – іздеу шараларының мақсаты – қылмыс жасаған адамды, тергеуден жасырынып жүргендерді, соттан немесе жазадан қашып жүргендерді ұстау, жоғалған адамдарды, мәйіттерді табу.

Іске фактілік негіз болатын мәліметтер адамдарды, мәйіттерді істеген адам анықталған болса, іс бойынша оның кінәсін дәлелдейтін айғақты заттар жеткілікті болса, ол тергеуден жасырынып жүрсе, онда тергеуші ҚІЖК бабына сәйкес іздеу туралы қаулы шығарады. Тергеушінің өндірісіне жатқан істер бойынша іздеу тапсырмасын тергеуші жазбаша түрде жедел – іздеу жұмыстарын жүргізуші органына жібереді. Бұларға куәлар, жәбірленушілер, күдіктілер қылмыс жасады деп айып тағуға жеткілікті негіз болмағанда ғана осы адамдар жатады.

Қылмыстық процессуалдық заң мағынасы бойынша іздеу бұл өзінше ажыратылып келген тергеу әрекеті емес, тергеу әрекетінің органикалық элементі. Қылмыс жағдайларын зерттеу, қылмыскерді анықтау, оның жауапкершілігін анықтау тергеушінің жұмысы, ал қылмыскерді іздеу жедел – іздеу жұмыстарын жүргізу органының жұмысы деп түсінбеу керек

Айыпкерді іздеуді тергеушінің өзі жүргізу керек, қылмыстық істің жағдайларын тергеумен қатар. Нәтижелі өткізілген іздеу әрекеті тергеуді толық, жан – жақты жүргізуге, өз уақытында әділ соты жүргізуге жағдай жасайды. Нәтижесіз жүргізілген іздеулер қылмысқа қарсы күрестің сапасын түсіреді

Іздеудің негізгі принциптеріне мыналар жатады:

1. Жоспарлық
2. Үздіксіздік
3. Іздеу шараларын жабық түрде жүргізу

Іздеу шараларын жоспарлау негізінде іздеу болжамдары жатады. Тергеу және жедел іздеу шараларын дұрыс жоспарлау, тергеуші мен жедел – іздеу жұмыстарын жүргізуші органдарының бірлесіп жұмыс істеуіне

нәтижелі болуына әсер етеді. Іздеудің үздіксіз жүргізілуін талап ету, қылмыскердің ізін суытпай соңына түсуді талап етеді. Егер, қылмыскерді қууды сәл ғана кешіктірсе, қылмыскер ізін жасырып ұсталмай кетеді.

Мұндай жағдайлар тәжірибеде көп болған. Іздеу жасырын жүргізілуі керек. Іздеу шараларының жоспарын және оның қай бағытта болатынын білдіртпеу керек, сол сияқты қылмыскердің таныстарынан, туыстарынан жасырын ұстау қажет. Іздеудің жасырын түрін қолданбау нәтижесінде қылмыскер орнын ғана емес, түріне де өзгерістер енгізу мүмкін. Іздеу шараларының жедел тез жүргізілуін талап ету жоспарының жақсы болуы, іздеу шараларын өзгеріп жатқан жағдайға бейімдеу талап етіледі.

Іздеудің бірнеше түрлері бар. Олар: жергілікті және ТМД мемлекеттер арасында интерпол арқылы.

Жергілікті іздеуді сол жерге қарасты жедел – іздеу жұмыстарын жүргізу органы қызметкерлері жүргізеді. Қылмыскердің жасыруына мүмкін жердің бәрін іздейді. ТМД мемлекеттері арасында іздеу барлық ІІМ органдарымен осы мемлекет көлемінде жүргізіледі.

Бұл жерде паспорттық ақпаратты, анықтау карточкасын, осы жақта болуы мүмкін жерге қарауылдау жіберуі керек. Қылмыскер басқа біреудің атын жамылып жүрген болса, онда іздеу шараларын кіріспес бұрын оның бұрынғы тұрақты орнында тұра ма, жоқ па, басқа қылмыс бойынша тұтқында отырған жоқ па, ауруханада жатқан жоқ па, әскер қатарына алынған жоқ па, т.б. мәселелерді ашып алу керек.

Сол үшін моргтан, неке орнынан, Қазақстан Республикасының органдарынан, облыстарынан, емдеу органдарынан, әскери комиссариаттан мәліметтер алу қажет.

Күдікті тергеуден жасырынып жүрген болса, онда мұндай дайындық шараларынсыз іздеу болжамдарын құрып, іске кірісе беруге болады.

Іздеу болжамдарынан, нақтылы фактілерден шығатын божаулар арқылы айыпкердің жасырыну орнын табуға болады. Мысла: кісі өлімі бойынша қылмыстық ісінде екі түрлі іздеу болжамдары пайда болады. Бұлар: а) жәбірленушінің байланыстары, б) қылмыстың ниетін мақсатын, өлім себебін анықтау болжаулары. Жәбірленушінің байланыстарын анықтау негізінен жедел – іздеу жұмыстарын жүргізу органдарының міндетіне жатады. Ал кісі өліміне себеп болған оқиғаны анықтау тергеушінің міндеті.

Осы жерден міндеттердің шешілу әдістері айқындалады. Жәбірленушінің байланыстарын анықтау тек көмекші жұмысты атқарады, ол кісі өлімін жасаған қылмыскерді анықтау үшін бар мәліметтер дәлелдеме ретінде болады да процессуалды түрде бекітіледі. Жәбірленушінің байланыстарын анық, жасырын және уақытша, тұрақты деп бөлуге болады.

Олар туысқандық немесе көршілік қатынаста болуы, бос уақытын өткізгенде (аңшылық, спорт, т.б.), бірге болуы мүмкін.

Жасырын байланыстарын, яғни есірткі заттарын пайдалану сияқты тыйым салынатын әдеттеріне анықтама органдарының жедел іздеу шараларын жүргізу арқылы анықтаймыз.

Мұндай байланыстарды анықтау үшін жедел есеп материаладарын сұрау керек. Мысалы, 1995 жылдың қаңтар айының 2 күні Алматы қаласында А. деген азаматты пышақтап ұрып өлтірген. Жедел – іздеу жұмыстарын жүргізу органы қызметкерлері куәларды, қылмысты көрген адамдарды іздегені ешқандай нәтиже бермеді. Бірақ, А. азаматының нашақор екені анықталады. Сонымен бірге ол есірткімен сотталып, жақында босанып келген екен. Жедел есептегі мәліметтерді тексеру арқылы А. азаматының қылмыстық байланыстары анықталады. Жедел іздеу шараларын және тергеу әрекеттерін жүргізгенде А. өзінің жолдастары есірткі үшін жан-жал шығып, сол үшін өлітіргені анықталады.

Болжамдарды тексерген кезде жәбірленушінің байланыстарын анықтағанда:

- 1) кісі өлімі болған кезде сезіктінің қай жерде болғаны,
- 2) күдіктінің жәбірленушінің өмір жағдайы туралы білетіндігі,
- 3) жәбірленушімен ол қандай қарым – қатынаста болғаны (достық, қастық, т.б.) білу керек.

Кісі өліміне алып келген оқиғаны анықтау – қылмыскерді іздеудегі екінші тергеу бағыты. Бұл жерде үлкен көмекті жедел қызметкерлер тигізеді. Алғашқы міндеттердің бірі – оқиға мәліметтерінің көзін табу, қылмысты жасауға себеп болған нәрсе, жәбірленушіні бір орнына екінші орынға ауыстырған жағдайларды анықтау.

Бұл жағдайларда жедел түрде жәбірленушіні соңғы рет кім көрген, кім іздегені, қашан болғаны анықталады. Көрген адамды анықтау үшін, өлген адамның суретін көрсету немесе сөзбен суреттеу арқылы жүргізіледі. Іздеу әрекеттерінің тактикасының қандайын қолдану керектігі қылмыскер іздеу де ме, әлде қылмыс дәлелденбеген бе, соған байланысты.

Жоғарыда көрсетілгендей іздеу – тергеу және жедел іздеу шараларының жиынтығы. Іздеу және жедел іздеу шараларын жүргізу арнайы және негізгі тергеу органдарының міндеті болып табылады. Бірақ, іздеу шаралары тергеушілердің функциясына да байланысты.

Заңға байланысты бірлесіп іздеу әрекетін жүргізу міндетті түрде болады. Ал тәжірибе жүзінде, көбінде, олай бола бермейді. Кейбір тергеушілер жедел – іздеу жұмыстарын жүргізуші органдарына нұсқау беруі арқылы іздеу жөнінде шектеледі, өйткені іздеу оның өкілетігіне кірмейді деп есептейді.

Тергеуші дұрыс тактикалық әдістерді қолдана отырып, жедел – іздеу жұмыстарын жүргізуші орган қызметкерлерімен бірге іздеу шараларына қатысуы керек. Іздеу шараларына «қылмыстың ізін суытпай» қуып іздеу, қызметтік іздеу иттерін қолдану, іздеу топтарын құру, тосқауылдар құру, қылмыскерді іздеу, жәбірленуші мен куәларды қатыстыру әрекеттері жатады.

Жоғарыда көрсетілген іздеу шараларының бәрін жедел – іздеу жұмыстарын жүргізуші органдары жүргізеді. Бұған олардың мүмкіндігін де тәжірибелері де жетеді. Олардың техникалары мен арнайы мамандары бар. Тергеуші барлық шаралардың түріне қатысып, оны бағыттап, бақылап отыруға тиісті.

Іздеудің соңғы бөлімі қылмыскерді ұстаумен аяқталады. ҚР ҚІЖК 109-шы бабына сәйкес сезікті адамды ұстаудың негіздері көрсетілген.

1. Бұл адамның қылмысының үстінен шықса немесе қылмысты жаңа ғана істеп болған кезде ұсталған болса;
2. Көзімен көрген адамдар болса және жәбірленуші қылмыскер осы деп көрсете;
3. Сезікті адамның өзінде немесе кимінде, үстінде, үйінде қылмыстың айқын іздері табылса;
4. Осы адам қылмыс істеді деп сезіктенуге болатын басқа дәлелдер анық болмаса, кім екенін анықталмаса, ол адамды ұстауға болады.

Осы негіздерде ҚР ҚІЖК баптарына сәйкес қылмыс істеді деп сезіктелген адам жөнінде бұлтартпау шарасын қолдануға болады.

Ұстауға негіз болатын жағдайды жедел қызметкерлер жедел – іздеу жұмыстарын жүргізу органы жасайды. Ұстау кезінде тергеуші де қатысуына болады. Қылмыскерді ұстауға жақсылап дайындалу қажет, қателікпен ескерілмей қалған жайдың болуына жол берілмейді. Дайындық кезінде ұстайтын адам жайында барлық мәліметтерді жинай отырып, мұндай материалдар оқиға болған жерді қарау кезінде алынады.

Ұстауға дайындық кезінде ізделуші адамның келген жерінің жағдайларын анықтап зерттеу қажет, ұсталушының немен шұғылданатыны күн тәртібін, әдеттерін, сыртқы көрінісін, киімдерін, мүмкін болса, адамның суретін алып, көбейтіп жедел қызметкерлерге таратып беру керек.

Ұстау тергеу әрекетін жүргізу алдындағы дайындықта тергеуші: біріншіден ұста жоспарын құрады. Жоспарда көрсетілген нәрселер: сезіктенушінің мінездемесі, сыртқы пішіні, орны және ұстау уақыты анықталады. Ұстауға қатысатын әрбір адамның өзіне белгіленген міндеттері болады. Жедел бөлімдердің арасында өз әдістері және құралдары арқылы байланыс ұстау, топтарды техникамен, қарумен қамтамасыз ету әрекеттері жүргізіледі.

Ұстаудың нәтижесі дұрыс орнын, жағдайын, уақытын пайдаланғанда жетеді. Күдіктіні ұстаудың техникалық ережесі: күдіктіні танып, тура көрсеткен соң, ұстау тобы оның артына түсіп, оның әрекеттерін бақылайды, оған жақын жерде жүріп, оның әрекеттерін бақылайды. Оны аңдып, оңтайлы жерге келгенде ұстауға дұрыс тактикалық әдістер қолдану керек.

В.И. Попов ұстау орнын дұрыс қолдануды айтты. «Рецидивист Волков К. екі ауыр қылмыс жасады. Ол туралы вокзалдан кетейін деп жатыр деген мәлімет келіп түсті. Ыңғайлы жерге келгенде ұстау үшін артынан бақылау қойылды.

Жедел қызметкерлер күтіп тұрып қассаға ақша төлейін деп жатқан жерінде ешбір қарсылықсыз ұстады».

Ұстауды кенеттен дереу ұстауы қажет. Кенеттен ұстау қылмыскердің қарсылық көрсетуіне, қашуына, дәлелді жойып жіберуіне жол бермейді.

Қылмыскерді ұстау үшін көбінесе тосқауылдар қойылады. Тосқауылда, әрине, жедел қызметкерлер отырады. Оларда күдіктің түр – түсін, киімін сипаттайтын мәліметтері мен суреттері болады.

Тосқауыл күдіктінің жасарынатын жерінде болса, осыны көргенде ұстауға асықпау керек. Қылмыскер қаруын алайын деген кезде ұстау қажет.

Тосқауылды үлкен дайындықпен жасайды. Тосқауыл қанша уақытқа созылуына байланысты жедел топты азық – түлікпен, киіммен, байланыс құралмен, жарықпен, т.б. қажетті заттармен қамтамасыз ету керек. Тосқауылға жақсы дайындалған күшті адамдар қойылады.

Жоғарыда көрсетілгендердің негізінде ұстаудың жалпы тактикалық ережесін шығаруға болады. Олар:

1. Бақылаудағы адамды техникалық құралдармен, дәлелдік маңызы бар фактілермен жабдықтау.
2. Ұстаудың орны мен уақытын дұрыс бекіту.
3. Ұстауды дәлел болатын материалдарды жойып алмайтындай қауіпсіздікпен жүргізу.

Тергеуді жоспарлау контрабандалық әрекеттің анықталғаны жайлы хабарлама түскен сәтте басталады. Күдіктіні анықтау мақсатында жүргізілетін тергеу әрекеттері оқиға болған жерді кримналистикалық қарау, контрабанданы анықтау жағдайы, контрабандалық заттарды қарау жүзеге асырылғаннан кейін жоспарланады. Сонымен қатар оқиға болған жерден басқа қылмыстың материалдық және өзге де іздері болуы мүмкін орындар, іске қатысты белгілі бір мәліметті білуі мүмкін адамдар тізімі жасалуы қажет.

Кеден ісі саласындағы қылмыс – кеден саласында жасалған, анықтау уәкілеттігі кеден органдарына жүктелген, қылмыстық заңмен анықталған, қылмыстық жауаптылыққа тартылатын қоғамға қайшы, кәнілі әрекет (әрекетсіздік).

ҚР КБ заңының жалпы бөлімінің 4 бөлімінің 24-бабының 5 тармақшасына сәйкес контрабанда және өзге де кеден саласындағы қылмыстарға анықтау әрекеті кеден органдарының уәкілеттігіне берілген. Кеден қылмыстарына анықтау өндірісі ҚР ҚІЖ кодексімен анықталған тәртіпте жүзеге асырылады. Қылмыс белгілері анықталған кезде кеден органдары қылмыстық істі қозғап, қылмыстық іс жүрізу заңнамасын негізге ала отырып, іздерді анықтау және бекітумен байланысты күттірмейтін тергеу амалдарын жүзеге асырып, іс материалдарын қаржы полициясы немесе ҰҚК-нің тергеушісіне өткізуге міндетті. Ары қарайғы анықтау органдарының (кеден органы) тергеу әрекеттері тек, тергеушінің жазбаша нұсқауы арқылы жүзеге асырылады.

Кеден органдары ешбір жағдайларда қылмыстық іс қозғаудан бас тарта алмайды және істі қысқарта алмайды, тіпті негізсіз қозғалған

жағдайларда. Анықтау органдарына контрабанда және өзгеде кеден қылмыстарына қатысты кеден органдары жатқызылған. Кеден органдары жедел – іздестіру әрекеттерін де жүргізеді

Процесс барысында тергеуші қылмысқа қатысы бар күдікті адамдардың қатысуынсыз жүргізілуі мүмкін барлық тергеу әрекеттерін жүзеге асырады: оқиға болған жерді қарау, заттық дәлелдеме болуы мүмкін контрабандалық және өзге де заттар тұрған жерді қарау, күәлардан жауап алу, сараптама тағайындау, алып қою өндірісі, тергеу эксперименті.

Бірінші жағдай, жедел іздестіру құжаттарында әдетте контрабандисттер жеке басына қатысты, қылмысқа дайындалу, жүзеге асыру, жасыруға қатысты оның байланыстары мәліметтер болады. Әдетте оларды ұстау контрабандалық затпен ұстау арқылы жүзеге асырылады. Ол үшін бақыламалы тауар жеткізу операциясы жасалады. Ондай тауарлар: нашақорлық және психотропты заттар. Процесс барысында қылмыстық әрекетпен байланысты фактілер, белгісіз эпизодтар, фигуранттар шеңбері, контрабанда көлемі анықталады.

Екінші жағдай, егер қарау кезінде алынған контрабанда жалғыз емес, ұйымдасқан қылмыстық топтың әрекеті болған кезде күрделенеді. Бұндай кезде тергеу әрекеті белсенді жедел тексерумен қоса жүргізіледі. Тергеу контрабандандық ұйымды, басқа орындаушылар мен азғырушыларды анықтауға, барлық контрабандалық фактілерді анықтауға бағытталады.

Үшінші жағдай ең ауыр болып саналады, себебі негізгі контрабанда көлемі мен қатысушылар саны белгісіз болып табылады. Тергеу ең алдымен іздерді анықтауға бағытталған, ІІМ пайымдауынша оның көмегімен қатысушыларды анықтап, кейін қылмыстық әрекеттің толық көлемін анықтауға болады.

Төртінші жағдай, іс материалдарында қылмысқа қатысты эпизодтар мен басқа да қатысы бар адамдар анықталып, оларға сілтеу берілген. Процесс барысында қылмыстық әрекеттің көлемі анықталып, контрабанданың басқа қылмыстармен байланысы анықталады.

Нақты жағдайлар мен тергеу басталған кезде орын алған мәселелер тергеуді ұйымдастыру нысаны мен әдістемесі анықталады. Жұмыстың көлемі шектен асқан кезде жедел тергеу тобы ұйымдастырылады. Кейде мәліметті алу, анализдеу әрекеттерін бөліп зеттеу үшін штаб құрылады.

Оқиға болған жерді және контрабандалық заттарды қарау маңызды әрекет болып табылады. Себебі, одан алынған мәліметтер тергеу жоспарын, оған жету жолдарын, қатысы бар адамдар тізбегін жасап олардың арасынан қылмыскерді табуға көмектеседі.

Қылмыскердің тұлғасын анықтайтын белгілерді алу мақсатында қылмыскердің тұлғасын сипаттайтын логикалық модельдеу әрекеті қолданылады. Ол арқылы қылмыскердің субъектісі, оның білім дәрежесі, қылмысты жасау барысында қолданған амал – тәсілдері. Оқиға болған жерді қарау және контрабандалық затты қарау кезінде контрабанданың түріне және оны жүзеге асыру амалына, байланысты әр-түрлі саланың мамандары қатысуы мүмкін.

Қылмысты ашуда, «иесіз қалған» контрабанданы анықтаған куәлардан (кеден органдарының және шекара қызметінің әскери қызметкерлері) уақытында алынған жауап маңызды орында алады. Олардың айғақтарынан барынша қылмысқа қатысты көп мағлұмат алуға тырысу керек. Контрабанданың түріне және жүзеге асыру сипатына сәйкес куәлар келесі адамдар тізімінен болуы мүмкін: контрабандалық жүк немесе контрабандалық зат анықталған жүкке құжаттық рәсімдеу жүргізген адамдар; жүк алушылар және жүк жіберушілер, кәсіпорын, ұйым өкілдері; өнер жұмыстарын Қазақстан территориясынан заңсыз шығарып бара жатқан иелері; басқа да қызметтегі лауазымды адамдар мен азаматтар.

Табылған контрабандалық тауар немесе қылмыскерлердің өздерінің іздері келесідей тергеу болжауларын жасауға мүмкіндік береді.

Бастапқы сатыларында жалпылама болжаулар жасалады:

- Қылмыстық жазаға тартылатын контрабанда жүзеге асырылған;
- Әкімшілік жазаға тартылатын контрабанда жүзеге асырылған;
- Басқа қылмысқа дайындық жүзеге асырылып жатыр: террористік акт, диверсия,
- Контрабандалық қылмысты жүзеге асырушы адамдар жайлы;
- Контрабанданы алу, сату, сақтау орындары жайлы;
- Контрабандалық және басқа да әрекеттің эпизодтарының көлемі жайлы.

Егер, контрабандисті шекарадан тауарды өткізу үстінде ұстаса, онда оның бұндай қылмысқа бірнеше рет барып отырғанын және басқа қылмыстарған байланысы бар екендігі туралы болжам жасалады.

Ары қарайғы тергеудің мақсаттары келесі мән – жайларды анықтау: қылмыскердің орнын анықтау, жасаған қылмысын, оның тұлғасын анықтайтын белгілерді анықтау, туыстық және басқа да байланысын анықтау, қылмыстың куәлары мен қатысушыларын анықтау; жамсырынған аамның қылмыстық әрекетін, күдіктінің кінәлігін дәлелдеу, қылмысты жасау себептерін жағдайларын анықтау.

Іздеудегі адамның байланыс ортасы жайлы маңызды ақпаратты оның жеке күнделігі, хаттары, жазба кітапшасы, фотоальбомдерінен алуға болады. Сонымен қатар халықаралық сөйлесулердің талондары мен түбіртектерін іздестіру қажет.

Қылмыскерді іздестіру барысында тергеуші келесідей процессуалдық әрекеттерді жүзеге асырады: айыпкерді іздеуге жариялау, анықтау органдарына іздестіру жайлы нұсқамалар, қоғамды іздестіруге тарту, мұрағаттағы қылмыстық істермен танысу нақты қылмыс түріне байланысты, айыпкердің болуы мүмкін болжамаларды анықта органдарына беру.

Тергеу жоспары міндетті түрде әр іс бойынша жасалады. Топтың жетекшісі топтағы адамдар арасындағы ақпараттың алмасуын, жұмыстың істелу барысын қадағалайды. Жұмысты жедел – техникалық

бөлімшелермен, министрлік және басқа да ведомстволармен байланыстыру маңызды болып табылады. Олардың қажеттілігі контрабанданы жүзеге асыру механизмімен байланысты: контрабандалық тауарды дайындау және сату ішкі істер органдарының қызмет ету территориясында орын алады, контрабанда мемлекеттік және кедендік территориядан өткізіледі.

Контрабанданың басқа мемлекеттердің мүддесіне қол тигізетіндіктен онымен жұмыс шет елдік мемлекеттік органдармен және Интерполмен байланыс орнатуды қажет етеді.

Кеден органдары ісіндегі ҚР-сы КБ-мен қамтамасыз етілген кепілдік олардың азаматтар мен мемлекет алдындағы ҚР-ның экономикалық мызғымастығы пен қауіпсіздігін қамтамасыз етуінде болып табылады.

Қабылдаған заңсыз, әрекет немесе әрекетсіздігі, тиісті деңгейде орындалмаған қызметтік міндеті үшін кеден органдарының лауазымды тұлғалары және басқа да қызметкерлері тәртіптік, әкімшілік, қылмыстық және басқа да жауаптылықтарға тартылады. Халықаралық заңсыз айналымдағы нашақорлық және психотропты заттар ҚР-сы территориясынан көптеп өтіп жатады. Оларды ұстау әрекетімен белсенді түрде мемлекеттік органдар айналысады. Солардың ішінде әрине кеден органдары да. Кеден заңнамасында бақыланбалы жеткізілім – әдісі қарастырылған. Бақыланбалы жеткізілім – бірнеше шет ел мемлекеттерінің арасында контрабандалық әрекетті тыю мақсатында, жүзеге асырылуға біріккен жедел – іздестіру әрекеттері болып табылады. Бұл әдістің негізгі жағдайлары 1988 жылғы «Нашақорлық және психотропты заттардың заңсыз айналымымен күрес» атты БҰҰ-ның Вена конвенциясында көрініс тапқан. Бақыланбалы жеткізідімді ішкі және сыртқы деп екі түрге бөлім қарастырады.

Әдебиеттер:

Нормативтік құқықтық актілер:

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексі. Алматы, “Жеті-жарғы” – 30.08.1997
2. Комментарий к Уголовному Кодексу Республики Казахстан. Борчашвили И.Ш., Рахимжанова Г.К. Караганда – 1999
3. “Қазақстан Республикасының кеден ісі туралы” Қазақстан Республикасының Заңы. 20.06.1995 (өзгерістер мен толықтыруларымен қоса).
4. “Қазақстан Республикасының Мемлекеттік шекарасы туралы” Қазақстан Республикасының Заңы. 13.12.1993 (өзгерістер мен толықтыруларымен қоса).
5. Қазақстан Республикасының кеден кодексі. Алматы – 2001
6. “Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздігі туралы” Қазақстан Республикасының Заңы. 26. 06.1998
7. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік Кеден Комитетінің №107 Бұйрығы. 21.03. 2001

Әдебиеттер:

1.Негізгі

1. Ашимова, Э.А.. Экономикалық контрабанда қылмыстары үшін заңды тұлғалардың қылмыстық жауаптылығы мәселелері.- Астана, 2010
2. Саматова, Г.Б.. Уголовная ответственность за контрабанду в Республике Казахстан.- Алматы, 1997
3. Сарсеков, Б.С.. Контрабанда наркотиков в Казахстане: проблемы и пути их преодоления.- Алматы, 1998

2. Қосымша

1. Баймуханов, Э.П.. Роль органов таможенного контроля в предупреждении контрабанды.- Алматы, 2000 диссертация
2. Баймуханов, Э.П.. Роль органов таможенного контроля в предупреждении контрабанды.- Алматы, 2000 автореферат

3. Тақырып Экономикалық контрабандамен байланысты құқық бұзушылықтың кеден тәртібін бұзу түрлерін талдау (Өзекті дәріс)

Мақсаты: Кедендік тексерістің мәнін анықтау. Кеден ісі туралы заңнамаға жалпы сипаттама беру. Кеден органдарының негізгі қызметі. Кедендік қылмыстардың затын анықтап оларды тергеу.

Түйінді сөздер: Кедендік тексеріс, Қазақстан Республикасының кеден ісі туралы заң, құқық қорғау органдары, кеден органдарының құзыреті, Экономикалық контрабанда, Кеден төлемдерін төлеуден жалтарудың азаюы, Есірткі заттарын заңсыз сақтау және алу, Есірткі заттарымен контрабанда.

Негізгі сұрақтар:

1. Кеден органдарының экономикалық контрабанда қылмысына қатысты ролі
2. Тауарлар мен көлік құралдары жайлы мәлімденбеу немесе дұрыс мәлімденбеу

1.Кеден органдарының экономикалық контрабанда қылмысына қатысты ролі

“Қазақстан Республикасының кеден ісі туралы” ҚР Заңында кеден ережелерін бұзудың 40 түрі бар. Заң кеден тәртібінің бұзылғаны үшін жауапкершілікті қарастырады. Мысалы, 206 – бап – “Кедендік тексеріс аймағының бұзылуы”, 261-бап “Қазақстан Республикасының кедендік шекарасы арқылы тауарларды алып өткен кезде хабарланбауы”, 266-бап “Көлік құралдарының тоқтатылмауы”, 288-бап “ Қазақстан Республикасының кедендік шекарасы арқылы тауарларды өткізгенде кедендік тексерістен жасыру”, 290-бап, “Тауарлар мен көлік құралдары дұрыс мәлімденбеуі және немесе мәлімденбегені”.

Шартты түрде барлық кедендік тәртіптің бұзылуын екі кезеңге бөлуге болады: Маңызсыз тәртіп бұзушылықтар, Қазақстан Республикасының экономикасына аса үлкен қауіп келтірмейтін (мысалы: Заңның 269, 273-

баптар - мәлімет беруің кедендегі рәсімдеу ережелерін бұзу және мәлімет берушінің тауарлармен көлік құралдары туралы мәлімет беру тәртібінің бұзылуы; Заңның 264-бабы - тауарлар мен көлік құралдарын жеткізу кезінде көрсепеуі; Заңның 274-бабы - кедендік мәлімдемелер, құжаттар мен басқа да қосымша мәліметтер беру мерзімін бұзу). Кеден заңына өрескел бұзушылық, Қазақстан Республикасының қауіпсіздігіне, экономикалық ынтасына зиян келтіретін, мемлекеттің кедендік реттеудің негізгі ережелерін шығаруға кедергі келтіруі (Мысалы: Заңның 285-бабы – Экономикалық, саяси және басқа тәртіптерін сақтамауды қадағалау; Заңның 289 бабы – Жасанды, жалған құжаттарды және идентификация құралдарын қолдану арқылы өткізу; Заңның 292,297 –баптарында – Кедендік төлемдерді төлеу саласындағы тәртіп бұзушылық).

“Қазақстан Республикасының кеден ісі туралы” - ҚР Заңының 282-бабы бойынша жауапкершілік субъектілері болып жекелеген тауарларды әкелуге (әкетуге) жауапты кеден заңы талаптарына сәйкес жауапты жеке тұлғалар танылады. Жауапкершілік субъектісі болып, өздеріне осындай жауапкершілік алған қызметкер және заңды тұлғалар, жеке кәсіпкерлер табылады. Субъективтік жағы болып көрсетілген кедендік тәртіпті бұзушының тәртіп бұзу ойы болғанын болжайды.

Қазіргі кезде Қарағанды облысы Кеден басқармасы бойынша басқа әртүрлі елдер мен республикалар кеден басқарамаларымен қызмет жасау жолдары бойынша үлкен жұмыстар жүргізеді.

2000 жыл бойынша кедендік тәртіп бұзушылықты табу деректері бойынша көптеген жауаптар алынды.

Мысалы: Омск кеденіне сұраныс жасалынды. Сұраныс №25-15/ 120. 06.07.2000ж. “Ресей тауарларын рәсімдеу тәртібі туралы”. Челябинск кеденіне сұраныс. №20-09/ 5287 12.07.2000ж. Екатеринбург кеденіне сұраныс. № 024-12 / 7009 01.04.2000ж. “Энергоинвест” ААҚ болған кедендік тәртіп бұзушының дәлелі бойынша. Қостанай облысының бас басқармасына сұраныс. № 22- 4 / 7009 21.06.2000ж. Германияда шығарылған автокөліктердің дұрыс құжаттарлмағандығы бойынша. Қырғызстанға сұраныс. № 25- 8 / 69993 01.09.2000ж. Қырғызстан жеріне өткізілген тауарлардың құнының төмендетілген дәлелі бойынша. Интерполға сұраныс. № 22 / 13- 2009 16.09.2000ж. Арнайы тапсырма бойынша сұраныстар жіберілген.

Кеден органы практикасында келесі оқиға болған: Көптеген сұраныстар жауапсыз қалғандықтан кеден тәртібін бұзғанын дәлелдеу үшін деректер қажеттілігі мен кеден органдарының инспекторлары басқа республикаларға (Ресей Федерациясына және ТМД елдеріне, сол сияқты шет елдерге) баруға мәжбүр болған.

Өткен жыл бойынша экономикалық контрабандамен күресуді ұйымдастыру бөлімімен кеден тәртібін бұзушылармен күресуді мен кеден тәртібін бұзу туралы №862 іс қабылданған: Тауарларды тасымалдауды тексеру бөлімінен екі іс; Жолаушыларды тексеру бойынша 18 іс; Басқа бөлімдер мен қызметтерді тексеру бойынша 50 іс; Кеден тәртібін бұзу

бойынша 752 іс көлемінде соның ішінде 33 қылмыстық іс қозғалған, соның ішінде: тергеуге алынуға жіберілген – 27 іс; кешірілген – 1іс; сотта қайта қаралуға жіберілген – 171 іс; айыппұл салынған сома -13128443 теңге.

Құқық қорғау органдарымен бірге рейдтер өткізу 179 рет өткізілген. Осылайша заңсыз есірткі заты айналымының 41 дәлелі анықталып, 14936 героин көлеміндегі есірткі заты алынған.

Тәжірибе кезінде көбіне жиі 287,292 –баптар қолданылған. “ҚР Кеден ісі туралы” ҚР Заңының 287-бабы бойынша қарастырылған құқық бұзушылықтың объективтік жағы Қазақстан Республикасының кедендік шекарасы арқылы кедендік тексеріссіз табылады, кедендік рәсімдеудің бекітілген мерзімде емес, қылмыстың белгілері бойынша білінбейтін әрекеттер табылады.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 287-бабында қарастырылғанындай, кедендік тәртіп бұзу объектілері болып “Қазақстан Республикасының кеден ісі туралы” Заңының 18 және 21 тармақтарында айтылған түсінікке ие тауарлар мен көлік құралдары болып табылады.

Бұл баптағы мысал ретінде, келесі құқық бұзушылықтарды айтуға болады:

Атырау облысы кеден басқармасының қызмет аумағындағы “Домба” КПП-дағы “Кульсары” кеден мансабында 3 мамыр 1999 жылы кеден қызметкерлерімен КАМАЗ –5326 мемлекеттік нөмірі Д 04 – 66 ВН маркалы автокөлік ұсталынып, онда Иранда өндірілген 14548кг көлемдегі апельсин жүгі тәркіленген.

Түркімен азаматы А.К.Гойдуктың басқаруымен дұрыс қажетті құжаттарсыз Қазақстан Республикасының территориясынанеш тексерусіз өткен. Бұл азамат А.К. Гойдукпен байланысты іс кеден басқармасының кеден тәртібін бұзу бөлімімен 06.05.1999жосы кеден тәртібін бұзу бөлімімен “Қазақстан Республикасының кеден ісі туралы” Заңының 287-бабына сәйкес қарастыруға жіберілген. Кеден шекарасының түзеу бөлімінің өткізген іс шаралары барысында 18 қаңтар 2000 жылы сағат 16 –30 Челябинск облысы, октябрь ауданының Тогузан поселкесінің жанынан кеден шекарасынан «КАМАЗ – 5320» мемлекеттік нөмірі 012 КК 74 DVG автокөлігімен қылмыстық топтың 9000 кг көлемдегі бидай жүгін өткізіп бара жатқан кезде ұсталған автокөлік Қазақстан Республикасынан Ресей Федерациясына кеден тәртібін бұзу бойынша ҚР Қылмыстық Кодексінің 287, 290 – баптарға сәйкес бұзумен сараланған.

Тәртіп орнату ұғымы, дұрысын айтқанда кедендік басқарудың төрешілдік әдісі деп атауға болатын бірсыпыра шараларды жүзеге асыруды білдіреді. Жоғарыда атап өткендей кедендік басқарудың төрешілдік әдісі термині ретінде түсінетін ол тізімді былайша беруге болады: әрбір кеден органының қызметінің шекарасын дәл шектеу , басымдықтарды айқындау , кеден заңының әрбір ережесін шекті түрде нақтылау және т.б. Мұндай реформаны жүргізудің қажеттілігі, ең алдымен біздің мемлекетіміздің дамуымен, экономиканың дамуымен, қоғамдық пікірдің қалыптасуымен келісілген.

Қазақстан Республикасының экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ету, оның экономикалық мүдделерін қорғау, контрабандамен, кеден ережелерінің бұзылуымен күрес, азаматтардың құқықтары мен мүдделерін қорғауды қамтамасыз ету және кеден ісін жүзеге асыруды ұйымдастыру, кеден шекарасы арқылы алып өтетінесірткі заттарының, қарулардың, республиканың көркем, тарихи және археологиялық бай мұралары болып табылатын заттардың заңсыз айналымының жолын кесу-кеден органдарының алдындатұрған аса маңызды міндеттер болып саналады.

Өзінің қызмет бабын пайдалану арқылы лауазымды тұлғаны жасаған контрабандасы, міндетіне кеден бақылауы мен өзге де кеден заңдарының талаптарын жүзеге асыру кіретін лауазымды тұлғаның жасағанын болжайды. Оған кеден органдарының лауазымды тұлғалары ғана емес, сонымен бірге кедендік рәсімдерге қатысқан басқа да лауазымды тұлғалар жатады. Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты Пленумы бұған назар аударады. Мәселен, атап өткен Қаулының 9-тармағында былай деп аталып өтеді: “Өзінің қызметтік борышы бойынша кеден және шекаралық бақылауды жүзеге асыруға, Қазақстан Республикасының мемлекеттік және кеден шекарасы арқылы өтетін тауарларды немесе басқа заттарды қарап тексеруге және шекарадан алып өтуге рұқсат беру міндеті болып саналатын тұлғалардың аз қызмет бабын пайдалану арқылы контрабанда жасауы”.

Кеден органдарының құзырына кіретін барлық осы және басқа да қызметтер Қазақстан Республикасының кеден шекаралары арқылы заңсыз, оның ішінде қылмыстық сипаттағы заттарды алып өтуге тікелей қарсы әрекеттер жасауды жүзеге асыру жолымен іске асырылады.

1997-1998 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының мемлекеттік бағдарламасы мен 20.06.97 ж. №3558 Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығымен бекітілген құқық қорғау қызметінің 2004 жылға дейінгі негізгі бағыттары, алға қойған міндеттерді шешудегі республика кеден органдарының ролін айқындап берді.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процессуалдық кодексінің 65-бабына сәйкес кеден органдары контрабанда және кеден төлемдерін төлеуден жалтару туралы істер бойынша алдын ала әкімшілік анықтау органдары болып саналады. Кеден ережелерін бұзу бойынша істерді жүргізеді, сол бойынша кеден баж салықтарын өндіруді жүзеге асырады.

26.06.98ж. № 233-1 «Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі туралы» Қазақстан Республикасы Заңының қабылдануымен байланысты Қазақстан Республикасы Заңының қабылдануымен байланысты кеден органдары ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету бойынша жұмыстарды жүргізеді.

02.07.98ж. №267-1 «Сыбайлас жемқорлықпен күресу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы бойынша кеден органдарына сыбайлас жемқорлықпен күрес бойынша міндеттер жүктелген.

Қазақстан Республикасының кеден шекаралары арқылы алып өтетін тауарларға жататын контрабандамен және кеден

ережелері мен салық заңдарын бұзушылықпен күресте Оңтүстік Қазақстан облысының мемлекеттік Кеден басқармасында кеден ісі аясындағы қылмыстарды анықтау үрдісінің өсуі байқалады. Мәселен, 2001жылы 4 қылмыстық іс қозғалса, 2002жылы– 45 іс, 2003жылы-58 қылмыстық іс, 2004жылдың тек қана 1-ші жартылығының өзінде-58 қылмыстық іс қозғалған (1 кестесі).

№	Қылмыстың түрлері	2002	2003	2004	2005жылдың 1- жартысындағы
1.	Экономикалық контрабанда	3	9	18	14
2.	Кеден төлемдерін төлеуден жалтарудың азаюы	0	8	3	0
3.	Есірткі заттарын заңсыз сақтау және алу	0	4	8	16
4.	Есірткі заттарымен контрабанда	0	5	8	9
5.	Басқада қылмыстар	1	19	21	19
	Барлығы	4	45	58	58

Анықталған қылмыстарға жасалған талдаулар көрсетіп отырғандай, экономикалық контрабандамен байланысты қылмыстардың өсуі байқалады. Қылмыстық іс материалдарын зерттеп-үйрену мынаны көрсетіп берді: іс жүзінде экономикалық контрабанданың барлық фактілері заңды импорт тауарлары түрінде жасалған.

Қазақстанда өсе түсіп отырған, айрықша назар аударуды қажет ететін, алаңдатарлық проблемалардың бірі есірткіні қолдану мен оның заңсыз айналымының барған сайын өсіп бара жатқандығы болып отыр, бұл алаңдатарлық жайлар халықтың денсаулығына ғана қатер төндіріп отырған жоқ, сонымен бірге республикадағы саяси-экономикалық және әлеуметтік хал-ахуалға да өзінің келеңсіз әсерін тигізуде. Жоғарыда айтып өткендей, Қазақстан Республикасының кеден органдарына жүктелген негізгі міндеттердің бірі олардың айналымына тыйым салынған есірткі заттары, қару мен басқа да заттар контрабандасымен күрес болып саналады.

Бүгінгі шынайы болмыстағы көптеген өзекті проблемалардың арасынан, бірінші орынға халықтың жаппай есірткіге бой алдыру проблемасы шығып отыр. Қазақстан тек қана есірткі мафиясы үшін транзит учаскесі ғана болып отырған жоқ, есірткінің аса ірі рыногы жасауға ұмтылғысы келіп отырған, сондай-ақ халықаралық есірткі трофикасын ұйымдастыру үшін мемлекеттің ыңғайлы географиялық орналасуын пайдаланып қалғысы келетін әлемдік есірткі бизнесі тарапынан басқыншылық объектісіне айналуға. Есірткінің заңсыз айналымы ауқынының кеңейе түсуі қылмыстық өсуімен және қоғамның криминалдана түсуімен қоса қабаттаса

жүруде. Есірткі қылмысының экономика аясына белсенді түрде еніп кетуі неше –қаржы қатынастары саласындағы жағдайды нашарлатып, экономикалық жағдайдың тұрақтылығына кері әсер етеді, қоғамдағы шиеленістің күшейе түсуіне әкеледі.

Құқық қорғау органдарымен бірге рейдтер өткізу 179 рет өткізілген. Осылайша заңсыз есірткі заты айналымының 41 дәлелі анықталып, 14936 героин көлеміндегі есірткі заты алынған.

Тәжірибе кезінде көбіне жиі 287,292 –баптар қолданылған. “ҚР Кеден ісі туралы” ҚР Заңының 287-бабы бойынша қарастырылған құқық бұзушылықтың объективтік жағы Қазақстан Республикасының кедендік шекарасы арқылы кедендік тексеріссіз табылады, кедендік рәсімдеудің бекітілген мерзімде емес, қылмыстың белгілері бойынша білінбейтін әрекеттер табылады.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 287-бабында қарастырылғанындай, кедендік тәртіп бұзу объектілері болып “Қазақстан Республикасының кеден ісі туралы” Заңының 18 және 21 тармақтарында айтылған түсінікке ие тауарлар мен көлік құралдары болып табылады.

Бұл баптағы мысал ретінде, келесі құқық бұзушылықтарды айтуға болады:

Атырау облысы кеден басқармасының қызмет аумағындағы “Домба” КПП-дағы “Кульсары” кеден мансабында 3 мамыр 1999 жылы кеден қызметкерлерімен КАМАЗ –5326 мемлекеттік нөмірі Д 04 – 66 ВН маркалы автокөлік ұсталынып, онда Иранда өндірілген 14548кг көлемдегі апельсин жүгі тәркіленген.

Түркімен азаматы А.К.Гойдуктың басқаруымен дұрыс қажетті құжаттарсыз Қазақстан Республикасының территориясынан еш тексерусіз өткен. Бұл азамат А.К. Гойдукпен байланысты іс кеден басқармасының кеден тәртібін бұзу бөлімімен 06.05.1999ж осы кеден тәртібін бұзу бөлімімен “Қазақстан Республикасының кеден ісі туралы” Заңының 287-бабына сәйкес қарастыруға жіберілген. Кеден шекарасының түзеу бөлімінің өткізген іс шаралары барысында 18 қаңтар 2000 жылы сағат 16 –30 Челябинск облысы, октябрь ауданының Тогузан поселкесінің жанынан кеден шекарасынан «КАМАЗ – 5320» мемлекеттік нөмірі 012 КК 74 DVG автокөлігімен қылмыстық топтың 9000 кг көлемдегі бидай жүгін өткізіп бара жатқан кезде ұсталған автокөлік Қазақстан Республикасынан Ресей Федерациясына кеден тәртібін бұзу бойынша ҚР Қылмыстық Кодексінің 287, 290 – баптарға сәйкес бұзумен сараланған.

Есірткі контрабандасымен байланысты ахуалдың келеңсіз даму жағдайларын айқындаушы негізгі факторлар болып, мыналар саналады: Қазақстан Республикасының кеден шекаралары арқылы жолаушылар және жүк тасымалдарының әлденеше рет өсіп отырған көлемі; Жақын шет елдерден есірткі шикізатының көздері болып саналатын-жаңа елдердің пайда болуы; Батыс Еуропа елдерінде және басқа аймақтарда қалыптасып үлгерген есірткі нарығының болуы, сондай-ақ атап өткен елдердің есірткілерді таратуда қарсы тұруы,сонымен байланысты есірткі саудасының жаңа

нарықтарының пайда болуы; Өзбекстан Республикасындағы шекарада шекара және кеден бақылауын жүзеге асырудың және шекараның мөлдірлігімен, айналып өтетін жолдардың көптігімен байланыстыоны қорғауды қамтамасыз етудің күрделілігі; Оларды Ресейге тасымалдау кезінде жол бойында есірткілер құнының 10-15 есеге дейін өсуі, бұл жайлар әсіресе Тәжікстан мен Өзбекстан тұрғындары үшін әсіресе тәуекел етуді ақтайтын демеу болып саналады; Аймақ халқының негізгі бөлігінің өмір сүру деңгейінің төмендігі, бұл жайлар есірткінің заңсыз айналымына көбірек адамдарды тартуға жағдай туғызады; Шектелетін мемлекеттердегі есірткі контрабандасымен, есірткіні өндіру және таратумен күрес деңгейінің жеткіліксіздігі; Есірткінің заңсыз айналымымен байланысты ұйымдасқан қылмыстың өсуі және оның қызметінің интернационалдануы, есірткі мафиясының халықаралық құрылымымен тығыз байланысы.

Кеден органдары ішкі істер органдарымен бірге есірткі бизнесіне қарсы тұратын мемлекеттік құрылымдар болып саналады. Оңтүстік Қазақстан облысының Бас кеден басқармасының 2001 жылдың 1-ші жарты жылдығындағы есірткі заттарының заңсыз айналымымен күрес нәтижелері туралы деректерге зер салып, көрсеткіш деректерді 2000жылдың осы кезеңімен салыстырып көрелік.

2.Тауарлар мен көлік құралдары жайлы мәлімденбеу немесе дұрыс мәлімденбеу

“Қазақстан Республикасының кеден ісі туралы” Заңының 290-бабының 1-тармағында Қазақстан Республикасының кеден шекарасы арқылы тауарлар мен көлік құралдары жайлы мәлімденбеу немесе дұрыс мәлімденбеу жайлы айтылған, яғни тауарлар мен көлік құралдары хат түрінде, не ауызша не басқа түрде хабарламау, тиісті, дұрыс мәліметтер бермеу, “Қазақстан Республикасының кеден ісі туралы” Заңының 40-бөліміндегілерді қарастырғанда оларды кеден тәртібіне және басқа негіздеулеріне кеден мақсаттары қажет мәліметтерді бермеу. Құқық бұзушылықтың объективтік жағы болып “Қазақстан Республикасының кеден ісі туралы” Заңының 290-бабының 1-тармағында қарастырылған әрекет немесе әрекетсіздік (мәлімделінбеу) немесе дұрыс мәлімдемеу табылады.

Мәлімдемеу – бұл тауарлар мен көлік құралдары туралы мәліметтерді дұрыс бермеу, бұрмалау, олар жайлы кеден тәртібіне қарсы, басқа мәліметтермен шырмау.

Құқық бұзушылықтың мәлімдемеудің тікелей байланыстың объектісі болып тек тауарды мәлімдемеу болып табылады. Соның ішінде кеденді мәлімдемеуде көрсетілген оқиға тауардың көлемін азайтып көрсету, сондай-ақ бұл жағдайды мәлімдемеу ғана емес, оған тауарды пайдалану қауіпсіздігі де жатады.

Құқық бұзушылықтың дұрыс мәлімдемеудің тікелей байланыстың объектісі болып тауарға дұрыс мәлімет берілмеген өтініш жатады. Ол көбінесе тауар атауларын тиісті түрде, дұрыс рәсімдеумен байланысты туындайды.

Құқық бұзушылықтың дұрыс мәлімдемеудің тікелей байланыстың субъектісі болып ҚР кеден ісі Заңына сәйкес тауарлар мен көлік құралдары туралы мәлімдеме беруге тиіс, жауаапты жеке және заңды тұлғалар болып табылады.

Жеке түрде тауарлар мен көлік құралдары мәлімдемеу кезінде өз атынан мәлімделінбейтін шарт негізінде ол осы баптар бойынша жауаптылықтар жүктеледі.

Құқық бұзушылықтың субъективтік жағы болып жеке тұлғаның кінәні абайсызда немесе тікелей қасақана нысандарда жасауы саналады.

Құқық бұзушылықтың жеке тұлғалардың Қазақстан Республикасының шет ел валютасын өткізуде мәлімдемеу немесе дұрыс мәлімдемеумен байланысты жіктеу сұрақтарын қарастырған кезде “ Қазақстан Республикасының кеден ісі туралы ” Заңының 192- бабында бекітілген арнайы қағидаларға көңіл аудару керек. Қазақстан Республикасының кеден шекарасы арқылы тауарлар мен көлік құралдарын өткізу кеден органдарына мәлімделінуге тиіс. Мұнда кеден шекарасы арқылы өтетін тауарлардың кеден тексерісі кезінде кеден тәртібі бойынша регламенттелетін тауарларға жатқызылатын шет ел және Қазақстан валютасын тасымалдауда дұрыс мәлімделуге міндетті.

Бұл талаптарды орындамау кеден тәртібін бұзушының нақты кінәсі болып табылады. Ол қылмыс Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 190-бабы “Экономикалық контрабанда” бабы бойынша сараланады. Сондықтан да кедендік құқық бұзушылық қылмыстық және әкімшілік болып бөлінеді. Кеден тәртібін бұзушылардың әрқашанда әрекет немесе әрекетсіздігіне қарап ажыратады. (“ Қазақстан Республикасының кеден ісі туралы ” Заңының 248-бабы).

Кеден тәртібін сақтау туралы алдын ала жазу кеден шекарасы арқылы валютаны өткізу “ Қазақстан Республикасының кеден ісі туралы ” Заңы мен “Валюталық реттеу туралы” Қазақстан Республикасының заңдары арқылы реттелген.

Жеке тұлғалар анықтамасының болуы (немес басқа валютаны тасымалдауға рұқсат еткен құжат), валютаны тасымалдауға негіз болады, сонымен қатар жеке тұлғаны кеден сақтау қажеттілігінен босатпайды. Сонымен байланысты мәлімделмеу (дұрыс мәлімделмеу) шет ел валютасын тасымалдауда банк анықтамасы болған жағдайда да құқық бұзушылықты жіктеу құрамына құрайды. “Қазақстан Республикасының кеден ісі туралы” Заңының 290-бабының 1-тармағы бойынша.

Жоғарыда айтылғандарға қарағанда, Қазақстан Республикасының кеден шекарасы арқылы Қазақстан Республикасының валюта немесе шет ел валютасын әкелу немесе өткізуде мәлімдемеу (дұрыс мәлімдемеу). “ Қазақстан Республикасының кеден ісі туралы ” Заңының 290-бабының 1-тармағында қарастырылған тәуелсіз тасымалданған валютаның көлемі мен түріне қарамастан құқық бұзушылық құрамын құрайды.

Солай бола тұра валютаны заңсыз тасымалдаушы тұлғаның әрекетінің әкімшілік құқық бұзушылық және кеден тәртібін бұзу туралы іс негізі

бойынша қарастырулар нақты істің бейімделгенімен қоса қоғамдық қауіпсіздік әрекеті кезеңін мәнді төмендететін немесе өз мағыналы әрекет жасаған құқық бұзушының “Қазақстан Республикасының кеден ісі туралы” Заңының 252-бабы бойынша шешім шешім қабылдануы мүмкін. Осы бапқа мысал ретінде Қостанай облыстық сотының практикасын айтуға болады:

Қостанай облысының дербес контрабандамен күрес басқармасы тобы мен Бас кеден басқармасының кеден тәртібін бұзу бөлімі мемлекеттік нөмірі Р 376 “КАМАЗ”- 5320 автокөлігі мен Ресейде өндірілген 6548,5 литр көлеміндегі “Красный вагон”, “Бовария” пиво ішімдігін азамат В. А. Григоревті ұстаған кезде тіркілгенді. Қостанай облысының дербес контрабандамен күрес басқармасы тобы мен кеден тәртібін бұзу бөлімі кеден тәртібін бұзу туралы Қазақстан Республикасының кеден ісі туралы” Заңының 287, 290 баптарына сәйкес іс қозғалып, Қостанай қалалық сотына жіберілген.

Бүгінгі шынайы болмыстағы көптеген өзекті проблемалардың арасынан, бірінші орынға халықтың жаппай есірткіге бой алдыру проблемасы шығып отыр. Қазақстан тек қана есірткі мафиясы үшін транзит учаскесі ғана болып отырған жоқ, есірткінің аса ірі рыногы жасауға ұмтылғысы келіп отырған, сондай-ақ халықаралық есірткі трофикасын ұйымдастыру үшін мемлекеттің ыңғайлы географиялық орналасуын пайдаланып қалғысы келетін әлемдік есірткі бизнесі тарапынан басқыншылық объектісіне айналуға. Есірткінің заңсыз айналымы ауқымының кеңейе түсуі қылмыстық өсуімен және қоғамның криминалдана түсуімен қоса қабаттаса жүруде. Есірткі қылмысының экономика аясына белсенді түрде еніп кетуі неше – қаржы қатынастары саласындағы жағдайды нашарлатып, экономикалық жағдайдың тұрақтылығына кері әсер етеді, қоғамдағы шиеленістің күшейе түсуіне әкеледі.

Кеден шекарасы арқылы тасымалданатын тауарлар Заңмен тағайындалған тәртіптер бойынша жүзеге асырылады. Ол заң “Кеден тәртібі” деп аталады.

Кеден тәртібін реттейтін ережелер кеден органдарына міндеттеме, сол сияқты тауарлар тасымалданатын кәсіпорындар мен жеке тұлғаларға да міндетті және кедендік тәртіптерінде тауарлардың келу мерзімі шектеулі, бұл тауарларды транзит, импорт, кедендік қойма, кеден территориясында қайта өңдеу, реэкспорт, уақытша әкелу (әкету) және басқа да тәртібіне жатқызылады.

Кеден тәртібі – уақытша әкелу (әкету) “ Қазақстан Республикасының кеден ісі туралы” Заңының 64 бабына сәйкес кеден территориясында немесе оның территориясынан тыс жерлерде тауарларды қолдану толық немесе жартылай кедендік баж салығынан босатылады, экономикалық саясат шараларын қолдануға рұқсат етіледі. Тауарларды әкелудің (әкетудің) мерзімін бұзу “ Қазақстан Республикасының кеден ісі туралы” Заңының 282 –бабына сәйкес жауапқа тартылады. Бұған Алматы қаласының соты қарастырып жатқан қылмыстық ісі мысал бола алады:

“ Қазақстан Республикасының кеден ісі туралы” Заңының 282-бабына сәйкес “Эйр Қазақстан” ЖАҚ №12 кеден тәртібін бұзғаны үшін қылмыстық іс қозғалды. Нақты деректер бойынша кедендік құны 6500000 АҚШ доллары тұратын, тіркеу нөмірі В 3706 “Боинг – 737-200” әуе ұшағы қайта әкелу (әкету) уақытының өткені үшін қылмыстық іс қозғалған.

“ Қазақстан Республикасының кеден ісі туралы” Заңының 645, 667, 669 баптарына сәйкес уақытында әкелінетін және уақытша әкетілетін тауарлар өзгерілмеген қалыпта қайтарылуға тиіс, тек дұрыс жазу немесе қалыпты жағдайларда шығындау болуы мүмкін. Тауарларды уақытша әкелу немесе әкету мерзімі тауарды уақытша әкелу немесе әкетуді жүзеге асыратын тұлға белгілейді.

Уақытша әкелінетін немесе әкетілетін тауарлар бекітілген уақыт аралығында қайтарылмаса, басқа кеден тәртібіне хабарлануы тиіс немесе Қазақстан Республикасының кеден органдарына ол туралы хабарлануы тиіс я болмаса, Қазақстан Республикасының кеден органдарына қарйтын уақытша сақтау құпияларына ауыстырылуы тиіс. Осы әуе ұшағы ҚР “Эйр - Қазақстан” ЖАҚ территориясына 1998 жылдың желтоқсан айында Иран автономиясының әуе кемелерін жалға беру келісім – шарт негізінде әкелінген және № 528001301281009953 кедендік жүк мәлімдемесінің уақытша әкелу тәртібі бойынша кедендік құжатталған, 1999 жылғы 31 желтоқсанда қайта қайтаруға жауапты болған. Бірақ ҚР “Эйр - Қазақстан” ЖАҚ уақытша әкелу мерзімі өткен кезде әуе ұшағын қайтармаған, не басқа кеден тәртібін және оның Қазақстан Республикасының территориясында болуын хабарламаған. “ Қазақстан Республикасының кеден ісі туралы” Заңының 282-бабына сәйкес әкелінген тауарлар мен көлік құралдарының қайтару мерзімін ұзарту үшін тауарларды уақытша әкелген тұлға ҚР Кедендік Мемлекеттік Комитетіне тауарларды уақытша әкелу немесе әкету мерзімі өткенге дейін 30 күн қалғанда өз бетімен өтініш беруге тиіс.

Осы іс жөнінде сот отырысы процесінде “Эйр - Қазақстан” ЖАҚ төрағасы Р.Бейсенбаев қайтару керек жауапкершілік шартын орындамағаны себепті “жұмысы тығыз, ауыр болды” деп түсінік берді.

Кедендік құқық бұзушылықпен күрес жолына байланысты 1999 жылы контрабандамен күрес және кеден тәртібін бұзу туралы іс қозғалған. (1998-1999ж.ж)

Осы жағдайларға байланысты алынған деректер бойынша айыппұлдар мен тауарлар, көлік құралдарының жалпы сомасы – 3 млрд 822 млн 583 мың 163 теңгені құрайды. (1998 жылы - 16229 іс қозғалған).

Тауарлар мен көлік құралдарын сотар шешімі бойынша тәркілеуден түскен сома – 979 млн 905 мың 111 теңгені құрайды.

Әдебиеттер:

Нормативтік құқықтық актілер:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 30 тамыз 1995 жыл
2. Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған Құқықтық саясат тұжырымдамасы

3. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 16 шілдедегі N 167 Кодексі
4. Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексі Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 13 желтоқсандағы N 206
5. Комментарий к Уголовному Кодексу Республики Казахстан. Борчашвили И.Ш., Рахимжанова Г.К. Караганда – 1999
6. “Қазақстан Республикасының кеден ісі туралы” Қазақстан Республикасының Заңы. 20.06.1995 (өзгерістер мен толықтыруларымен қоса).

Өзін өзі бақылау сұрақтары:

Әдебиеттер:

1.Негізгі

1. Сарсеков, Б.С.. Система криминологических, уголовно-правовых и организационных мер борьбы с контрабандой наркотических средств и психотропных веществ в Республике Казахстан.- Караганда, 1998
2. Смағұлов, А.А.. Кедендік қылмыстармен күрестің теориялық проблемалары қылмыстық құқықтық және криминологиялық аспектілері Алматы, 2007
3. Сұлтанов, С.И.. Трансұлттық есірткі қылмыстылығын ашудағы және тергеудегі Орталық Азия өңірі елдерінің құқық қорғау органдарының өзара әрекеттеріндегі ұйымдастыру-тактикалық ерекшеліктері.- Алматы, 2007

2.Қосымша

1. Алаева, Г.Т. Правовое и методологическое обеспечение судебной экспертизы нематериальных активов Дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук / Гульназ Турсуновна Алаева; Науч. рук. К. Х. Халиков; М-во образования и науки РК, КазНУ им. аль-Фараби.- Алматы: [Б. и.], 2003.- 146 с.
2. Алауханов, Е.О.. Пайдақорлық-зорлық қылмыстардың алдын алудың криминологиялық проблемалары.- Алматы, 2005
3. автореф. дис.... канд. юрид. наук: защищена 05.11.05 / Марат Нурыевич Абдикеев; М. Н. Абдикеев; [науч. рук. К. Х. Халиков].- Алматы: [б. и.], 2005.- 26, [4] с.

4. Тақырып Кеден органдарының қызметін жүзеге асырылуының прокурорлық қадағалау

Түйінді сөздер: Алдын ала тергеу, прокурордың өкілеттілігі, прокурордың құқықтық актілері, прокурорлық қадағалаудың ерекшеліктері.

Негізгі сұрақтар:

1. Алдын-ала тергеудің қылмыстық іс жүргізуде алатын орны.
2. Алдын-ала тергеу кезінде прокурордың өкілеттігі

3. Қадағалаудың мәні, маңызы және міндеттері.

4. Тергеу мен анықтама қызметінің заңдылығын қадағалаудағы прокурордың өкілеттіктері. Прокурорлық қадағалаудың құқықтық актілері және жүйесі.

1. Алдын-ала тергеудің қылмыстық іс жүргізуде алатын орны.

Алдын-ала тергеу қылмыстық іс жүргізудің заңды және негізгі стадиясы болып табылады. Осы стадияда ҚІЖК-де көрсетілген мерзімде қылмыстың мән-жайын толық, жан-жақты, объективті түрде зерттеуге болады. Тергеу кезінде тұлғаның кінәсіздігі дәлелденген жағдайда істі қысқартуға болады. Алдын-ала тергеуді жүргізетін орган өз қызметін процессуалдық тәртіппен жүргізеді және ҚІЖК-сін басшылыққа алады.

Анықтама өндірісі алдын-ала қарау заңдылыққа негізделеді. Заңдық мағынасы анықтама мен алдын-ала тергеу бірдей болады. Анықтаманы ҚІЖК-де көзделгендей анықтау органдары жүргізеді. Анықтау органның қылмыстық сипатына қарай мақаты болып. Заңмен белгіленген құзыретінесәйкес қылмыстың белгілерімен оларды жасаған адамдарды табу, қылмыстардың алдын-алу және жолын кесу мақсатында қажетті қылмыстық іс жүргізу және жедел іздестіру шараларын қолдану ҚІЖК-нің 200 бабы бойынша көзделген тәртіппен қылмыстық іс жүргізу және жедел іздестіру әрекеттерін орындау.

Анықтаманы төмендегідей жүзеге асырады:

- 1) Ішкі істер органдары
- 2) Ұлттық қауіпсіздік комитеті
- 3) Сотты құрметтеуге және сот шешімдерінің атқарылу тәртібін бұзуға байланысты қылмыстар туралы істер бойынша әділет органдары.
- 4) Салық, қаржы заңдарының, сондай-ақ лицензиялау туралы заңдарды бұзуға байланысты қылмыстар туралы істер бойынша салық полиция органдары.
- 5) Контрабанда және кеден төлемдерін төлеуден жолтару туралы істер бойынша – кеден органдары
- 6) ҚР-ның Қоруды Күштерінде, ҚР-ның басқа да әскерлері мен әскери құрамаларында шақыру немесе келісім шарт бойынша әскери жиындарды өткеру кезінде запастағы азаматтар; әскери бөлімдердің, құрамалардың, мекемелердің азаматтық қызметкерлері олардың қызметтік міндеттерін атқаруына байланысты немесе осы бөлімдердің, құрамалардың және мекемелердің, орналысқан жерінде жасаған барлық қылмыстары туралы істер бойынша - әскери полиция органдары
- 7) ҚР-ның Мемлекеттік шекарасы туралы заңдарды бұзу туралы істер бойынша, сондай-ақ ҚР-ның континентальдік шельфінде, жасалған қылмыстар туралы істер бойынша-шекара бөлімдерінің командирлері:
- 8) ҚР-ның Қаруды Күштерінде, ҚР-ның басқа да әскерлері мен әскери құрамаларында шақыру немесе келісім шарт бойынша әскери қызметін атқарып жүрген өздеріне бағынысты әскери қызметшілер, сондай-ақ әскери жиындар өткеру кезінде запастағы азаматтар жасаған барлық

қылмыстар туралы істер бойынша, әскери бөлімдердің, құрамалардың, мекемелердің азаматтық қызметкерлері олардың өзінің қызметтік міндеттерін атқаруына байланысты немесе осы бөлімдердің, құрамалардың, мекемелердің азаматтық қызметкерлері олардың өзінің қызметтік міндеттерін атқаруына байланысты немесе осы бөлімдердің, құрамалардың және мекемелердің орналасқан жерінде жасаған қылмыстары туралы істер бойынша - әскери полиция органы болмаған жағдайда әскери бөлімдердің, құрамалардың командирлері, әскери мекемелер мен гарнизондардың бастықтары.

9) Өздерінің қызметкерлері болған елдерінде жасаған қылмыстар туралы істер бойынша – ҚР-ның дипломатиялық өкілдіктерінің басшылары.

10) Өртке байланысты барлық қылмыстар туралы істер бойынша – мемлекеттік өртпен күресу қызметінің басқару органдары мен бөлімшелері

Жоғарыда көрсетілгендей анықтаманы анықтау органдары мен анықтаушылар жүзеге асырады. Анықтау органның жиналған барлық дәлелдемелері тергеушінің жинаған дәлелдемелері сияқты сот үшін маңызы бар деп саналады.

Анықтама – негізінде қылмыстық іс қозғалғаннан істі тергелу бойынша жіберілген, уақыт аралығында кідірітпелі жүргізілетін тергеу әрекеті. Екі кезеннің аралығында процессуалдық әрекеттерден басқа жедел іздестеру және басқа да қызметтер жүзеге асырылу мүмкін. Анықтаманы жүргізетін анықтау органдары өз алдына қойған мақсаттары, қызметтерін процессуалдық тәртіппен жүзеге асырады.

Анықтама жүргізу қозғалған қылмыстық іс бойынша жүзеге асырылады және анықтаушылардың қызметі процессуалдық қызметі деп танылады себебі: оның жинаған барлық дәлелдемелерін, мән-жайларын іске қатысы бар деп тануға болады және дәлелдеме есебінде пайдалануға болады.

Анықтаушы – өз құзыреті шегінде қылмыстық іс бойынша сотқа дейінгі іс жүргізуді жүзеге асыруға уәкілетті мемлекеттік лауазымды адам.

Қылмыстық істер жүргізу заңы бойынша анықтама жүргізудің 2 түрі қарастырылған: Алдын-ала тергеу міндетті болып табылатын істер бойынша анықтама жүргізу; Алдын-ала тергеу міндетті болып табылмайтын істер бойынша анықтама жүргізу

Алдын-ала тергеу міндетті болып табылатын істер бойынша анықтама жүргізу: қылмыстық іс жүргізушілік қызметінде анықтаманың осы түрі ерекше деп атауға болады, тіпті алдын-ала тергеуден ажыратып қарастыруға да болады. Қылмыстық істер жүргізу заңының 200 бабына сәйкес алдын-ала тергеу міндетті болып табылатын істер бойынша анықтау органы қылмыс белгілерін байқаған жағдайда қылмыстық іс қорғауға және қылмыстық ізін анықтау мен бекіту жөнінде кейінге қалдыруға болмайтын тергеу іс әрекеттерін: қарауды, тінтуді, алуды, қуландыруды, мүлікке арест солуды, сезіктелерді ұстау мен олардан жауап алуды, жәбірленушілер мен куәлардан жауап алуды жүргізуге құқылы. Ал енді осы алдын-ала тергеуде әрекеттерін жекелеп қарастырайық.

Қарау. (Тексеру) әрекеті ҚІЖК 221 бабында нақты айтылған. Тексеру оқиға болған жерді, сол жердегі іздерді айғақтық заттарды іздеп табуға, табылған деректерді алуға, бекітуге зерттеуге бағытталған және қатынастың пайда болу механизмін анықтау үшін жүргізілетін тергеу зерттелетін басты объектілерге тексеру бірнеше түрге бөлінеді.

- 1) оқиға болған жерді тексеру жерді тексеру
- 2) заттармен құжаттарды тексеру
- 3) адам мәйіті тексеру

Тексеру кезінде қойылатын негізгі мынандай шарттары бар:

1) тексерудің барлық түрін тергеудің өзі және ҚІЖК 222 бабының 5 тармағында көрсетілген айрықша жағдайларды қоспағанда куәлардың қатысуымен жүргізіледі.

2) Қажет болған жағдайларда тексеру сезіктінің, айыпталушының жәбірленушінің сондай-ақ маманның қатысумен жүзеге асырылады.

2. Алдын-ала тергеу жүргізу кезінде прокурордың өкілеттігі.

ҚР-да мемлекеттік органдар жүйесінде прокуратура органдары ерекше орын алады. Алдын-ала тергеу кезінде прокурор заңның дәл және бірыңғай орындалуын қамтамасыз етеді. Қылмыстық ізге түсу мен қылмыстық істерді тергеу кезінде заңдылықты қадағалауды жүзеге асыра отырып, ҚР ҚІЖК-нің 197 бабына сәйкес прокурор мынандай тергеу әрекеттерін жүргізуге құқылы: Оқиға болған жерде қатысуға, сараптама тағайындауға, сондай-ақ қылмыстық іс қозғау тұралы мәселені шешуге қажетті басқа да іс әрекеттерді жүзеге асыруға құқылы; Қылмыстық іс қозғайды немесе оны қозғаудан бас тартады, тергеу іс әрекеттерін жүргізу тұралы жазбаша нұсқаулар береді; Өзі қозғаған қылмыстық істі алдын-ала тергеу жүргізу үшін береді; Заңдарда көзделген жағдайларда алдын-ала тергеу жүргізетін лауазымды адамдардың іс әрекеттеріне санкция береді.

Прокурор төмендегідей әрекеттерді жүзеге асыруға санкция береді.

Бұлтартпау шарасын қолдану тұралы: ҚІЖК-де көзделген бұлтартпау шаралары үйде қамап ұстау, кепіл, арест. мүлікке арест салу тұралы қаулы ҚІЖК-де көзделген тергеу әрекеттерін жүргізу тұралы қаулы: жәбірленушіні мәжбүрлі түрде куландыру, эксгумация, құжаттарды алу, жеке тінту жүргізуге т.б. айыпталушыға қатысты медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану тұралы қаулы. Жекелеген тергеу іс әрекеттерін жүргізуге қатысады. Қылмыстық ізге түсуден иммунитеті бар адамды қылмыстық жауаптылыққа тартуға келісім алу үшін ұйғарым шығарады. Алдын-ала тергеу органдарынан келіп түскен қылмыстық істі сотқа жібере отырып, істі мәнісі бойынша қарау үшін айыпталушыны сотқа тапсырады. Қылмыстық ізге түсу органдарынан тексеру үшін қылмыстық істерді, құжаттарды, материалдарды және жасалған қылмыстар тұралы, жедел іздестіру қызметі, анықтау мен тергеу барысы туралы өзге де мәліметтерді алады. Жасалған немесе дайындалып жатқан қылмыстар тұралы арыздар мен хабарларды қабылдау, тіркеу шешу кезінде заңның сақталуын тексереді. Анықтаушымен тергеушінің, сондай-ақ анықтау органымен тергеу бөлімі бастықтарының заңсыз қаулыларына күшін жояды. Тергеу мен анықтау толық болмаған,

сондай-ақ тергеу және анықтау барысында заң бұзушылыққа жол берілгені анықталған жағдайда қылмыстық істі қосымша тергеуге жібереді не оны толық көлемінде немесе белгілі бір адамдарға қатысты қысқартады. Қылмыстық істі анықтау органынан алып, алдын-ала тергеу органына береді; айрықша жағдайларда тергеудің толық және объективті болуын камтамасыз ету мақсатында алдын-ала тергеу органының жазбаша өтініші бойынша не өз бастамашылығымен істі, осы кодексте белгіленген тергеу ретіне қарамастан, алдын-ала тергеудің бір органынан екінші органана береді. Анықтаушымен тергеушінің, анықтау және тергеу органдары басшыларының іс-әрекеттері мен шешімдеріне жасалған шағымдарды қарайды. Алдын-ала тергеу, анықтау ісін жүргізуде заң бұзушылықты анықтаған кезде тергеушіні, анықтаушыны қылмыстық істі одан әрі тергеуден шеттеледі. ҚР ҚіЖК көзделген жағдайлар мен тәртіпте алдын-ала тергеудің және бұлтартпау шарасы ретінде қолданылған қамауға алудың мерзімдерін ұзартады. Бұлтартпау шарасы ретінде қамауға алу қолданылған адамдарды күзетпен ұстаудың заңдарда белгіленген тәртібімен шарттарының сақталуын тексереді. Заңдарға көзделген өзге өкілеттіктерді жүзеге асырады.

Жоғарыда көрсетілген өкілеттіктерден прокуратура органдары алдын-ала тергеуде ерекше орын алатының байқауға болады. Прокуратура органдары заңның дәл және бірыңғай орындалуын, азаматтардың құқықтары мен заңды меделерін сақталуын қамтамасыз етеді.

3. Қадағалаудың мәні, маңызы және міндеттері.

1. «Прокурорлық қадағалау» термині : мемлекеттік қызметтің дербес түрі; заң ғылымының дербес саласы; оқулық деп түсіндіріледі. Прокурорлық қадағалау заң ғылымы ретінде қадағалауды, нысандарды, оны іске асыру құралдары мен тәсілдерін, қадағалауды іске асыру саласында қоғамдық қатынастарды дамытудың заңдылықтарын, осы қызметтің тиімділік және т.б. мәселелерін іске асыру бойынша прокурор қызметін реттейтін заңдылықтар туралы білімдерінің жинағын білдіреді.

Прокурорлық қадағалау ұғымы дегеніміз не?

Прокурорлық қадағалау – Бұл прокурорлық қызметтерге сәйкес ҚР Конституциясын дәл сақталуына және ҚР барлық аумақтарында қолданылатын барлық заң талаптарының және әрбір нақты жағдайларда кез-келгенінің орындалуына тексеріс жүргізу болып түсіндіріледі.

Прокурорлық қадағалаудың маңызы – Құқықтық мемлекет құруда заңдарды қолданудағы жоғарғы қадағалау.

2. Прокурорлық қадағалаудың мақсаты мен міндеттері. Прокурорлық қадағалау курсының мәні.

«Прокуратура туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 4-бабына сәйкес прокурорлық қызметтің мақсаты анықталады. Оның мақсаты Конституция мен заңдардың үстем тұруын қамтамасыз ету, адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын, сондай-ақ қоғам мен мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін қорғау болып табылады.

Прокурорлық қадағалаудың міндеттері өте көп және бір-бірінен деңгейі, мазмұны, шешімдерінің құралдары, осы міндеттерді шешетін және алға қоятын прокуратура органдарының құзыреті бойынша бөлінеді.

Прокурорлық қадағалаудың міндеттері үш түрге бөлінеді:

Жалпы міндеттері – ҚР Конституциясымен, Прокуратура туралы ҚР Заңымен, бірқатар басқа нормативті-құқықтық актілермен, мысалға ҚІЖК, АІЖК – мен анықталады.

Арнаулы міндеттер – көбінесе Бас прокурордың шығарған бұйрықтарымен және өзге де құқықтық актілермен реттеледі.

Жеке міндеттерді шешу (ең төменгі деңгей) прокурорлық қадағалаудың арнаулы міндеттерін шешуге себепші болады. Өз кезегінде арнаулы міндеттерді ойдағыдай шешу прокурорлық қадағалау міндеттерінің ең жоғары деңгейі жалпы шешімдерге бағынышты болады.

Прокурорлық қадағалаудың мақсаты мен міндеттері өзара тығыз байланысты. Прокурорлық қадағалаудың мақсаты деп, тұтас алғанда прокуратураның барлық қызметтері бағытталған жетістіктерінің нәтижесі, соның ішінде оның маңызды функциясы прокурорлық қадағалау болып түсіндіріледі.

Прокурорлық қадағалау курсының мәні дегеніміз құқықтық реттеу, тағайындау, міндеттері, функциялары, ҚР прокуратурасының қызметі мен ұйымдастыру қағидаттары. Оның органдары мен мекемелерінің жүйесі және құрылымы, жоғары қадағалауды іске асыру кезіндегі прокурорлардың өкілеттігі, сотта мүддесін білдіру, қылмыстық қудалауды іске асыру, құқық қорғау органдарының үйлестіру қызметтері, мемлекеттік құқықтық статистиканы қалыптастыру, халықаралық ынтымақтастық саласында прокуратура органдарын білдіру.

3. Прокурорлық қадағалаудың салалары.

Салалар – бұл прокурорлық қадағалаудың біртұтас өзара байланысты бөлігі, олар көріп отырғандай прокуратура органдарының қызметінде бөлек-бөлек әрекет етеді.

Прокурорлық қадағалау салаларын Президент анықтайтын жеке міндеттердің ерекшеліктерімен, немесе криминогендік жағдайдың не заң салаларындағы ерекшеліктермен белгіленетін прокуратура қызметтерінің жеке бағыттарымен араластыруға болмайды.

ҚР Конституциясының 83-бабына, ҚР «Прокуратура туралы» Заңына және ҚР Бас прокурорының бұйрықтарына сәйкес прокурорлық қызметтің келесі салалары анықталады:

1. Республика аймағындағы заңдардың және Президент Жарлықтарының және өзге де нормативтік құқықтық актілердің дәл әрі бірінғай қолданылуын қадағалау;

2. жедел-іздігі қызметінің, анықтама мен тергеудің заңдылығын қадағалау;

3. сотта мемлекет мүддесін білдіру және сот қаулыларының, сондай-ақ әкімшілік және атқару өндірісінің заңдылығын қадағалау;

4. Заңда белгіленген шегінде қылмыстық қудалауды жүзеге асыру.

4. Қазақстан Республикасындағы прокуратура органдарының пайда болуы және дамуы Қазақ АССР прокуратурасы «Прокурорлық қадағалау туралы ережені» 2-ҚАЗОАК шақырылуындағы 3-сессиясының қаулысымен 1922 жылдың 13-шілдесінде бекітілген.

1923 жылдың аяғына қарай ҚазССР әділет халық комиссариатының прокуратура бөлімінде төрт кіші бөлімдер ұйымдастырылған:

1. Жалпы басқару (ұйымдастырушы-нұсқаушы)
2. Жалпы қадағалау жөніндегі
3. Тергеу мен анықтау органдарын, КТУ және бас бостандығынан айыру орындарын бақылау жөніндегі
4. мемлекеттік айыптаушы және сот қадағалау (Жоғарғы Сот жанындағы прокурорлар).

Тәелсіз Қазақстанның прокуратура органдары 1991 жылғы 17 қаңтарда республика Президенті қол қойған «ҚР прокуратура туралы» ҚР Заңымен реттеліп құрылды.

4.Тергеу мен анықтама қызметінің заңдылығын қадағалаудағы прокурордың өкілеттіктері. Прокурорлық қадағалаудың құқықтық актілері және жүйесі.

Прокурор тергеу және анықтама органдарының қызметінің заңға сәйкес жүргізілуін, жасалған қылмыстар туралы хбарлар мен ақпараттардың заңда белгіленген тәртіппен шешілуін, тергеудің дұрыс жүргізілуін қадағалайды.

Тергеу мен анықтама қызметінің заңдылығын қадағалай отырып прокурор:

- 1) жедел іздестіру, тергеу, анықтама қызметін жүзеге асыратын органдардан тексеруге материалдар, құжаттар, істер және жедел іздестіру қызметінің барысы жайлы басқа қажетті мәліметтер сұратып алады;
- 2) жасалған немесе дайындалып жатқан қылмыстар туралы арыздар мен хабарламаларды қабылдау, тіркеу, шешу кезінде заңдылықтың сақталуын қадағалайды;
- 3) қамауда ұстау мен қамауға алуға санкция береді;
- 4) қажетті жағдайда қылмыстық іс қозғайды, қылмыс бойынша тергеу жүргізуге жазбаша нұсқау береді;
- 5) тергеушілер мен анықтама жүргізуші тұлғалардың заңсыз қаулыларының күшін жояды;
- 6) тергеу, анықтама кезінде процеске қатысушылардың не басқа азаматтардың құқықтары бұзылса, тергеудің заңсыз әдістері қолданылса кінәлі тұлғаларды жауапқа тарту мәселесін қояды;
- 7) тергеу, анықтама қызметінің толық болмауы, заң талаптарының бұзылуы жағдайларында қылмыстық істі қосымша тергеуге қайтарады, істі толығымен немесе нақты тұлғаларға қатысты тоқтатады;
- 8) тергеу, анықтама органдарынан келіп түскен істерді карауға сотқа жібереді;

- 9) қажет болған жағдайда тергеу, анықтама органдарының басшыларынан заң бұзушылықтарын жою, қылмыстардың толық ашылуын қамтамасыз ету мақсаттарында өздеріне қарасты органдарда тексеру жүргізуін талап етеді;
- 10) тергеу, анықтама жүргізуші тұлғалардың, тергеу, анықтама органдары басшыларының әрекеттеріне және шешімдеріне берілген шағымдарды қабылдайды;
- 11) бұлтартпау шарасы ретінде қамау белгіленген тұлғаларды қамауда ұстаудың тәртібі мен шарттарының заңға сәйкестігін тексереді;
- 12) заңмен белгіленген басқа да әрекеттерді жүзеге асырады.

Прокурор өз өкілеттігіне байланысты нұсқауларды жазбаша береді және ол тергеу, анықтама жүргізуші тұлғаларға міндетті болады.

1.Прокурорлық қадағалаудың құқықтық актілері және жүйесі.

2.Прокуратураның ережелері мен нұсқаулықтары

1.Прокуратураның құқықтық актілерінің жүйесін төмендегілер құрайды: прокурорлық қадағалау актілер: наразылық, қаулы, ұсыныс, өтініш, санкция, нұсқау, заңды түсіндіру; прокуратура органдарының ұйымдастырылуына және қызметіне қатысты мәселелерді реттейтін актілер: бұйрықтар, нұсқаулар, тапсырмалар, ережелер мен нұсқаулықтар.

2.Прокуратураның ережелері мен нұсқаулықтары сәйкес прокурорлардың бұйрықтарымен бекітіледі.

Прокуратура органдары өз қызметінің жариялығын қамтамасыз ету мақсатында органдар мен лауазымды тұлғалардың адам мен азаматтың заңмен қорғалатын құқықтарын, мемлекет пен заңды тұлғалардың мүдделеріне нұқсан келтіретін заңсыз шешімдеріне қатысты прокурорлық қадағалау актілерін мемлекеттік бұқаралық ақпарат құралдарында жариялай алады.

Әдебиеттер:

Нормативтік құқықтық актілер:

1. ҚР-ның Конституциясы (1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған) толықтырулар мен өзгертулермен. Алматы: Қазақстан, 2011ж.
2. Қазақстан Республикасындағы құқықтық реформаның мемлекеттік бағдарламасы // Егемен Қазақстан. 2010 ж.
3. 2004-2006 жылдарға арналған прокурорлық қадағалаудың даму Концепциясы // Қылмыстық іс жүргізу кафедрасының қоры.
4. ҚР Президентінің ҚР Прокуратурасы туралы заң күші бар жарлығы 1995 21 желтоқсан соңғы толықтырулар мен өзгертулермен.

Әдебиеттер:

1.Негізгі

1. Бахтыбаев И.Ж. Конституционный надзор прокуратуры Республики Казахстан. Алматы: Жеті Жарғы, 2000.
2. Журсимбаев С.К. Прокурорский надзор в Республике Казахстан. Учебник для вузов. Алматы, 2004.

2. Қосымша

1. ҚР прокурорлық қадағалу оқулық, Астана, 2006 г. авт. Нарикбаев М.С., Юрченко Р.Н., Алиев М.
2. Басков В.И.Прокурорский надзор. Учебник.-М.: Бек,1996.
3. Басков В.И.Прокурорский надзор./ Учебно-метод. Пособие.-М.: Зерцало,1997.

5. Тақырып Контрабанда қылмыстарын тергеудің кезеңдері (Өзекті дәріс)

Мақаты: Контрабанда қылмыстарын тергеу ерекшеліктерін толық ашып талқылау. Өзіндік ерекше тергеу әрекеттерін қарастыру. Кедендік сараптама мен басқа да сараптама түрлеріне тоқталу . Тергеу әрекеттерінің құжаттарын толтырудың ерекшеліктерін қарастыру

Түйінді сөздер: Тергеу, жағдайлар мен болжаулар, құжаттарды тексеру, сараптама түрлері кешенді сараптама ерекшеліктері, Логикалық қиындықтар тергеу тергеу кезеңдері.

Негізгі сұрақтар:

1. Тергеудің типтік жағдайлары және болжаулар
2. Тергеудің алғашқы кезеңі. Оқиға болған жерді қарау
3. Құжаттарды қарау
4. Кедендік сараптама
5. Сезіктіден жауап алу
6. Тергеудің кейінгі кезеңі. Куәландыру
7. Тінту
8. Тергеу эксперименті

1.Тергеудің типтік жағдайлары және болжаулар

Тергеу барысында орын алған жағдайларға орай тергеушіге іске ғылыми көзқараспен қарап, теориялық, әдістемелік және соттық – тергеу тәжірибесі бойынша жинақталған қылмыстық – процессуалдық ережелерге сәйкес әрекет ету керек. Істі ашу барысында тергеу көптеген қиыншылықтармен соқтығысады. Әрине, ол ақпараттың жеткіліксіздігі, қолдануы міндетті көптеген тергеу әрекеттері. Көптеген қиыншылықтар логикалық сипатта. Сондықтан оларды шешу барысында көптеген логикалық және эвристик операциялардың желісін қолдану қажет. Логикалық қиындықтар тергеу барысында туындайтын көптеген объективті себептерге байланысты. Нақтысында: объектіге байланысты ақпараттың әр – түрлі болуы, тіпті объектіге қатысты ақпараттың жеткіліксіз болуы (дефицит), көптеген қылмысқы қатысты заттардың немесе адамдардың латентті(жасырын) болып табылмауы.

Контрабанда істері бойынша жекелеген процессуалдық әрекеттер жасаудың тактикасы.

Тергеудің әрбір нақты жағдайы тергеушіден қылмыстық іс жүргізушілік регламентация шеңберінде, сот-тергеу тәжірибесі, теория ережелері мен әдістемелік нұсқауларға негізделген шығармашылық қызметті талап етеді.

Тергеушінің қылмысты тергеу кезіндегі қызметі барлық уақытта, ең алдымен мәліметтердің жеткіліксіздігімен, тергеу оқиғасының анықталмағандығымен және әртүрлілігімен байланысты қиындықтарды жеңумен байланысты болады. Көптеген қиындықтар көбінесе логикалық сипатқа ие және оларды шешу үшін логикалық және эвристикалық операциялар кешенін пайдалануды талап етеді. Тергеу кезіндегі логикалық қиындықтар ең алдымен келесідей объективті себептерге байланысты болады. Олар: ол туралы мәліметтердің қарама қайшылығы, ол объекті туралы мәліметтің жеткіліксіздігі (жоқтығы, дефициті), мәліметтердің әсіресе тергеудің бастапқы этабында болмауы, әр түрлі заттар мен оқиғалардың латенттік (жасырынған) сипатын анықтаудың қиындығы нақты тергеу оқиғасы жағдайында жалпы тактикалық және әдістемелік ережелерді қолданудың қиындығы, әсіресе контрабанданы тергеу кезінде оларды пайдалана алмау (биліктік өкілеттікке ие тұлғалардың қарсылығы жағдайында бұл ерекше белгілі болуы) және т.б.

2.Тергеудің алғашқы кезеңі. Оқиға болған жерді қарау

Қылмысты тергеудің мақсатына жету үшін қйымдастырушылық және жедел тергеу әрекеттеріне параллель аталған әрекеттер мен іс-шаралардың кешенін жасау қажет. Тактикалық операциялардың негізін құрайтын тергеу әрекеттері, қылмыстық істе криминалистік құралдар мен әдістер арқылы дәлелдеу, мәліметтерін жинау, зерттеу және қолдануға байланысты тергеу әрекеттерінің жүйесін құрайды. Дәлелдеу мәліметтерін алу үшін тергеу әрекеттерін таңдау, көбінесе оны алудың қайнар көзіне байланысты. Тергеу әрекеттерінің танымдық мәнінің бағытталу объектісіне байланысты олар «іздеу» - материалдық қайнар көздерден қалыптасуына байланысты ; «вербальды» - мәліметтерді идеалдық қайнар көзден алуға байланысты; екі қайнар көзден де алынуына байланысты аралас тергеу әрекеттері болып бөлінеді.Нақты тергеу әрекеттері мен жедел іс-шараларды жүргізудің тактикасы қалыптасқан жағдайға байланысты анықталады.

Контрабанданы тергеу кезінде заттарды, құжаттарды, іздерді дер кезінде анықтау, бекіту және алу ерекше маңызға ие және ол тергеу қарауы арқылы жүзеге асырылады. Тергеу қарауының алдында дайындық іс-шаралар жүргізіледі: оқиға болған жерді қорғау шараларын кейінге қалдырмай жүзеге асыру, жағдайдың бастапқы кездегі бет пердесін бұзбай сақтау. Қорғаудың кеден органы қызметкерлері немесе контрабанданы анықтаған полиция қызметкеріне тапсыруға болады.

Белгілі болғандай, тергеу қарауы оқиға болған жерді қараудан, мекен-жайларды қараудан, нәрселермен құжаттарды қараудан, куәландырудан тұрады.

Контрабанда ісі бойынша оқиға болған жерді, жекелеген нәрселер мен құжаттарды қарау үшін, нәрсенің және контрабанданың жасыру тәсіліне

байланысты мамандарды: тауартанушыларды, өнертанушыларды, зергерлерді, банк қызметкерлері және т.б тарту орынды.

Көлік құралын қарау кезінде – кеме, ұшақ, вагон, автокөлікті қарау кезінде сол көлік құрамы тиісті кәсіпорынның басшысы, контрабандалық нәрсе көліктің қай жерінде жасырылғандығын анықтау үшін және оны қалай ашу үшін, мәлімет алу үшін көлік инженерлері қатысуы міндетті. Жасыру орындарын қарау кезінде контрабанда нәрселерін қарау кезінде ондағы қол іздеріне, өзге де микрообъектілерге ерекше назар аудару қажет. Өйткені олар нақты адамның контрабандаға қатыстылығын дәлелдеуі мүмкін. Бұл әсіресе иесіз контрабанда кезінде ерекше маңызға ие. Қарау кезінде тергеуші қажет болса өлшеу, суретке түсіру, киноға түсіру, видео жазба жасауы, сызба, жоба жасауы, іздердің бедерін жасауы немесе алуы мүмкін.

Бағалы металдар мен тастардан жасалған бұйымдарды қарау үшін жарылғыш заттар, қару, улы және есірткі нәрселерді қарау үшін мамандарды тарту абзал. Сипаттау кезінде алмаз, алтын және т.б атауларды қолданбаған жөн. Олардың сипаттамалық белгілерін ғана атау керек. Мысалы: «сары түсті метал» т.б. Бұйымның салмағы міндетті түрде көрсетілуі тиіс, өлшеу арнайы лабораториялық таразыларда жүргізіледі және хаттамада олардың сипаттамалары көрсетіледі. Егер қаралып жатқан нәрселерде маркировка, проба, биркалар болатын болса олар міндетті түрде қарау хаттамасында көрсетілуі тиіс. Контрабандалық затты буып-түюіне назар аудару керек, өйткені келесіде тінту кезінде дәл осындай немесе дәл осы тәрізді буып-түйілген контрабандалық нәрсені анықтауға болады.

Құжаттардан көбінесе : жеке куәліктер, кеден декларациялары, жол жүру билеттері, накладнойлар, кедендік айырым белгілері т.б қаралады. Өзге де реквизиттерден бөлек міндетті түрде қолдан жасаудың белгілері де қаралады.

Валюта, бағалы қағаздарды қарау кезінде, олардың атауы, шыққан орны мен жылы, сериясы мен номері сипатталады. Егер, тиын қаралып жатса оның салмағы мен пробасы анықталады.

Алынатын нәрселер буып-түйіледі және табылған жерінде мөрленеді. Егер пабылған нәрселерді және құжаттарды қарау үшін ұзақ уақыт керек болса немесе өзге де себептер болса (мысалы, алынатын нәрселерді толық қарау үшін қажетті мамандар мен техникалық құралдар болмаса), қарау - тергеу жүргізу орнында жеке тергеу әрекеті ретінде қаралуы мүмкін. Мұндай қажеттіліктер туындаған жағдайда нәрселер мен құжаттар саналады, жалпы сипатталады, буып-түйіледі және мөрленеді, хаттамада аталған нәрселердің жеке қаралатындығы көрсетіледі. Келесі қарауды алғашқы қарау кезінде, солардың қатысуы кезінде буып-түйілген және мөрленген куәгерлердің қатысуымен жүргізген орынды.

Қарау туралы хаттамада тергеу жүгізуші тұлғаның барлық әрекеттері, қарау қалай жүргізілсе, сондай тәртіпте ізбе із тіркеледі.

Контрабанда көбінесе анықталады: Қол сөмкелерде, көзілдірік футлярларында, магнитофондарда, фотоаппарат, видеокамераларда жолаушы не көлік қызметкерлерінің багаждарында; Жіберілген багаждарда,

ортагабаритті жүк теңдемелерінде; Контейнерлерде, жүк платформаларында, бункерлерде, транспорт құралдарының ұнғымаларында т.б. Транспорт құралдарында: кабиналарда, салонда, жүк және жеңіл автокөліктердің, автобустарды жасырын жерлерінде, теміржол вагондарының, кемелердің, ұшақ, тікұшақ, т.б. көліктердің қызмет және жолаушы мекен – жайларында, авиациялық, теңіз және теміржол контейнерлерінің конструкциялық элементтерінде; Халықаралық пошта жөнелтілімдерінде; Жеке тұлғалардың киімдерінде; Жүк бөліміне өткізетін жүктерде. Осыған байланысты жүк биркаларына, тіпті тұлға декларацияларында жүк жоқ деп көрсетсе де ерекше назар аудару қажет. Егер тұлғаның мәлімдеуіне байланыссыз жүк биркасы анықталатын болса, жүкті қараған дұрыс.

Контрабанданы анықтау үшін кеден органдарының алдын ала қарау техникасы қолданылады: Рентген – телевизиондық интроскоп аппараттары арқылы қол жүгі мен багаждың ішінде бөтен нәрсенің бар жоғы, құрылымының бастығы тексеріледі; Тікелей қарауға болатын флюороскоп рентген аппараты. Оның көмегімен кішігірім нәрселер: короббалар, сумкалар, балондар, т.б. нәрселер жарық арқылы қаралуы мүмкін; Аса үлкен габаритті жүктерді, контейнерлерді, теміржол вагондарын, автокөліктерді тексеру үшін қолданылатын арнайы жылжымалы техника. Ондай техниканы ұшақ алаңында, теңіз немесе өзен порттарында, егер контрабанда контейнердің, жүк толтырылған көлік құралдарында жасырылған деген жағдайда пайдаланған дұрыс; Алдын ала қарау айналары, ұзартушы шлангалар, қарау эндоскоптары, эхолокация приборлары; Металл детекторлары, өзге де бағалы металдарды анықтауға мүмкіндік беретін сигнализатор приборлары; Контрабандалық стратегиялық маңызды шикізат тауарларының: түсті және сирек кездесетін металдар мен олардың құймаларының, прокат пен лом және т.б. көлемін анықтаудың арнайы техникалары; Ыдысты, буып-түюді, жәшіктерді, контейнерлерді ашудың арнайы техникалық құралдары;

Контрабанда арнайы қойылған белгілер арқылы да анықталуы мүмкін. Өйткені кеден органдары қызметкерлері, шет елге жөнелтілуші көлік құралдының жасыратын орын ретінде қолданылатын жерге арнайы белгі қоюы мүмкін. Көлік құралы шет елден қайта оралған кезде бұл белгілер арнайы құралдар арқылы тексеріледі, ол оның контрабанда нәрсесімен толтырған не толтырылмағандығын анықтайды.

Контрабанданы тексеру кезінде: оқиға болған жерді қарау, тергеу эксперименті, тінту жүргізу және т.б. кездерде кино және фото түсіру құралдарын пайдалану қажетті, ал беттестіру кезінде дыбыс жазу құралдарын пайдалану қажеттігі туындайды.

Кеден құжаттарының түп нұсқалығы қарау лупасы, түстік микроскоп, ультракүлгін фонарь (ол жазудың түп нұсқалығын тексеру үшін, белгі, мөр мен штамп, банк билеттерінің немесе өзге де құжаттарды тексеру үшін қолданылады) сияқты кедендік бақылау техникалық құралдары қолданылады. Сонымен бірге, сулы белгілерді анықтау үшін, іздерді химиялық және механикалық әсерге ұшырағанын анықтау үшін

қолданылатын «версия – М» приборы да қолданылады. Ол құжаттар ультракүлгін сәулелері арқылы жолымен тексеріледі. Банкноттар мен бағалы қағаздарды тексеру үшін «эксперт» приборы қолданылады. «ДВС – 02» приборы АҚШ долларының жалпы соммасының қанша екендігін, дұрыс саналуын, жалған еместігін тексереді. Кеден құжаттарының толтырылуы, дұрыс рәсімделу үшін, кеден басқармасы бұйрықтар, жарлықтар, түсініктемелер шығарады. Бұл құжаттардың көшірмесі жіберіледі. Ұйымдардың құжаттарға қоятын мөр таңбасы, лауазымды тұлғалардың осы құжаттардағы қолтаңбасы алынады. Рұқсат беруге құқылы органдар мен ұйымдардың, мекемелердің тізімі алынады.

ҚР қатысатын халықаралық келісімдерге сәйкес кейбір жақын және алыс шет ел мемлекеттері рұқсат беруші құжаттар беруге құқылы.

Контрабанда ісі бойынша кейде оқиға болған жерді қарау қажеттілігі туындайды. Тергеу қарауы, кедендік қарау кезінде жүргізілуі қалыпты жағдай, өйткені алдын ала жедел жұмыстар нәтижесінде ұйымдасқан қылмыстық топтың контрабанда өткізуі туралы мәлімет болатын болса, онда нақты факт бойынша қылмыстық іс қозғалады. Бұл жағдайдағы шешілуі тиіс негізгі мәселе қылмыстық топты қылмыс үстінде ұстау болып табылады. Басқа да жағдайдың орын алуы мүмкін. Оқиға болған жерді қарау, кейінге қалдыруға болмайтын тергеу әрекеті болып табылады, өйткені оның барысында көптеген мәліметтер алынуы мүмкін. Оқиға болған жерді қарау кезінде келесідей міндеттер шешілуі тиіс: контрабанданың, пәнінің іздерін табу, бекіту, алу; келесі жедел іздестіру және тергеу әрекеттері кезінде версия құру үшін мәліметтерді жинау; жедел іздестіру әрекеттері арқылы мәліметтер жинау; қылмыс оқиғасының механизмін, контрабанданың жасалу жолдарын анықтау; қылмыскерлердің саны, байланысы т.б туралы мәліметтерді жинау; контрабанда жасауға себеп болатын жағдайларды анықтау т.б.

Жеке міндеттер контрабанданың нақты түріне байланысты әртүрлі болып табылады. Жеке міндеттер өте көп. Оларды шешу объективті және субъективті факторға байланысты. Мысалы, тергеуші келесідей жағдайларды анықтауы мүмкін: Контрабанданың жасалу әдістерін анықтайды; Қылмыскерлермен қандай құралдар пайдаланғандығын, қылмыскерлердің санын; Қылмыскерлердің қаруы мен құралдарында, киімінде, аяқкиімінде т.б қандай із қалғандығын анықтау;

Оқиға болған жерді қарау тактикасы келесідей ұсыныстарды сақтауды талап етеді: Қарауды дер кезінде және кейінге қалдырмай жүргізу; Тергеушінің қарау кезінде өзге тұлғалармен өзара қатынасының өте жақсы жолға қойылған болуы; Тергеу кезінде жалпыға бірдей бір басшылық жасау; Криминалистік техниканың талаптарын сақтау; Қараудың толықтығы, объективтігі және жан жақтылығы; Қарау нәтижелерін бекітудің толықтылығы; Қарау кезінде оның жоспарын, сатыларының сақталуын қамтамасыз ету.

Оқиға болған жерді дер кезінде және кейінге қалдырмай жүргізу ұсынысы, бұл талаптарды сақтау арқылы қылмыстың іздерін жоғалтып алмай

көп көлемде алуды білдіреді. Тергеушімен бұл әрекеттерді кейінге қалдыру қылмыс іздерінің қалпына келтіруге болмайтындай жойылып кетуіне алып келеді.

Объективтілік — тергеушінің ажырағысыз қасиеті

Тергеуші тапқан барлық мәліметтер, тыңғылықты түрде зерттеліп, өзге мәліметтермен салыстырылуы керек. Қылмыс оқиғасы туралы ұйғарымдар алынған фактілік деректер мен логикалық құрылымдарға негізделуі тиіс. Басқаша жағдайда жалған із бойынша кетіп қалуы не басынан тергеуді дұрыс жүргізбеуге алып келеді. Қарау кезінде үлкен жүк болғандықтан қарау бірнеше сағат алуы мүмкін жағдайлар да болуы мүмкін. Қарау кезінде шешілуі тиіс сұрақтардың көптігі тергеушіден арнайы білімнің ғана емес, сонымен бірге субъективті келесідей қасиеттерді: табандылықты, белсенділікті, мақсатқа жетушілікті, жігерлілікті, ұқыптылықты да талап етеді.

Бұл қасиеттер жүкті қарау кезінде оны ұқыпты түрде қиындығына, көп уақыт алатынына қарамастан, сапалы жүргізуге септігін тигізеді.

Қараудың сапалылығы және оның нәтижесі тергеушінің барлық мәліметтерді хаттамада толық көрсетіп, оған сызбалар мен фотосуреттерді бірге беруі керек.

Тактикалық жоспарда қарау 3 этапқа бөлінеді: дайындық, жұмыс және қорытынды. Бұлайша бөліп қарау тергеу органдарының көпжылдық жұмысының нәтижесінде қалыптасқан және ол кез келген тергеу әрекеттерінің тиімді, ұтымды жүзеге асыруды қамтамасыз етеді.

Контрабанда туралы істер бойынша оқиға болған жерді қарау көбінесе иесіз контрабанданы қарауға ұштасады. Қараудың мақсаты контрабанда пәнінің қасиеттері мен жағдайын алдын ала тексеру және тауарлар мен құндылықтарды жасыру құралдарын зерделеу, және оқиға болған жерді зерттеу болып табылады.

Қарау спирал арқылы центрден перифериге (эксцентрлік әдіс) және перифериден центрге (концентрлік әдіс) немесе фронтальды оқиға болған жердің бір бұрышынан екінші бұрышқа квадрат немесе сектор бойымен жүреді. Перифериден центрге қарай қарау оқиға болған жерде нақты центр болмаған жағдайда және іздерді табу қылмыскердің оқиға болған жерге барып кері қайту іздерін анықтау кезінде жүргізіледі. Егер қарау аймағыөте ауқымды ашық аланды қарау жүргізілетін болса фронтальды әдіс қолданылады. Оқиға болған жерді жалпы қарау жүргізу кезінде ол сол қоршаған ортаға байланыстыра отырып (бағдарлық түсіру) фотоға түсіріледі және сол жердің алғашқы жалпы көрінісі (суреттемелік түсіру) фотоға түсіріледі.

Осыдан кейін оқиға болған жердегі әрбір объектіні жеке дара толықтай зерттеу жүргізіледі. Осылай қарау жүргізу кезінде ол жердегі барлық нәрселер тұрған жерінен алынып қолайлы жағдайларда қарау жүргізіледі. Қараудың бұл стадиясын динамикалық деп атайды.

Ол нәрселерді тұрған жерінен алмай тұрып, оны сол тұрған қолында оны толықтай суреттеп, оны оған жақын тұрған қозғалмайтын екі объектімен

байланыстыра отырып суретке алады. Тек осыдан кейін ғана қаралатын объектіні толық және жан жақты зерттеу үшін (өлшемі, көлемі, түрі, түсі, дефектілері т.б) оны орнынан қозғауға болады.

Қарау кезінде хаттамаға өлшеудің қандай құрылғылармен жүргізілгендігі және қандай өлшеу әдістерін қолданғандығы көрсетіледі. Осындай талаптарды орындау кезінде, кеме дәлелдеу заты ретінде қаралмаған жағдайлар да болған.

Қарау барысында контрабанда пәні сақталған орнынан оның иіс сынамасы алынады.

Іздеу кезінде қол, аяқ, аяқ киім, көлік құралдары, өзге де құралдарды табуға ерекше назар аудару қажет.

Қарусыз көзбен анықтау мүмкін емес және ерекше назар аудару қажет болатын микроіздер мен микробөлшектерді табу үшін оптикалық құралдар пайдаланылады. Жалпы ереже бойынша, микробөлшектерді бір нәрсенің үстінен алу, ол орналасқан нәрсенің өзін не оның бөлігін бірге алу мүмкін болмаған жағдайда ғана рұқсат етіледі.

Контрабанда пәні болып табылатын икона, сурет, қымбат металдар мен тастар сияқты құндылықтар, түрлі түсті суретке түсіріледі.

Контрабанда пәні болып табылатын нәрселерді жасыру орындарын табу үшін келесідей криминалистикалық әдістер қолданылады: көзбен көру, тоқылдату әдісі, ішке көп нәрсе сиятын объектілердің ішкі және сыртқы өлшемдерін салу әдісі, түртіп көру әдісі, индуктивті әдіс (металл іздегіштерді қолдану) және өзге де әдістер.

Заттық дәлел ретінде пайдалануға болатын табылған іздер мен нәрселер қаралады, бекітіледі және алынады. Алу әдісі алынған іздерді бұзбай сақтауға болатындай жолмен алады және олардың көшірмелері алынады (егер олардың өзін табиғи күйінде алу мүмкін болмаса).

Қараудың қорытынды этабында оның қорытындысы жасалады. Алынған іздер мен нәрселер заттық дәлелдемелер ретінде пайдалануға болатын болса олар алынады, буып-түйіледі, ол туралы хаттамаға тіркеледі, оған сызба, жоспар сияқты басқа да қосымшалар бірге беріледі.

Оқиға болған жерде хаттама толтырылуы. Ол объективті және толық, жан-жақты болуы керек және оқиға болған жердің жағдайын толықтай суреттеуі керек. Хаттамада оқиға болған жердің орны мен жасалу уақыты, қараудың басталу және аяқталу уақыты, онда қатысқан лауазымды тұлғалар (лауазымы, арнаулы атағы, аты-жөні) және қатысушы куәгерлер (аты-жөні, мекен-жайы), қараудың фактілік негіздері (қарау жүргізу көздері, ҚР ҚІЖК сәйкес бабына сілтеме жасау), қарауға қатысушы тұлғаларға берілген түсініктеме беру туралы белгілер, қатысушыларға және куәгерлерге олардың құқықтары мен міндеттері туралы берілген түсініктемелер, қарау жүргізудің жағдайы (ауа райының жағдайы, температурасы, жарықтылығы) көрсетіледі.

Одан әрі қарай оқиға болған жердің сипаттамасы, оның орналасқан жері (қаралатын аумақтың шекарасы), іздер мен нәрселердің жағдайы мен орналасуы іс үшін маңызы болса және жағымсыз жағдайларда толық көрсетілуі тиіс.

Хаттама түсінікті тілмен, нақты керексіз қайталауларсыз, түсініксіз нәрселерді пайдаланбай жасалуы керек.

Хаттаманың қорытынды бөлімінде алынған іздер мен нәрселер, жоспарлар, сызбалардың тізімі, фото және киноға түсіру, дыбыс және видео көшірме техникалық құралдарды пайдалану тәртібі мен жолдары көрсетіледі. Осы жерде қарауға қатысушы тұлғалардан түскен арыз-шағымдар бар ма жоқ па көрсетіледі және хаттамаға оқиға болған жерді қарауға қатысушы тұлғалар мен куәгерлер қол қоюы тиіс.

3. Құжаттарды қарау

Контрабанда жөніндегі істерді қарау кезінде құжаттарды қарау қажеттілігі жиі туындайды, өйткені кедендік құжаттарды қолдан жасау орын алуы немесе декларация толтырмай немесе оны дұрыс толтырмай құжаттарды бұрмалау орын алуы мүмкін.

Кеден ісінде «тауар өндіруші құжаттар» деп аталатын түсінік бар. Бұл құжаттар тауар жіберілген жерден оның қабылданушы жеріне дейін тауармен бірге жүретін құжаттар. Олар коммерциялық, көлік және кедендік құжаттар тобына кіреді.

Қаралатын құжаттар, ең алдымен, келесідей реквизиттеріне көңіл аудару қажет: мәміле жасаушы фирмалардың атауы, фирма экспортер (немесе жүк жөнелтілуші) және фирма импортерлердің (жүк қабылдаушы) мекен-жайы мен реквизиттері; құжаттардың атауы, оның толтырылу орны мен уақыты, тапсырыс пен контрактінің номері, оның қол қойылған уақыты, тізілім номері, тауардың атауы мен сипаттамасы, саны, буып-түюдің номері мен маркировкасы, салмағы (брутто, нетто, кубы т.б.).

Маңызды деректер мысалы, кедендік құнын анықтау үшін үшінші тұлғалармен жасалған мәмілелерде, бухгалтерлік құжаттарда, қойма құжаттарда, дайындаушы фирмалардың прайс-парақтарында, комиссиялық төлем төлеу құжаттарында болады.

Құжаттарды қарау тергеушінің алдында тұрған көптеген сұрақтардың шешімін табады. Негізгі сұрақтардың бірі кеден шекарасы арқылы өткізілетін тауар құнының оның құжатында көрсетілген бағаға сәйкестігі тексеріледі. Осылайша контрабанданы декларация жасамай өткізу орын алады, бұл контрабандалық тауардың алғашқы партиясы сәйкесінше рәсімделіп, ал қалған партиясы маркіленбеген акциздерлік тауарлар: алкоголь, сигареталар болуы мүмкін. Құжаттарды қарау кезінде қандай тауарлардың контрабандалық жолмен өткізілгендігін анықтауға болады.

Заңсыз жолмен кедендік шекара арқылы тауар өткізуші тұлға кедендік бақылауға жалған құжаттар, не жарамсыз құжаттар мен жалған мәліметтер енгізілген құжаттар енгізуі мүмкін.

Сот тәжірибесінен мысал: Қытайдан құны 1.5 млн теңгеге тауар сатып алған кәсіпкер Ш, өз жүгін жалға алынған көлікте Қарағанды көлік бекетіне дейін бірге келеді. Жүктің келуі кезінде кедендік рәсімдеу жүргізілмеді, ол демалыс күні болатын, келесі күнді күткісі келмей Ш өз тауарын, бекетті айналып өту арқылы және кедендік декларация толтырмай, кедендік төлем төлемей өткісі келді. Ш комаз жүргізушісінен көліктің құжаттарын кеден

қызметкеріне көлік өткізіп отырғанын айтып, өтуге рұқсат алады. Ал, ондағы жүк тексерусіз қалады. Бекет аймағында ешкімнің жоқ екенін және елеусіз қалатынын сезіп, Ш жүргізушіге кедендік құжаттардың және ол жүкке құжаттардың сәйкесінше толтырылғандығын, өздеріне жүре беруге рұқсат етілгендігін айтады. Бірақ 3 күннен кейін Қарағандыда ол кәсіпкер жүкті түсіру кезінде кеден қызметкерлерімен ұсталады, транспорт құралы мен ондағы тауарлар алынып қойылады.

Контрабанда құрамы кедендік ерекшелендіру құралдарын (пломба, мөр, дараландыру құралдарын) жалған пайдалану құрайды. Декларация жасамау немесе дұрыс емес мәліметтер арқылы декларация жасау кедендік рәсімдеу кезінде тауар туралы жалған мәлімет береді.

Аталған әдіспен жасалған контрабанда жай құрамды құрайды және 5 жылға бас бостандығынан айыруға жазаланады. Контрабанданы жасаудың кең таралған әдісі - кеден шекарасы арқылы өткізілетін тауарды, оның шыққан жерін және атауын өз атауымен көрсетпеуі, мысалы: есірткілер – хна, басма ретінде, мұнай, мұнайға ұқсас өзге сұйықтық сияқты өткізіледі. Осындай құқық бұзушылықты анықтау мақсатында сыртқы экономикалық мәмілелерді, тауардың құжаттары, коммерциялық құжаттар, тауар сапасы туралы өзге де құжаттар тексеріледі. Құжаттарды қарау іс бойынша жағдайды анықтаудың алдындағы «соңғы нүкте» болып табылады. Тауардың бағыты, контрабандаға қатысы бар адамдар анықталады. Құжаттарды қарау тергеушіге одан әрі қарай не істеу қажет екендігін көрсететін «бағдарлама» болып табылады. Мысалы, егер құжаттар бойынша енгізілетін тауар Бенинде өндірілген деп декларацияланған болса да басқа елде шығарылған болуы мүмкін. Тергеуші келесідей тергеу әрекеттерін орындауы керек: Бенинде дәл осы сияқты тауар өндіріледі ма ? Ол жаққа оны анықтап беру жөнінде тапсырма мен өтініш жіберуі, тауардың қай елде шығарылғандығын анықтау үшін сараптама тағайындайды. Егер құжаттарды қарау мәміленің құны оның нақты құнынан төмен етіп көрсетілген болса (ондағы тауар бағасының анағұрлым қымбаттығынан), онда тергеуші Қазақстандық фирма сатып алған тауар шығарушы мемлекетке, салық органдарына мәміленің нақты құнын анықтап беру жөнінде тапсырма береді.

Құжаттарды қарау кезінде оның мәтінінің дұрыстығына, мөр таңбалардың, штаптардың, бланк пен қағаздардың дұрыстығына ерекше назар аудару қажет.

Кедендік рәсімдердің атрибуттарын: пломб, акциздік маркілер, металл ленталар, құлыптар, кедендік айырым белгілері, олардың ашылу фактісін анықтау үшін қарау жүргізіледі. Қарау кезінде оптикалық үлкейту приборлары: жарық түсіргіш лупа, микроскоптар, арнайы жарықтандырғыштар, құжаттарды ультракүлгін және инфрақызыл сәулелер арқылы қарау приборлары пайдаланылады.

Егер құжаттарының түп нұсқа екендігін, мөр, штамп, бланк, реквизиттердің түп нұсқа екендігін тек бір рет қарау қарау кезінде анықтау мүмкін болмаса, онда құжаттарға криминалистикалық сараптама тағайындалады. Аталған жағдайларда білікті мамандармен, осындай

сараптама жүргізу үшін арнайы техникасы бар кедендік зертханалар тартылады.

Контрабанда істері бойынша іс жүргізу кезінде құжаттарды алу қажеттігі туындайды.

Құжаттарды алу кезінде кедендік органның арнайы маман қызметкерлерін пайдаланған абзал.

4.Кедендік сараптама

Сот сараптамасынан басқа белгіленген сараптамалар, криминалистік сараптамалар, оның ішінде кедендік сараптама сотқа дейін қаралуы мүмкін.

Кедендік сараптаманың инструменттарына көптеген басқа сараптама түрлерінің құралдары кіреді, себебі көптеген ғылыми және практикалық зерттеу құралдары білімнің басқа пән саласында жасалады. Бірақ, кедендік сараптаманың инструментариінің ерекшеліктерінде бар, олар жаңа әдістемесімен, құрал мен жинақтамалар кедендік ережелерді әдейі бұзып өтушілерге белгісіз және же сол адамдардың әдейі “ тұман ” мен “ мираж ” сияқты кедергілеріне сараптамалық жолмен декларацияланатын немесе өзінің атауы, сапасы, сауда маркасы, шығарушы елінің сай емес декларацияланған тауарларды анықтайды.

Кедендік сараптаманың мақсаты сараптамалық зерттеудегі объектілерде нағыз, жасырын, жалғандарды болуы.

Кедендік зерттеу сараптамасының міндеті сарапталатын объектілердің идентификациясына, диагностикасына және сараптамалық профилактикасына көзделген.

Кедендік сараптаманың түрлерін кедендік органдардың қызметтерінің функцияналыды бағыттарына қарай бөлетін болсақ, сараптама түрлерін үш түрге (класқа) бөлуге болады: критериалды, соттық, бағалау кедендік органның құзметінің үш түрімен байланысты: кедендік бағалау мен кедендік құжаттандыру, кедендік істерде қылмыс пен заң бұзушылықты қарай мен тергеу, тәркіленген заттар мен тауарларды пайдалануға жіберу.

Объектілер ретінде кедендік сараптамаға кедендік шекарадан айналымның бөлшектері түсуі мүмкін: бүтіндей, немесе жылжымалы мүліктің үлгісінің бөлшегі түрінде және де осы айналымға қатысты құжаттар.

Барлық жағдайда сараптаманың объектілері ретінде кедендік шекарадан өткен айналымның элементтері түседі, олар өздерін өздері немесе кедендік шекарадан өткен айналым элементтерінен ақпарат. Мұнымен қатар бұл объектілер кедендік шекарадан жылжығаны деректелген болуы тиіс, себебі дәл осы деректі сараптама арқылы дәлелдеу қажет.

Тәжірибе көрсетіп отырғандай, кедендік инспекторларға сарапта объектілерін сұрыптау қиындық туғызбайды, ал сараптаманың заттарын сұрыптау қиындық туғызады. Осыған байланысты, кедендік зерттеу сараптаманың типтік жағдайларының тізімін беріп отырамыз: Тауардың кедендік атауы; Тауардың орналуы: тауар айналымына шектеу қойылымы мен тыйым салыну қоса алғанда; Озон бұзатын заттардың болуы; Есіркілік заттардың болуы; Құнды асыл тастар мен заттардың (метшел) болуы; Қос

қолданылуға арналған заттардың болуы (әскери мақсатта); Тауардың жасалған орны; Тауардың нарықтық бағасы (құны); Тауардың сапасы; Тауардың экологиялық және пайдаланарлық қауіпсіздігі; Тауардың шығарушы фирма; Қайта шығару жағдайында тауардың шығу нормасы (мөлшері); Тауармен бірге жолданатын құжаттардың жалған жасалуы.; Мөртабан (штамп) мен мөрді бедерлеуінің идентификациясы; Акциздік маркаларды идентификациялау.

Лауазымды адамдардың сарапшыларға қоятын сұрақтарының ерекшелігі, олар құқықты сұрақтар қоюға құқығы жоқ, ал сарапшылар өздерінің жауаптарын жария етпей, құқықтық баға бере алмайды.

Мысалы, Қазақстанның кедендік аймағында кеденшілер импортты темекі немесе алкогольді өнімді импортты тауарларға арналған акциздік маркасыз екенін айқындаса, бұл тауар кедендік шекараны өту деректерін анықтау қажет, себебі шетелдік фирмалардың этикеткаларымен темекі мен алкоголь өнімдері республиканың территориясында да лицензиямен де, лицензиясыз да шығарылады.

Кедендік шекараны өтетін материалдық заттық ағынның элементтерін анықтау үшін тензорлық әдісті қолданайық. Заттың элемент деп фәлсафалық талдаумен берілген мағынада түсінуіміз керек, яғни заттардың формасы бар элементтер. Зат – ол кез келген материалдық дене, белгілі кеңістікті алатын, инерциялық массасы бар және бақылаушымен белгілі уақытта белгіленген. Дәл осы зат бірақ, бұл заттың басқа уақытта немесе басқа көшірмесі (моделі) дәл осы зат бола алмайды. Материалдық элементтер деп материалданған тасымалдау шыны түсіну керек, бірақ міндетті түрде заттың формасы болмауы да мүмкін, мысалы ол мұнайдың ағыны, құбырдағы газдың ағыны немесе электр қуатының ағыны немесе электр беру сымдарымен деректер ағыны, телестанциялар мен радионың электромагниттік жарықтандыру және ақырында кез – келген элемент материалданған тасымалдаушы материалданған түрі.

Заттың материалдық элементін үш деңгейде қарастырамыз, әр деңгейде үш ұғым, әрқайсысы әрі қарай жоғарыда көрсетілген сызба бойынша нақтыланады. Төменгі деңгейде элемент нөлдік реттің байланысы ретінде қарастырылады, яғни өзіне – өзі тұйықталған, ал олардың үш ұғымы: элементті тасушы, элементтің заты және элементтердің, байланыстырушы. Бірінші және екінші ұғым түсінікті болып тұр, ал үшінші термин байланыстырушы, ол элементті шеңберлеуші болып көрінеді, бірақ осы шеңберлеменің өзгеруі элементтің өзінің өзгеруіне әкеліп соғады. Екінші деңгейде элемент бірінші реттің байланысы ретінде қарастырылады, яғни өнім мен өнім алынған қор және продуцент, үшеуінің байланысы.

Мұнда қорды (ресурстарды) сопродуцент деп атаймыз. Кедендік терминологияда бұл зерттелетін объектінің кедендік атауы, өнім шығарушы ел, өнім шығарушы фирма деп аталады. Мұнда шикізатты қайта шығарған соң өнімнің шығу мөлшерін анықтау, тауарды шығарғанда шикізат пен тауарды идентификациялау сияқты сұрақтарды жатқызуға болады. Үшінші деңгейде элемент екінші реттік байланыс ретінде қарастырылады, яғни

байланыстың байланысы немесе қатынас, элемент қатынас ретінде қарастырылып, қолдану аясында элементке қатысты пайда болған. Бұл деңгейде қарастырылып жатқан үштік жоба мынадай түсініктерден құрастырылады: тауар, береке, және тауар айналымы. Бұлардың әрқайсысын бір – бірімен байланысқан терминдер үштігі ретінде қарастырайық.

Тауар ұғымына тауардың пайдалы және пайдаланушы бөлігі жатады, яғни сатушы мен сатып алушының арасында жеке қатынас: тауардың жолдама құжаттары, кепілдік міндеттер, гектер, билеттер, төлқұжаттар тағы да сол сияқты сатушы мен сатып алушының арасындағы көптеген қатынастар. Келесі ұғым береке ал сатып алушының қолдану үшін алған берекесінен тәркіленген; пайда көру үшін іскерлік орта элементі (коммерциялық береке); тауарлық емес, коммерциялық емес қоғамдық береке. Үштік ұғымның соңғысы тауар айналымында пайда болатын қарым – қатынастар. Бұл – контрабанда, яғни кедендік шекарадан тарифтік және тарифтік емес реттеудің кейбір шарттарына сай айналымға шек қойылған тауарлар; және де еркін айналымдағы тауарлар.

Кедендік зертханада зерттелетін объектілердің арасында ізгі тамаша (идеальные) объектілерді ерекше атау қажет, яғни ақпараттың заттар мен ресурстар, интеллектуалды жекеменшік объектілерді қоса алғанда, және де бейнелі түрде берілген қаржы құралдары.

Егер бейне өзін – өзі бейнелейтін болса, бұл МВП элементі үлгісінің бөлшегі, мысылы, арыстан, зообақтың экспонаты ретінде кедендік шекарадан өткізіледі. Егер бейне өзінен – өзі бөлек болатын болса, ол жалпы “ белгілі атаумен аталады” мысалы мәтін “арыстан”. Белгінің белгісі символ деп аталады. Жоғарыда айтылған үш ұғымның қиылысуы келесі ұғымдарды береді: бейне өзінен бөлек нәрсені бейнелейді, бірақ өзіне ұқсайтын мысалы, арыстан сүйреті; сызба өзіне ұқсайтын нәрсені бейнелейді және осы нәрсеге байланысты ойлау объектісі, мысалы, арыстанның құрылымдық сызбасы; бейне өзінен бөлек және осы нәрсеге байланысты ой объектісі, мысалы арыстанның символдық бейнесі. Басқа барлық өзін – өзі бейнелемейтін нәрселер, кейбір материалдық тасымалдаушыда бейнеленеді, сондықтан бұл бейненің зерттеуі үш бағытта жүргізіледі. Бөлек және жинақ ретінде бейне заттары тасымалдаушы және бейнені байланыстырушы зерттеледі. Мысалы, құжатты зерттеген кезде, хатталған құжат объекті ретінде қоғаз зерттеледі, сол қағазда жазылған басылған, мөр, мөртабан бедерлері, тағыда сол сияқты бейне заттары объект ретінде, және де берілген бейне заттарды сол заттардың қоршаған ортасымен байланысы, яғни заттардың “қарым – қатынас жағдайы” зерттелетін заттар ҚР КБ, ведомствоға қарасты мекеме қызмет ететін орталық кедендік зертхана және кедендік басқармалардағы кедендік сараптамалардың бөлімдері, ірі кедендерде орынында. Орталық кедендік зертхана Алматы қаласында шоғырланған. Оның және соған сәйкес сараптама қызметтердің қызметіне сараптама жүргізу және кедендік мақсатта заттарды зерттеу жатады. Зерттеу үлгілерінде анықталатыны: КБ СЭҚ қа сәйкес тауарлар номенклатурасы (коды); Тауарды шығарушы ел; Тауардың кедендік құны (бағасы); Тауар мен қайта өңдеуден өткен шикі заттың идентификациясы;

Тауарлардың құрамы мен химиялық пен физикалық құрылымы; Тауарлардың маркасы, сұрыпы және сапасы; Тауарды өндіру технологиясы; Басқа да тауарлар мен шикізаттың қайта өңделген кездегі шығу нормасы; Тауардың есірткі улы, күшті әсерлі, уландыратын заттарға қатысы барын анықтау; Тауардың пайдалану және экологиялық қауіпсіздігі; Тауарлардың шет елдерге және Қазақстан Республикасындағы халықтардың бейнелеу, тарихи және археологиялық игілігіне қатысы; Басқа да тануды қажет ететін арнайы сұрақтар.

Кедендік сараптама мақсатты қолдануы тиіс. Бұл үшін, зерттеме сараптамалық қызметке тапсырыс ағыны кездей соқ емес, жоспарлы болуы тиіс. Бұл нысананы пайдалану үшін кедендік процедуралардың пайда болған этаптарымен кезендерін ескеру керек, іске асырылатын сатаптаманың түрлері, хабарлама жіберіп отырған кедендік органдардың тізімі, зерттелетін объектілердің түрлері, сараптама жүргізілетін кедендік тәртіп, сарапшылардың қолданылатын құралдармен әдістердің тізімі, шешілетін мәселелер түрлері.

Екінші жағынан, сараптама – ғылыми және қымбат тұратын кедендік істің элементі, сондықтан оны тиімді қолдану қажет. Бұл мақсатты пайдалану үшін, сараптама түрлерін нақты топтастыру қажет, сарапшылардың мамандық саласы мен жүктемесін нормалау керек.

Кедендік сараптамаларды топтастыру жүйесі мен осындай топтастырудың нәтижелері тек ғана сараптама белгілеген кедендік инспекторларға ғана қажет емес, сарапшыларға да, және де кедендік зертханалардың бастықтарына және кедендік органдардың бастықтарына, статистикалық мәліметтерді алу мақсатында осы органдардың қарым – қатынасты басқару мен талдау мақсатында, сараптама зерттеу қызметімен, экономикалық әсердің ұлғаюы мен тиімділігін жақсарту мақсатында.

Сарапшылар арасында жүктеме мен сараптамаларды дұрыс үйлестіру үшін, сараптама зеріктеу мекемесінде кедендік зертхананың бастығы көпсалалы міндетті шешуі тиіс, оның ішінде, сараптамада қойылған сұрақтарға дұрыс жауап бере алатын сарапшыны таңдау мақсатында сараптамаға жіберген құжаттар мен сарапшылардың мамандығының саласын салыстыру тиіс.

Кедендік сараптамалар, кешендік болып келеді, яғни онда әр түрлі заттық жобалар мен әр түрлі құралдарды қолданатын бірнеше объектілерді зерттеу қажет. Осыған байланысты, кедендік сарапшыларға ерекше қойылатын талап – әмбебап болуы, яғни негізгі құралдарының білімді болуы ғана емес, шектес құралдардан білімді болуы тек қана өз саласында ғана емес, шектес объектілерді де, тек қана өзінің негізгі зеріттеу затын емес шектес заттарды да білуі тиіс.

Тәжірибе көрсеткендей, кедендік зертханада сарапшыларды мамандандырудың үш саласы белгіленеді: зерттелетін объектілер бойынша, мысалы есірткі, азық-түлік тауарлары, алкогольді тауарда темекі тауарлары, киім, аяқ киім т.б. химиялық тауар өнімдері, рудалар, концентраттар, метелдар, қорытпалар, асыл тастар мен металлдар, электронды,

электротехникалық тауарлары, қаржы қызметінің интеллетуальды жекеменшіліктің және информатика объектілері; қолданылатын құралдар мен әдістер бойынша, мысалы оптикалық (луппа,микроскоп, жарықтың барлық түрі, сканирлық оптикалық өлшеу құралдары); механикалық (созу, қысу, тегістеу, кесу, өлшеу және т.б.) электронды, окустикалық, электрон магнитті, басқада сәулелердің түрлі химиялық микробиологиялық т.б.; мәселелердің (сұрақтардың) түрлеріне қарай, яғни зерттеу затына қарай мысалы, шығу орнын анықтау кузінде, қайта өңдеуден кейін шығу нормасы, табиғи кему, баға, жалған деклорацияланған, сапасын, санын, сұрын фирмалық белгісін т.б.

Инструментариға іске қосылып тұрған құралдар жатады, яғни бұған сарапшылыр кіреді, сондықтан сарапшылардың тәжірибесі, дағдарысы да кіруі, осыған байланысты сарапшылардың барлық ғылыми, әдістемелік оқулық білімі инструментарийге енеді. Инструментарийді әдістер құралдар және жинақтар деп бөлуге болады.

Кедендік сараптаманың инструментариін объектілерді зерттеу әдістері бойынша келесідей топтауға болады: биологиялық, биологиялық емес, ақпаратты талдау, биологиялық еместер оптикалық, физика-химиядық және электромеханикалық инструментарий деп атайды.

Сарапшының инструментариіне сезінушілік деген қасиет кіреді, ол сарапшының әсершілдігімен сезімталдығымен құралады.

Жоғары білікті кедендік сарапшы келесі критерилерге сәйкес болу керек: әртүрлі саладағы сұрақтарға жауап бере алуы және бірнеше тауарлық топтар бойынша кешенді сараптама жүргізе алуы, инструментаридің кең мүмкіндіктерін қолдану.

Зерттеуді толық жүргізу үшін, сараптамалық кедендік қызметтерді нығайту тиіс. Осындағы керекті мәселелер болып мамандар мен сарапшыларды дайындау болып табылады. ҚР-ның КК-де бұлардың мәртебесі туралы бабтар жоқ.

Жоғарыда айтылған тергеу әрекеттерімен бірге соттың сараптама белгіленуі болып табылады, нақтырақ айтсақ сарапшының қорытынды ретінде берген айғақтық күші бар зерттеудің нәтижесі.

Сараптаманы бекіту ҚР КіЖК 240 бабымен регламенттелген, мұнда сараптама тек қана сарапшының арнайы ғылыми бөлімінің негізінде және істің құжаттарын зерттеудің нәтижесінде болған іске қатысушы жағдай ғана бекітіледі. Сонымен қатар, кейбір деректер сараптама арқылы анықталуы тиіс, ол ҚР КіЖК 240 бабымен бекітілген.

ҚР КіЖК 242 бабында сараптаманы бекітудің ретін анықтайды. Сараптама тергеушінің қаулысының негізінде бекітіледі. Бұл қаулы орындаушы құзырлы орган үшін міндетті болып табылады.

Бұл тергеу іс әрекетінің негізгі ерекшелігі, қылмыстық істі ашуына дейін жүргізіледі. Сарапшының қорытындысы негізінде көптеген қылмыстық іс түрлеріне, оның ішінде контрабандалық қылмыстық іс ашуға негіз болып саналады. Тергеушінің сараптама бекіту туралы қаулысы сарапшыға іске қажетті сұрақтарды қояды, сараптамаға қажетті үлгілерді де береді.

Сараптамалық зерттеуге үлгілерді алу ҚР ҚіЖК 256 бабына сәйкес регламенттелген.

ҚР ҚіЖК 248 бабына сәйкес сараптаманың объектісі болып заттық деректер, құжаттар, адамның психикалық жағдайы мен денесі, мәйіттер, жануарлар, үлгілер және де қылмыстық істе айтылған басқада мәліметтер. Контрабанданың барлық қылмыстық істеріне байланысты сараптамалар жүргізіледі, жалған құжаттар немесе кедендік құралдардың идентификациясы, шекараны стратегиялық жиікі заттың өтуіне есірткі психатроптық әсерлі, улы, уландырытын, радио белсенді, жарылғыш заттар және бейнелеу, археологиялық игілікті заттар.

Сараптама арқылы ҚР шекарасы арқылы қандай заттардың өткені анықталады, олардың сапалы және сандық мінездемелері байқалады. Бұл контрабанда арқылы тауардың басқа тауар атауымен дұрыс декларацияланғаны немесе жалған құжат екенің анықтауға болады.

Контрабандалық істі тергеу кезінде мынадай сараптама түрлері бекітіледі: доктилоскопиялық, криминалистикалық, трасологиялық, экономикалық және т.б. контрабандалық істерде құжаттардың дұрыстығы (жалған еместігі) анықтау қажет, контрабанда жасаушы тұлғаның кұәландіру тиіс. Егер құжаттар жалған болып табылса, криминалистік сараптама бекітіледі (паспортты жасау әдісі – типографикалық па, әлде суретті ауыстырған ба.)

Криминалистік сараптаманы құжаттары, заттар мен өнімдер контрабанда ісі бойынша топтық, идентификациялық, химиялық, экологиялық, өнертанушылық, металл танушылық т.б. болып жіктеледі.

Ереже бойынша, контрабандалық істе сарапшы тауарды тізімдемеге (намяклатураға) сәйкес тауардың сыртқы экономикалық қызметтің кодын анықтау қажет. (ол (намяклатура) тауардың 5 мың категориясын, 230 сандық критерилерді, өлшем, ұзындық, қоспағанда қамтиді), тауарды шығарушы ел, өңдеуден кейін тауардың шығу нормасы, тауардың бағасын, тауардың ұқсастығын.

Қайта өңдеуден кейін тауардың шығу нормасын анықтау, көп жағдайда шетелге көптеген мөлшерде шикі зат қайта өңдеу үшін өткізіледі, ал щынында сату үшін, қайта өңделіп келген тауар нормасы сай келмейді. Осыған байланысты шетелде қанша тауар қалғанын анықтау қажет, яғни құжаттардың жалғандығы анықталынады.

Есірткі контрабандасына байланысыты істерде есірткі затының түрін, атауын, ерекшелігін, щикізатын, есірткі өсімдіктерге қатысын, шығырушы мен таратушы елді анықтау үшін қажет.

Зерттеуге берілген шаш, тырнақ астынан алынған қырынды, қол мен беттен жуғаннан алынған үлгілерді есірткі заттары оның ішінде дәл қандай түрі екенің анықтау үшін биологиялық сараптама жүргізу қажетті кездер болады.

Заттың улы, наркатроптық немесе т.б. деп тану үшін химиялық, драгментал – гемалогиялық сараптама тағайындалады.

Есірткі заттар контрабандамен айналысушылар затты жеке қолдануына қажет екендігін айтады. Мұндай жағдайда сот – медициналық (соның ішінде наркологиялық) сараптама тағайындалады.

Технологиялық сараптама жүргізу кезінде тауардың шыққан мемлекетімен бірге оның анық қайнар көзін көрсетеді, сонымен қатар заттың дайындалу әдістері анықталады.

Сараптама көмегі арқылы заттың нақтығын, оның металлдыңын немесе бейметелдығын анықтауға, метал түрін, түсін ажырата көрсетуге болады.

Заңмен бекітілген сараптаманың келесідей түрлері бар, олар: алғашқы, біртекті, комиссиялық, кешенді, қосымша және қайталама сараптамалары.

Сараптаманы жеке және арнайы комиссия арқылы жүргізуге болады. Көп жағдайда сараптама алғашқы сұраныспен жеке сарапшы арқылы жүргізіледі. Себебі заттың анықталмағаны, объектінің зерттелмегені еске алынады.

Комиссиялық сараптама арнайы комиссия мүшелерімен жүргізіледі. Оның құрамына бірнеше, бір саладағы сарапшылар кіреді. Егер, субъектінің әрекет қабілеттігі немесе арнайы объектіні қарау қажет болса, мұнда комиссиялық сараптаманы жүргізу міндетті болады. Қалған қайталама сараптаманы комиссиялық сарапшылар жүгізеді.

Кешенді сараптама комиссиялық сарапшылармен жүргізіледі, бірақ мұндағы ерекшелігі сарапшылар құрамына әртүрлі мамандағы сарапшылар кіреді. Ол қаралып жатқан объектіге немесе басқа мән жайларға байланысты сарапшылық құрамы ауысады. Іс жүргізуде тергеуші сұрақтарға анық жауап үшін арнайы кешенді сараптама тағайындауы мүмкін. Олардың құрамына әртүрлі мамандар мүше болады. Мысалы: кешенді сараптамаға химиялық - сарапшы, із тану – сарапшысы, тауар тану - сарапшысы, бугалтерлік – сарапшы құрамында болуы мүмкін. Әрбір сарапшы өзінің жұмысы барысында зерттейді, оның нәтижесімен қорытынды береді. Сарапшылардың қорытындысын жинап жалпы қорытынды шығарады. Бұл сараптаманың ерекшелігі әрбір сарапшы (маман) өзінің зерттеулерін синтездеп жалпы қорытынды беруінде.

Бастапқы сараптамамен қатар, қосымша және қайталама сараптама жүргізіледі. Қосымша сараптама алғашқы сараптама қорытындысында процес қатысушыларына түсініксіз жайыттар немесе жеткіліксіз деп таныса жүргізіледі.. Сонымен қатар сот талқылауына дайындық кезінде сараптамаға жіберілген материалдар анықталса сонымен қатар сараптама объектілеріне байланысты қосымша сұраулар пайда болса, судья қосымша сараптама тағайындауы мүмкін.

Қайталама сараптама бастапқы сараптамамен қосымшадан кейін тағайындалады. қайталама сараптама негізделген себептермен жүзеге асырылуы тиіс. Тергеуші өз қаулысымен соттың анықтама сында қандай себеппен қайталама сараптама жүзеге асырғаның белгіленуі тиіс. Сараптаманың қорытындысының бастапқы іс материалдарына сәйкес келмеуі немесе қайталама сараптаманың қорытындысында да олардың енбеуі, іс бойынша түсінікті жағдай болып саналады. Қайталама сараптама

жүргізілуіне негіз болмаған жағдайда немесе тәртіпке сай болмаған жағдай да іс орындалмай тергеуге қайтарылады. Қайталама сараптамаға негізгі және қосымша сараптаманың материалдары жіберіледі. Қайталама сараптама арнайы мамандардан құрылған комиссия қарастырылады. Ол комиссия құрамына алғашқы сараптама құрамындағы мүшелері кірмейді. Олар қайталама сараптамаға қатысып, өзінің пікірін айтуға, ұсыныстар беруге құқылы.

Қазақстан Республикасының «Сот сараптамасы» туралы заңының 2 бабының 10 тармағына сәйкес сот сараптамасы органымен қатар басқа да арнайы білімі бар мамандар жүзеге асыруы мүмкін. Тұлғалар сот сараптамасын жүзеге асыру үшін арнайы құқық беруші лицензия алуы тиіс. ҚР ҚіЖ заңнамасына сәйкес бір реттік сарапшылар тағайындалуы мүмкін. Сот сараптамасы туралы заңының 10-шы бабының 1.1. тармақшасына сәйкес бір реттік сараптама. Егер ерекше сараптама жүргізуге арнайы 11 сарапшылар болмаған жағдайда, сарапшының арнайы лицензия болмаса, егер сарапшылар құрамында бұл сараптамадан іс жүргізуден шығарылғандар болса, сараптама жүргізуге рұқсат берілуі мүмкін. Тәжірибеде сот сараптамасын арнайы іс жүргізулері мемлекеттік сараптама орындарында жүргізіледі.

Сот сарапшысы – іс үшін маңызды жаңа фактілеріді анықтауға көмек бере алатын, заңмен арнайы міндеттерге ие болатын жеке субъект. Сот сарапшысы ретінде әрекет қабілетілігі жоқ немесе әрекет қабілетілігі шектеулі, бұрын сотты болған немесе қарама – қайшы мінезі үшін сараптама органдарынан босатылған тұлғалар бола алмайды. Сот сараптама туралы заңның 10-бабының 2-тармағына сәйкес сот сарапшысы болып іске қатысы жоқ, сараптама жүргізу үшін арнайы білімі бар, тапсырылған іске қарсылық білдірмейті тұлға болады. Сарапшы, егер ол арнайы сараптама органның қызметкері болса, онда оның төл құжатымен аттестациядан өту туралы куәландыратын құжаты болуы міндетті. Егер сарапшының лицензиясы бар және маман иесі ретінде құжаты болса, ол аттестациядан өтуге құқылы.

Арнайы мамандарды шақыру болған жағдайда сот сараптамасын жүргізуге сарапшы тағайындайтын сот, сарапшының маман ретінде кәләндратын, лицензиясы бар екенін растайтын құжаттармен танысып, сонымен қатар арызданушымен жауап берушінің арасындағы қарым – қатынасты реттеуге кәсіптілігін тексеру қажет.

Сарапшы ретінде тағайындалған тұлғаның құқықтары мен міндеттері әс жүргізу заңдарында көрініс тапқан. Сарапшының өкілеттігі азаматтық және қылмыстық істерді тергеу кезінде сұрақтарға дұрыс және объективті жауап беруінде көрінеді.

Сарапшының іс жүргізу кезіндегі міндеті оның толық, жаң – жақты, ғылымның ақырғы жетістігіне сай жүргізуінде.

Сарапшының міндеттері: сот шақырумен келуі; қойылған сұрақтарға нақты, объективті және толық жауап беруі; Іс бойынша қорытындыға анық жауап беруі.

КіЖК – мен қатар, «Сот сараптамасы» туралы заңның 11 бабымен келесідей міндеттер көрсетілген: Қойылған сұрақтар өзінің қызмет шегінен шықса немесе бұл іс материалдары анық жауап беруге жеткіліксіз болған жағдайда жауап беруден бас тартуға; Объектілердің сараптама кезінде сақталуын көздей отырып сарапшы өзіндік әдісімен жүгізу тиіс; Арнайы маман иесі екенін куәләндырытын құжатты көрсетуі міндетті болып табылады; Азаматтық істерге қатысты тұлғаларға сот процесі кезінде өзінің тұлғаларға қатыстылығын, кәсіптік дәрежесін айтып беруі міндетті болады; Сотқа немесе шақырушы іске қатысушыларға іс үшін кеткен шығындар сметасын көрсету тиіс; Өзіне мәлім болған істің мән жайын жарияламауға немесе өзінде сақтауға міндетті.

Бұдан тыс:

- Сот сараптамасына қатысты сұрақтарды соттан басқа тұлғаларға мәлімдеуге: Сараптама жүргізуге өз бетімен іс материалдар жинауға; Объектілердің толық немесе ішін ара жойылуға бағытталған зерттеулер жүргізуге; Сот сараптама жүргізуге берілген рұқсатынсыз заттың түрін немесе құрамдас бөліктерін өзгертуге құқылы емес.

Сарапшыға жүктелген міндеттерді толық және объективті орындау үшін (ҚР АіЖК нің 1 б. 92 т. және сот сараптамасы туралы заңының 12 бабына сәйкес) сарапшыға келесідей құқықтар берілген: сараптама жүргізілетін заттарға толық материалдарымен танысуға; қорытынды беру үшін қосымша материалдар қажет болған жағдайда өтініш жасауға; соттың рұқсатымен сараптама затына қатысты сот процесіне қатысушы тұлғаларға сұрақ қоюға; сот мәжіліс хатамасымен танысуға, оған өзгертулер енгізуге немесе жоюға, оның ісін дұрыстығын бекітуге; өзінің құзыреттілігінің шегінде сот сараптама кезінде іске қатысы бар мән жайларды көрсетуге, өзінің талабы шегінде хаттама беруге; өзінің білімінің ауқымынан қатысы жоқ сұрақтарға немесе берілген материалдарының анық жауап беруге жеткіліксіз болған жағдайда жауап бермеуге; сараптама жүргізу кезінде кеткен шығындар үшін ақы немесе сыйақы алуға және сот сараптамасын жүргізуі оның құзырынан тыс болған жағдайда қосымша ақы алуға; қорытындыны өзінің ұлтық немесе білетін тілінде беруге, егер аудармашы қажет болған жағдайда оның көмегімен тегін пайдалануға құқылы болып табылады.

Сарапшының заңмен бекітілген құқықтарымен міндеттеріне сәйкес, азаматтық процестерде сарапшы қорытынды беру кезінде өзінің сарапшы мекемесінің бастығынсыз немесе басқа құзіретті органдарсыз жеке тәуелсіз қорытынды беруге құқылы болып табылады. Бұл сарапшының толық көлемде шексіз құқылы екендігі емес, ол сараптама жүргізетін мекеменің бастығымен іске төрағалық етіп жатқан сотқа бағынышты болады. КіЖК –не сәйкес іске қатысушы тұлғалар сотқа арыз беру арқылы арнайы мамандырылған сарапшыны талап арызын береді. Олардың талап парызын қанағаттандыру үшін төрағалық етуші судья сот сараптамасын жүргізуге шешім қабылдайды. Жоғарыда айтылған мән жайларды ескере отырып сарапшыны өзінің білімдігімен дұрыс қорытынды шығаруда, сұралған сұраныстарға анық жауап беруінде тәуелсіз болып табылады.

ҚР ҚіЖК – не сәйкес сарапшыға берілген істі қайта қайтаруға немесе қарамауға негіздері бар екенін түсілдіреді: іске қатысушы тұлғаларға немесе тұлғалардың қамқоршыларына жақын туыстық қарым қатынасты болған жағдайда; басқада мән жайларға байланысты жеке немесе дара істің шешілуіне ықпал тигізуіне, өзгеруіне қатыстылығы және қызығылушығы болғанда; қатысушы тұлғаларға белгілі іспен атаққа иелігімен немесе ие болғанына қатысты болса; қаралып жатқан азаматтық іске сәйкес сарапшының жеке жинаған дәлелдемелерімен сот процесін жүргізуге негіз болған жағдайда;

Сараптыманың жүргізіліп жатқан орына қарамастан сараптама ұйымдарында немесе сырттай бөлімшелерінде сарапшы өз атынан заңнамалық нормаларға негізделе отырып, өзіндік тәжірибелік қабілеттіліктеріне негізделе отырып қорытынды береді. Егер қорытындыға сарапшы дұрыс емес немесе жалған қорытынды берген жағдайда ҚР ҚК 352 бабымен жауапқа тартылады.

Контрабандалық істерге сәйкес сараптама жүргізуге әртүрлі сарапшылыр тағайыдалуы мүмкін, ол анық мән жайларға байланысты. Көп жағдайда контрабандалық істерге құжаттық трасалогиялық, тауарлық сараптамалар жүргізіледі.

Қол, саусақ іздерінің табылуына сәйкес кімге тиісті екендігін анықтауға дактилоскопиялық (трасалогиялық) сараптама: табылған іздер идентификациялауға жарамды ма? Қолдың папиллярлық сызыққа сәйкес іздер бар ма? Заттардағы қалдырылған папиллярлық сызықты іздер оның белгілі бір тұлғамен қалдырылған ба? Заттардағы немесе контейнерлерден табылған бірнеше папиллярлы сызықты іздер бір ғана тұғаға қатысты ма? Анық дактилоскопиялық картада қол іздері папиллярлы сызықты іздер осы тұлғаның іздерімен сәйкес пе? Объектідегі қол іздері қай уақытта қалдырылған анықтау үшін жүргізіледі.

Дактилоскопиялық сараптамаға заттардың өзін қол қалдырылған іздердің объектілерін және қалдырылған іздерді анықтау үшін барлық заттарды беру тиіс. Егер іздер арқылы белгілерді анықтауға аз немесе салыстыруға келмейтін болса, сараптамаға дактилоскопиялық пленкадағы іздермен басқада суреттердің көшірмесін сонымен қатар қолдың ауқымды іздерін жіберу тиіс.

Анықталып жатқан іздердің немесе дәлелдемелердің бүлінбеуі үшін арнайы қаптағышпен қаптау қажет.

Салыстырмалы үлгі ретінде дактилоскопиялық карталар мен таза қағаздарға барлық 10 қол саусақ іздерін түсіруіміз шарт, ал егер ол анық көретуге немесе дәлелдеуге қосымша ақпарат қажет болса, онда толық алақан іздерін алуымыз қажет. Алғашқы міндетті саусақ іздерін алу үшін затқа немесе объектіге қатысты тұлғалардың қол іздерін алады. Саусақ іздерінің папиллярлық сызықты іздер анық, бояусыз, боямасыз тек типографиялық бояумен боялған, ажыратуға аздап келетін болуы қажет.

Пломбадағы бұзғыш заттарды анықтауға қойылатын сұрақтар: Пломба бетінде сырттай қлданылған бұзғыш заттардың іздері бар ма? Іздердің пайда

болу механизмі? Бір немесе бірнеше заттармен қолданылған ба? Нақты заттардың анық түрлері бар ма? Қалай бұзылғаны және тағы басқа анықтауға қолданылатын сұрақтар

Хаттамада тергеуші құлыптың қандай жағдайда (ашық, жабық) бұзылғандығын, жабылғыш заттың нақты жай күйін, есіктер мен қабырғалардың жалпы алаң көлемін, арасындағы ара қашықтығын көрсету тиіс. Қол жазба тану сараптамасы.

Контрабанда заттарды кеден органдар қызметкерлері немесе қылмыстық істі ашқан тергеуші табылған құжаттарды тәркілейді, олардың көмегімен кедендік операцияларды жоспарлауға ықпал тигізеді. Кей жағдайларда тінту кезінде, күдіктілерден жазылған қағаздармен басқада құжаттар табылады, олар анық мән жайларды анықтауға мүмкіншілік береді. Барлық контрабандалық істерде тағайындалған қол жазба тану сараптамасы алдын ала жоспарланып, келесідей сұрақтар қойылуы мүмкін: Бұл төл құжат, түсті жазулар немесе тағы басқа қағаздар жеке басын анықтауға жарамды ма? Анықталған тұлғаларға осы құжат тиісілі ме? Барлық құжаттағы жазулар бір ғана адам мен орындалған ба? Көрсетілген тұлғалар арасында құжатты толтырған адам бар ма?

Бұл сараптаманы жүргізу үшін құжаттардың түп нұсқасы қажетті болып табылады. Сараптаманы жүргізуге әрбір қаралатын құжатты арнайы зерттеп, хаттамаға енгізу қажет. Арнайы эксперимент құжаттың 6 – 12 дана парак үлгісін алып, сараптамаға қажетті заттармен құралдар күдіктінің еркін жазулары арқылы жүргізу тиіс.

Сараптама аяқталғаннан кейін сарапшы хаттама толтырып, істің нәтижесін және қорытындысын аяқтап жалпы мазмұнымен шешімін шығарады. Сараптама жүргізілген тұлғаға сараптама хаттамасымен таныстырып, қорытынды шығарады.

Барлық дәледемелер толық жинауына, тергеу амалдарының объективті жүргізілуіне байланысты тергеуші қылмыстық іске барлық қатысты сараптама түрлерін тағайындауы міндетті.

5. Сезіктіден жауап алу

Контрабандаға байланысты істер кезінде, атап айтсақ егер бұл ұйымдасқан контрабанда болса, ұсталушының алдын ала сарапталған іс-қимылы және тарихы болады. Әдетте ұсталушы контрабанда заттарының өз заттарының арасында қалай табылғанын тусінбеген кейпін көрсетеді немесе бұл заттарды белгісіз бір адам нақты себептерді айта отырып өзінің бір таныс адамына беріп жіберуін және сол адамдардың кім екенін білмей, олардың тасымалдаушыға өздері келіп алып кететінін айтады.

Бұл жалған сөз жауап алу кезінде және нақты іске байланысты деректер пайда болғанда және т.б, белгілі болады. Айтылған іс тарихына қарамастан ең әуелі мына мәліметтерді анықтап алу қажет: контрабанда заттарының ұсталушыда қайдан, қашан, қандай тәсілмен пайда болғанын; қандай қаражатқа алынғанын; контрабанда жасалуының себептері; қатысушылар саны, ұйымдасқан топтың әрқайсысының ролі; олардың тұрғылықты мекен-жайы және жұмыс орны, олармен байланысу жолдары; контрабанда кімге

тиесілі болған,кімге және қалай берілу керек болған,бұрын контрабандамен айналысқанба,бурын шетелге шыққанба,қайда және не мақсатпен. Шекараны өту кезінде жалған құжаттар пайдаланылған болса,олар қайдан және кімнің көмегімен алынғанын анықтау.

Ұйымдасқан топ жасаған контрабанда орын алған жағдайларда ұйымдастырушыдан бұрын жауапты басқа іске қатысты адамдардың жауабын алу керек, Мысалға; егер контарабанда кезінде «Калининградтық транзит» тәсілі қолданылса, қылмысты ұйымдастырушылар (әдетте ол Прибалтикадан келген бизнесмендер) жауабына фирмалар арасындағы жеткізу туралы келісімшартын қарау керек. Бұл фирмаларға қатысты Қ.Р. Госкомстатынан анықтама алу керек: кәсіпорын атауы, мекен жайы,қызмет аясы,заңды мекен жайы, ұйымдасқан-құқықтық формасы. Кәсіпорынның жарғылық капиталын анықтау керек, олар мысалға, түрлі түсті металдармен айналысама және т.б.

Әдетте, бұл сұрақтарға тергеуші мынадай жауап алады: жарғылық капиталы-минималды, фирма ешқашан бұндай тауарларды сату-сатып алумен айналыспаған.

Ең әуелі тез арада жауап алу кезінде контрабанда жеткізілу керек болған адресат барма, олар тауардың жеткізілуі туралы білеме, егер білсе, бұған орай қандай құжаттар дайындалған, соны анықтау керек.

Анықтап контрабанда жүргізген көлік жүргізушілерден жауап алу керек,мән-жайларын, іс-сапарлық жалақылар қалай берілген- рубльда немесе басқа сомада және т.б.

Тауар маршрутына қатысты нақты құжаттар анықталған соң, контрабандаға қатысты адамдардан сұрақ-жауап алу жүргізіледі.Жауап алу кезінде кімнің көліктік мекемелерде келіссөздер жүргізгенін,неге тауар шетелдіктермен жүргізілгені және т.б.

Контрабандалық тауар сатқан кәсіпорын басшыларынан да сұрақ-жауап алу керек:тауар үшін кім және қанша төледі, төлеу шарты қалай, қаржы алындыма немесе тауар айналымға түскеннен соң ғана беріледі деген шарт болдыма және т.б.

Сұрақ-жауап алу кезінде сезіктінің дұрыс жауап беруі үшін және мемлекетке келтірілген залалын өтеу үшін белгілі бір сендіру тәсілдерін пайдаланады.Ол үшін ол осы іске қатысы бар шетелде жүрген адамдарына соларда бар ақша және басқа бағалы заттарды қайтаруын сурауы мүмкін,бұл күдіктінің жаза алуы кезінде озіне деген жеңілдетуші жағдай ретінде қарасырылады,

Жауап алу кезінде әдетте нақты дәлелдемелер болып контрабанда заттары алынады: онын упаковкасы, олардағы іздер, жалған құжаттар, ұсталушыдан алынған жазба кітаптары, суреттер және т.б. Жауап алу кезінде мамандардың болуы міндетті.

Егер жауап алу кезінде сезікті бұл контрабанданы белгісіз адамдардан сатып алдым деп жауап берсе, онда бұл туралы мәлімет ішкі істер органдарына анықталуға жіберіледі.

Куә ретінде тергеуді қызықтыратын мәліметтерді білетін адамдардан жауап алынады. Бірінші орында әдетте контрабанда табылған кездегі куәгерлерден жауап алынады: кеден инспекторы, бақылау-өткізу пунктының әскер солдаттары, шекаралық әскерлер, контрабанда заттары табылған көлік жұмысшылары, қылмыскер құрамында болған туристік топтар және делегациялар.

Куәдан жауабын алу кезінде келесі мәліметтер анықталады: қандай жағдайда контрабанда табылды, бұл кезде қандай техникалық құралдар қолданылды, құжаттар қалай тексерілді, бұл контрабанда заттарының ерекшелігі неде, күдікті кедендік тексеру кезінде және ұсталғаннан кейінгі түсіндірмесінде өзін қалай ұстады, болған жағдай бойынша қандай түсініктеме берді және т.б.

Иесі жоқ контрабанда табылған кезде жауап алуға тауарды жүргізу және рәсімдеуге жауаптылар, дөңгелектік көліктің жүргізушілері, контрабанда заттары табылған поездың қызмет корсету тобы жауап береді. Олардан контрабанда табылған жағдайлар, олардың мүмкін болған нақты бір жердегі жасырынуы, осы жерлерге деген білетіні бар адамдар туралы суралады. Атап айтқандай, кедендік заңның ең көп тараған заң бұзушылығының бірі-контрабанда. Әдетте тасымалдаушы жіберушілер мен қабылдаушылар арасында тасымалдау келісімшарты рекламациясы туралы білмейді. Бұл көп жағдайда құқық бұзушылықтың тасымалдаушы жауапқа тартылады. Бұған қатысты тұлғалардан жауап алынуы тиіс, қажетті жағдайларда тасымалдаушымен тегтестіру жүргізіледі.

Тауарды кедендік рәсімдеуді брокерлерден және басқа да деклоранттардан алуға болады. Мүмкіндігінше мұндай жауап алуларды мамандардың қатысуымен алу керек. Істің жағдайларына байланысты куә ретінде контрабандисттердің туысқандары, қызметтестері, тауарды өткізумен айналысатын кәсіпорын қызметкерлері мемлекеттік органдардағы басқару аппаратының қызметкерлері. Егер, айыпталушының қылмыстық әрекетінің: алу, сақтау, сатуының куәлары онымен алдын ала таныс болмаса оларға жауап алынғаннан кейін егер тануды жүзеге асыру мүмкін болмағанда ол фотосуреттермен ауыстырылады.

6. Тергеудің кейінгі кезеңі. Куәландыру

Контрабандалық істі тергеу кезінде куәландыру тінту жүргізуші адамның денесінде контрабанданың пәні бар болып шығатын болса, не ол оны арнайы жасырын белдікте тығып отыр деген сезік туындаған жағдайда куәландыру жүргізіледі. Бұл тергеу әрекеті куәландыру жүргізуші адамның денесінен сол белдікпен жанасу кезінде қалған іздер мен микробөлшектерді, жасырылған контрабандалық нәрсені табумен жүргізіледі. Талаптарға сәйкес, айыпталушыны, сезіктіні, куәгер мен жәбірленушіні куәландыру қылмыстық іс бойынша, оның денесінен қылмыс іздерін немесе өзге де нәрселерді табу үшін жүргізіледі (егер сот-медициналық сараптама жүргізу қажет болмаса, әрине).

Куәландыру туралы оған қатысты міндетті болып табылатын қаулы шығарылады.

Куәландыру кезінде заң бойынша орындалуы міндетті тәртіпті сақтауы керек: куәгерлердің қатысуы, қажет болса дұшпанның қатысуы керек, ал егер куәландыру жүргізілуші тұлғаның жалаңаштануымен байланысты болатын болса, онда куәгерлер де сол жыныста болуы тиіс. Тергеу жүргізуші тұлға өзге жынысты адамды шешіндірумен байланысты істер бойынша куәландыруға қатыспайды. Мұндай жағдайларда бұл тергеу әрекетін жүргізу (дұшпанға) дәрігерге жүктеледі.

Куәландыру кезінде куәландыру жүргізілуші тұлғаның қадір-қасиетін кемситетін не оның денсаулығына қауіпті іс-әрекеттерге тыйым салынады.

Куәландыру жөнінде шешім қабылдауға негіз болатын фактілік деректер, оқиға болған жерді қарау, тінту және жеке тінту жүргізу, куәгерлерден жауап алу кезінде, жедел іздестіру нәтижесінде алынуы мүмкін. Қылмыскердің денесінде қылмыс іздерін табу мүмкіндігінің болуы, оның қылмысқа дайындалу, жасау және жасыру кезінде оқиға болған жердегі әртүрлі нәрселермен жанасуы кезінде, оның денесінде не киімінде топырақ іздері және өзге де заттардың іздері қалады.

Куәландыру процесі, куәландыру жүргізілуші тұлғаның денесі мен киімін зерттеуге байланысты дайындық әрекеттерінен және алынған іздерді бекіту әрекеттерінен тұрады.

Тергеу әрекетіне қатысатын тұлғалардың келгенін тексергеннен кейін, анықтау жүргізуші тұлға, куәландыру жүргізілушіге дәрігер мен куәгерлерді таныстырады, оларға құқықтары мен міндеттерін түсіндіреді, олардан түсетін арыз-шағымдарды қарайды, куәландыру жүргізу қаулысын оқып береді, оның нақты мақсатын және жүргізілу тәртібімен таныстырады.

Куәландыру жүргізушінің денесі мен киімін тексеру, оның киімін, аяқ киімін, денесінің ашық жерлерін, әсіресе беті, қолы, мойнын қараудан басталады. Осыдан кейін оған үстіндегі киімін бірте-бірте шешу ұсынылады. Шешілген киімдер мұқият тексеріледі. Егер киімде, немесе оның денесінің белгілі бір бөлімінде салтақ сияқты белгілі бір іздер табылса, олардың бір-біріне ұқсастығын, олардың пайда болу жағдайлары жөнінде болжам жасалады. Бұлардың барлығы тіркеуге алынып бекітілуі тиіс.

Одан әрі қарай, оның денесіндегі қылмыс іздерін адам денесінің анатомиялық құрылымына қарай ізбе-із зерттеп шығу, тегін анықтау қажет.

Терінің контрабанда пәні болатын нәрсемен, белдік, жапсырма, орама мен жанасатын жерлерінен сынама алынады.

Куәландыру нәтижесі жөнінде, айыпталушының (сезіктінің) денесі қандай тәртіпте қаралса, дәл сондай тәртіпте суреттей отырылып хаттамаға толтырылады.

Соңғы кездері есірткілік нәрселерді өткізуші контрабандисттер контейнер ретінде өз денесін (әртүрлі жағдайда есірткі салынған мүшеқапты жұтады), жыныс мүшелері органдары мен тік ішекті пайдаланады.

Көптеген жағдайларда осындай жолмен өткізуші контрабандисттердің есірткі салынған ораманың зақымдалуына байланысты, есірткінің үлкен дозасымен улануына байланысты, өліміне алып келетін жағдайлар да жиі кездеседі. Таяу Шығыс елдерінде арнайы герметикалық ыдыстарға салынған

есірткіні түйелерге жұтқызу орын алған. Сондықтан, егер адам өз денесінде есірткі алып өтіп отыр деген күдік болған жағдайда, оның денесінде бөтен нәрселердің бар-жоғын анықтау үшін рентген немесе ультрадыбыстық зерттеу жүргізіледі. Сонымен бірге асқазанын жуу жүргізіледі.

7. Тінту

Тінту (ҚР ҚІЖК 230 б.) — бұл іздеулік сипаты бар тергеу әрекеті. Қарау сияқты, тінту де қажетті заттық дәлелдемелерді табу үшін жүргізіледі. Тінту бұл онда тұрып жатқан адамдардың еркінен тыс мекен - жайларға, қылмыс іздерін табуға, табылған іздерді тінту жүргізілушілердің еркінен тыс алып қойылуға жататын тергеу әрекеті.

Тінту, заңмен анықталған шекке азаматтардың жеке бостандығы мен жеке өмірінің, тұрғын үйінің қол сұғылмаушылығына шектеу қоюына байланысты өзге тергеу әрекеттерімен ерекшеленеді.

Сондықтан, тінтудің заңдылығын қамтамасыз ету үшін кейбір кепілдіктер берілген. Тінту жүргізуге (ҚР ҚІЖК 230 б, 232 б, 2 тармағы) алдымен фактілік және процессуалдық негіздер қажет. Мекен-жайда заттық дәлелдер бар деген негіз бар деу үшін ол жайында деректер болуы тиіс. Тәжірибе жүзінде оларға: Оқиға болған жерді қарау нәтижелері; Құжаттарды, нәрселер мен заттарды қарау нәтижелері; Сезіктіні, айыпталушыны куәландыру нәтижелері; Сарапшының қорытындысы; Жедел іздестіру деректері, т.б болуы мүмкін.

Контрабанда істері бойынша тінту, контрабанда пәні болып табылатын нәрсені, құралдарды, шекара арқылы өткізуде сақтау және өткізу құралдары болып табылатын нәрселерді, контрабандамен байланысы бар өзге де құжаттар мен нәрселерді қылмысқа қатысы бар өзге де нәрселер, ақша мен құндылықтарды табу және алу болып табылады. Қылмыстық іс жүргізу құқығы тінту жүргізудің келесідей тәртібін белгілейді: фактілік негіздер болған жағдайда тергеуші міндетті түрде тінту жүргізу туралы қаулы қабылдайды және прокурордың санкциясын алуы тиіс (ҚР ҚІЖК 232 б 1т). Ерекше жағдайларда, фактілік негіздер болған жағдайда тінту санкциясы алынбай да жүргізілуі мүмкін, бірақ тінтудің заңдылығын тексеру үшін 24 сағат ішінде прокурорды хабарлауы міндетті. Аталған процессуалдық кепілдіктерден өзге, заңмен тінту жүргізудің өзге де кепілдіктері көзделген. Олар: куәгерлердің қатысуы (ҚР ҚІЖК 232б 4 т), тінту жүргізілуші адамның өзінің не оның әрекетке қабілетті отбасы мүшесінің не ресми өкілінің қатысуы (ҚР ҚІЖК 232 б 5 т). Тінту жүргізілген тұлғаға немесе оның отбасы мүшелеріне хаттаманың көшірмесі берілуі тиіс (ҚР ҚІЖК 234 б 4 т). Қылмыстық іс жүргізу заңына сәйкес тергеуші тінту жүргізудің алдында прокурордың санкциясы қойылған қаулыны көрсетеді де, іздеп отырған нәрсені ерікті түрде беруін сұрайды, егер ол нәрсені беретін болса тергеуші өзі қажет деп тапса одан әрі тінту жүргізеді, немесе жүргізбеуі мүмкін (ҚР ҚІЖК 232б 7,8 т). Тергеуші сонымен бірге, этика нормаларын сақтауы міндетті, өзіне белгілі болған тінту жүргізілушінің жеке өміріне қатысты мәліметтерді жария етпеуге міндетті және аталған талаптың сақталуын тінту жүргізуге қатысушылардың барлығына да міндеттеуі тиіс. Сонымен бірге,

қылмыскер тарапынан қарсылық білдіру кезінде тергеуші заңға сәйкес тінту жүргізу көзделген мекен-жайға тінту жүргізушінің еркінен тыс басып кіруге, қойманың құлпын бұзып ашуға, тінту жүргізілуші мен оның отбасы мүшелерін сыртқы әлеммен байланысын болдырмауға, қатысушыларды жеке тінтуге, керекті заттық дәлелдемелерді алуға, тінту жүргізу кезінде болып қалған тұлғалар мен тінту жүргізуге кедергі жасаған тұлғаларды, олардың жеке басын анықтау үшін тергеу изоляторына алып кетуге рұқсат беріледі (ҚР ҚІЖК 232 б, 9,12 т; 233б). Тінтудің процессуалдық және криминалистикалық жіктелуі әртүрлі негіздер бойынша: объектісі, түрі, ұйымдастырылу нысаны мен қолданылатын тактикалық әдістердің ерекшеліктеріне байланысты бөлінеді. Объектісіне байланысты заңға сәйкес мекен-жайды тінту (ҚР ҚІЖК 232 б, 5т), жеке тінту (ҚР ҚІЖК 233 б) және дипломатиялық өкілдік орналасқан мекен-жайды тінту (ҚР ҚІЖК 222 б, 16 т және 232 б,6 т) болып бөлінеді.

Бетіне қарай тінту алғашқы және қайталама болып бөлінуі мүмкін. Соңғысы, ережеге сәйкес алғашқа жүргізілген тінтудің толықтығы мен нақтылығына күмән туындағанда және алғашқы тінту жүргізу жерінде тағы да іздеу жүргізілген нәрсе бар деген жедел іздестіру әрекеттері нәтижелерінен мәлімет түскен жағдайда жүргізіледі.

Ұйымдастырылу нысанына орай тінту және жеке тінту немесе бір қылмысқа қатысы бар бірнеше тұлғаны топтық тексеру, не бір мезгілде бірнеше объектілерді (үй, офис, дача) тексеруды айтады.

Қолданылатын тактикаға байланысты тінту тұрғын үйді, мекемені, офисті, транспорт құралдарын (вагон купесін, ұшақ салонын, автокөлікті, кеме каютасын), жеке тінту т.б. болуы мүмкін. Тінту тек қылмыстық істі қозғағаннан кейін ғана жүргізіледі және ол кейінге қалдыруға болмайтын, ауыстыруға келмейтін іздеуге байланысты тергеу әрекеті болып табылады.

Тінту жүргізудің негізгі тактикалық ұсыныстары: Тінту жүргізудің әртүрлі ерекшеліктерімен байланысты болса да, тәжірибе арқылы көптеген жылдар нәтижесінде тергеу органдары арқылы қалыптасқан жалпыға бірдей тактикалық ұсыныстар бар.

Аталған тактикалық ұсыныстарды тінту жүргізудің кез-келген түріне және әртүрлі жағдайларда пайдалануға болады. Тәжірибе келесідей ұсыныстарды қорытып шығарады: Кездейсоқтық; Тінту жүргізілу орны мен пәнінің ерекшеліктерін ескеру; Тінтуге қатысушыларға бірдей басшылықтың болуы мен өзара әрекеттерінің үйлесімділігі; Психологиялық факторларды ескеру; Этика нормаларын сақтау; Тінтудің қауіпсіздігі; Тінтудің сатылығы мен жоспарлылығы;

Тінту үшін кездейсоқтық факторының мәні зор. Тінту оған қатысты тұлғаға күтілмеген болуы тиіс. Қасақаналықпен жасалынған қылмыстарда, қылмыскер қылмыс іздерін алдын алу, жасыру жөнінде шара қолданады, бірақ ол барлық іздерді жойып үлгермеуі мүмкін. Мұндай жағдайда, тергеуші тергеу жүргізудің алғашқы сатысында өте шапшаң болуы, аталған барлық жедел іздестіру шараларын, соның ішінде тінтуді дер кезінде жүргізу керек.

Тінту жүргізу үшін тінту жүргізу орнына тінту жүргізілуші тұлғаға күтпеген жағдайда, уақытта басып кіру қажет. Күтпеген уақыт тінту жүргізу кезінде басты фактор атқару мүмкін. Еш уақытта «мүмкін бір нәрсе табармын» деген екі ойлыққа салынбау керек. Тінту нәтижелі болу үшін тінту пәнін: контрабанда кезінде контрабанда пәні мен құрамын нақты білу керек. Осыдан оны қайдан іздеу, қандай бағытта іздеу деген сұраққа жауап табылады. Мәселен, егер іздеу объектісі есірткілік нәрсе болатын болса, онда тінту объектісі болып табылатын барлық жерлерді қарауы керек. Ал егер ұзын стволды қару болатын болса, онда тек белгілі бір жерлерде ғана тінту жүргізу керек.

Тінту жүргізілу сипаты — мекен-жайы, жертөле, сарай, жеңіл автокөлік, тоназытқыш, офис, дачалық участок тінтудің тактикасын айқындайды.

Тінту — іздеу әрекеті болып табылады. Тінту жүргізу кезінде тергеуші іздеу жүргізілуші объектінің қай жерде екенін нақты білмейді, ол туралы тек болжам ғана жасай алады. Сондықтан, тиімділігі мен ұтымдылығын арттыру үшін тінту кезінде әртүрлі техникалық құралдарды қолданған абзал. Қазіргі кездегі криминалистік техника, әртүрлі дәрежедегі шешу ерекшелігі бар құрылғаларға ие. Бұлар валюта, құнды металдар, радиоактивті заттар, есірткілік нәрселер, темірден, болат немесе өзге де металдардан жасалған нәрселерді, газ тәріздес нәрселерді табу детекторлары жатады. Бұл техникалық құралдар іздеу жүргізілуші объектінің сипатына қарай қолданылуы мүмкін. Бұлар криминалистикада белгілі құралдар, мысалы, дактилоскопиялық ұнтақтар мен саусақ іздерін анықтау, іздеу дактилопленкалар, қол іздерін табу үшін қолданылатын люминол мен әртүрлі диаметрге ие жасырын орындарды табу құралдары, құжаттардағы өзгерістерді анықтау үшін қолданылады ультракүлгін сәулелер, нәрселердегі жасырын орындарды анықтау үшін қолданылатын портативті интроскоп және т.б болуы мүмкін. Аталған нәрселерден бөлек, тінту кезінде алынған іздерді, нәрселерді бекіту, алу үшін арнайы қобдишалар — тергеу чемодандары керек.

Контрабанданың металл нәрселерін, жасырын орындарын анықтау үшін техникалық құралдарды (портативті рентген аппараттарын, металл іздегіштерді) пайдаланған дұрыс. Есірткі, жарылғыш нәрселерді іздеу кезінде арнайы дайындалған иттерді пайдаланған дұрыс.

Интерполға жасыру орны ретінде белгілі екі түбі бар чемодандар, сумкалар, бумажниктер, туалет нәрселері, тіс пасталары, әдейі жасалған әйелдің шаш өрімдері белгілі. Есірткі, бриллианттарды пирог ішінде, герметикалық консерві банкілерінде, немесе нәрестенің жаялықтарында алып өту көздері болған.

Сонымен бірге мебельдердегі жасырын орындарға, желдеткіш және өзге де техникалық люктардың тесіктеріне ерекше назар аудару қажет.

Мекен-жайды, мебель, чемоданды, т.б тінту кезінде олардың сыртқы және ішкі көлеміне габариті мен салмағына, сыйымдылығына назар аудару қажет.

Табылған жасырын орындар хаттамада суреттеледі, фотоға немесе видеопленкаға түсіріледі.

Тінтуді жұмыс орнынан (қызмет жерлерінде) : жазу столынан, сейфтен, т.б бастау қажет. Міндетті түрде стол күнтізбесі, өзге де мәліметтер жазылуы мүмкін күнделіктер қаралуы тиіс. Компьютер жадысындағы, дискеталардағы мәліметтерге назар аударылады.

Тінту жүргізу психологиялық жағынан өте қиын әрекет. Тінту кезіндегі орындарды психологиялық аспектіде келесідей бағыттарға бөлуге болады. Біріншіден, қылмыскердің іздеу объектісін жасыру психологиясын ескермеуге болмайды; екіншіден, іздеу жұмысының психологиялық аспектісін ескермеуге болмайды. Тінту жүргізу кезіндегі тергеуші жұмысының психологиялық негіздері, оқиға болған жерді қараудың психологиялық негіздері мен көп ұқсастықтары бар. Өйткені екі жағдайда да тергеуші іздеу жүргізеді, өте қырағы болуы тиіс. Осымен олардың ұқсастығы бітеді. Қарау кезінде тергеушінің психологиялық қабілеті оқиға болған жерді мұқият қарау, іздерді құрастыру арқылы қылмыскердің тұлғасы мен оның әрекетін жасауға бағытталған. Ал тінту кезінде болса, тергеуші сезіктіні жауап алу кезінде сырттай бақылайды, куәлардан жауап алу арқылы ол тінту жүргізілушінің, оның жеке қасиеттерін, қылықтарын, кәсібін ескере отырып психологиялық келбетін жасайды және ол заттық дәлелдемелерді қай жерге жасыруы мүмкін деген болжам жасайды.

Криминалистикалық әдебиеттер негізінде, тінтудің психологиялық аспектілері жөнінде келесілерді айтуға болады: Заттық дәлелдемені, құндылықты таба алмайтындай етіп жасыру үшін қылмыскер, тінту тәжірибелі тергеуші мен іздеу құралдары арқылы тінтиді деп болжам жасайды; Жасыру орнын және әдісін таңдау кезінде, нәрсенің габариті мен сапасы ғана емес, оның жасыру орны тінтуші үшін болжауға да болмайтын жер таңдалады; Көбінесе қылмыскер жасыру кезінде өзінің кәсібі, өмірлік тәжірибесі негізінде, таба алмайды деген жерді таңдайды; Құрылымдық және сапалық деңгейде жасыру орны оның кәсібіне байланысты болады; Өте қу қылмыскер, тінту жүргізушілерді шаршату үшін жалған жасыру орындарын жасауы мүмкін; Қылмыскерлер қазіргі таңдағы техникалық іздеу құралдарының дамуына байланысты объектілерді металл ыдыстарда жасыруды пайдаланбайды; Синтетикалық есірткі нәрселерді жасыру және өткізу үшін көбінесе тірі адамның, тіпті өлі адамның организмін пайдалану көптен орын алған.

Криминалистика ғалымдарының айтуынша психологиялық іздеу келесідей негізгі топтарға сай болуы тиіс: Тергеушінің тінтіліп жатқан тұлғаның немесе іске қатысы бар субъектілерінің (түрін) оның бетін тануға; Тінту кезінде нақты іздеусалуды; Тінтіп жатқан тұлғаның және оның отбасы мүшелеріне жоспарлы, анық тінту іздеуі тиіс; Тінту үшін бағытталған жерді немесе объектіні жайлы толық ақпарат білуі қажет.

Психологиялық аспектіде тінту сұрағын аяқтау үшін тергеушінің келесідей өзіндік қасиеттерін айтуымыз шарт: оның ұйымдастырушылығымен

эмоционалдығы, өзін – өзі ұстаумен жан – жақтылығы, ойының кеңдігімен қатар қоғамға қатым – қатынасы дұрыс болуы қажет.

Жыл сайын контрабандалық қылмыстардың көбеюіне байланысты транспорттар және шекарадан заңсыз өтуіне тінту толық және объективті жүргізілуде.

Күдікті тұлғаны ұстаған сәттен оның жүргізген көлігін, әуе, су немесе поезд транспортымен жүрген жағдайда орны және толық транспортын тінту міндетті. Тінту кезінде арнайы мамандардың қатысуы қажет. Сонымен бірге тінту кезінде басқада іске қатысы жоқ заттарды ескеріп, қарау қажет (болттың немесе шруптың жана болуы бояудың әр түстілігі және т.б.)

8. Тергеу эксперименті

Тергеу тәжірибесі зерттелген оқиғаның және жүргізілетін сынақтардың белгілі іс-әрекеттерді жаңғырту, мәліметтерді тексеру мен анықтау мақсатында жүргізіледі.

Контрабанды ісі жөнінде тергеу тәжірибесін жүргізу кезінде айыпталушылардың, күдіктілер мен куәгерлердің түсініктерін қабылдап, олардың белгілі іс-әрекеттерді істеу мүмкіндігі немесе сезу мүшелері арқылы қайбір ақпаратты қабылдағанын тексеру. Тәжірибеде тергеу эксперименттері басқада құбылыстардың белгілі жағдайда басталуын анықтау салдарынан және де іздердің пайда болу механизмі мен басқа тергеліп жатқан қылмыстың мән – жайын айқындау үшін жүргізіледі.

Тергеу тәжірибесі жүргізу кезінде алынған мілеметтер, тергеу іс – әрекеттер жүргізілген кезде ғана, дәлелді мағынаға ие бола алады: Қылмыстық заңның саталу жағдайында. Тергеуге байланысты оқиғаның немесе деректің болған жеріне ұқсас жағдайда өткізу. Осыдан басқа, біртектес тәжірибені бірнеше рет қайта өткізудің нәтижелері бірдей болуы тиіс.

Контрабандалық істерге тергеу жүргізу барысында тергеу тәжірибелері осы тергеу іс – әрекеттерге тән қылмыстық істер, сақтау әдістерін тексер, құралдардың , материал мен жабдықтардың заңсыз жылжуы, қылмыскерлердің басқа да іс – әрекеттер жасауы, өздерінің ниеттерінің орындалуына бағытталған (мысалы, күзеттелген территорияға (аймаққа) және ғимататтарға бойлап кіруін тексеру, бірге қатысушылардың бір – бірімен байланыс ұстауы) және қылмыстың материалдық салдары мен іздерін жасыру, басқа да мақсаттарды тексереді. Экспериментталды іс – әрекеттер келесі әрекеттердің әдістері мен мүмкіндіктерін анықтау үшін жасалуы мүмкін.

Тауарлардың және көлік құралдарының кедендік шекарада кедендік тексерусіз өтуі, нақтылап айтқанда, кедендік хаттаудың кедендік органдардың белгіленген жерден тыс және белгіленген мезгілінен тыс жүргізу. Контрабанданы осы әдіспен жүргізілгенін тексеру кезінде еске алатын нәрсе, Қазақстан Республикасының кеден шекарасын тауарлар мен көлік құралдарының өтуі және олар жұмыс істеу кезінде. Кедендік органмен келісілген жағдайда ғана көлік құралдары мен тауарлар кедендік органдардың жұмыс орнынан және жұмыс уақытынан тыс кедендік

шекараны асуы (өтуі) мүмкін. Осыған байланысты, тауарлар мен көлік құралдарының кедендік шекараны өтуінің орны мен уақытын нақтылап белгілеу алу қажет әйтпесе белгілі тиісті кедендік органдар сәйкес келмейді. Ал тергеу әрекеттерін дәл контрабандалық заттар өткен жері мен уақытында жүргізу.

Тауар мен көлік құралдарын кедендік бақылаудан жасыру, құпия орындар мен немесе басқа да тауарларда анықтауға бөгет жасайтын әдістерді немесе бір тауарда басқа түрге ауыстыруды қолдану түрлері айтылады. Контрабанданы жасырын алып өту үшін қылмыскерлер әр – түрлі заттар мен көлік құралдарын пайдалануы мүмкін, сонымен қатар көптенген киімдер мен заттарда құпия орындар жасап, қолмен алып жүретін жүкте, жүк салатын орындарда және барлық көлік құралдарының түрлерінде (бір “ турист ” өзінің шалбарының балағында 2000000 рет қолдануға жететін есіркі алып өтуге тырысқан. 1971жылы Американдық кеденшілер мексикалық шекарада өздерінің марқұм болған туысқандарының ішінде 26 кг марихуананы алып өтпек болғандарды ұстап, есірткіні тартып алған)

Контрабандалық істер байынша тергеу экспериментін жүргізу келесі сұрақтарды (мәселелерді) анықтау үшін қажет: тауарларды мөрленген жүк бөлімімен шығарып алуға бола ма (контейнердің мөрленген жүк бөлімінен) немесе кедендік мөрмен пломбалардың бұзу мен зақымдалудың із қалдырмый жүктеуге бола ма, жүк орындарын пломба, құлыптарды бұзбай ашуға мүмкін бе. Кедендік ұқсастыру (идентификациялау) құралдарын немесе құжаттарды жалған пайдалану кедендік ұқсастыру құралдарын немесе құжаттарды жалған пайдаланғанын анықтай үшін әдетте, құжаттардың техника – криминалистік сараптамасы белгіленеді. Тергеу сараптамасы күдіктілер мен айыпталушылардың аталған құжаттар мен ұқсастыру құралдарын жасаумен машықтанатынын анықтауға көзделген.

Өзін өзі бақылау сұрақтары

1. Контрабанда қылмыстарын тергеудің типтік жағдайлары
2. Контрабанда қылмыстарын тергеуді болжау
3. Контрабанда қылмыстарын тергеудің кезеңі.
4. Контрабанда қылмыстары жасаған жерді жерді қарау тәртібі және ерекшелігі
5. Құжаттарды қараудың тәртібі мен заңды талаптары
6. Кедендік сараптаманы жүзеге асыру ерекшелігі
7. Контрабанда қылмыстары бойынша сезікті ретінде танылған субъектіден жауап алу ерекшелігі
8. Контрабанда қылмыстары бойынша кенге қалдырылған кейінгі тергеу кезеңі.
9. Контрабанда қылмыстары бойынша куәландыру тергеу әрекетін жүзеге асыру ерекшелігі

10. Контарбанда қылмыстары бойынша тінту тергеу әрекетін жүзеге асыру тәртібі
11. Жасалған контарбанда қылмыстары бойынша тергеу экспериментін жүзеге асыру ерекшелігі

Әдебиеттер:

Нормативтік құқықтық актілер:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 30 тамыз 1995 жыл
2. Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған Құқықтық саясат тұжырымдамасы
3. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 16 шілдедегі N 167 Кодексі
4. Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексі Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 13 желтоқсандағы N 206 Кодексі Қазақстан Республикасының Конституциясы. Алматы, “Жеті-жарғы” – 30.08.1995
5. Комментарий к Уголовному Кодексу Республики Казахстан. Борчашвили И.Ш., Рахимжанова Г.К. Караганда – 1999
6. “Қазақстан Республикасының кеден ісі туралы” Қазақстан Республикасының Заңы. 20.06.1995 (өзгерістер мен толықтыруларымен қоса).

Әдебиеттер:

1. Негізгі

1. Бычкова С.Ф., Бычкова Е.С., Калимова А.С. Сот экспертологиясы. Лекциялар курсы: Оқу құралы. – Алматы: Жеті жарғы, 2006. - 368 бет
2. Әлмағанбетов П. Қылмыстық іс жүргізуде сот сараптамасын тағайындау. Практикалық оқу құралы. Алматы: Жеті жарғы, 2004 – 80 бет
3. Мұхамеджанұлы Н., Байбатыров С. Қылмыстық істер бойынша сот құжаттары үлгілерінің жинағы: Оқу-практикалық құралы. Алматы. Жеті жарғы, 2005. – 800 бет
4. Тергеу әрекетінің тактикасы. Еркенов С.Е., Сұлтанов С.И. – Алматы Данекер 2002. – 227 бет
5. Нақышов, Н.Н. Контрафактілік өнімдер айналысы саласындағы қылмысқа **тергеу** жүргізудің ерекшеліктері Қарағанды, 2009
6. Карбузов, Қ.К.. Сыбайлас жемқорлықтың криминологиялық, криминалистикалық және қылмыстық іс жүргізу сипаттамасы.- Алматы, 2000

2. Қосымша

1. Кенжибекова, Э.П. Қылмыстық іс қозғау сатысындағы дәлелдеу мәселелері заң ғылымд. канд.... дис.: қорғалған 23.10.06 / Эльмира Полатқызы Кенжибекова; ғылыми жетекші К. Х. Халиков; Қаз. гум. заң ун-ті. Алматы заң академиясы.- Алматы: [Б. ж.], 2006.- 146 б.
2. Винберг А.И., Малаховская Н.Т. Судебная экспертология (общие теоретические и методологические проблемы судебных экспертиз). 1979.- 182 с.

3. Белкин Р.С. Курс криминалистики. В 3т. Т. 2: частные криминалистическое теории. – Москва. Юристъ. 1977. с 289-344.
4. Шакиров К. Судебная экспертиза: проблемы теории и практики. – Алматы: Аркаим, 2002.- 288 с.
5. Российская Е.Р. Теория судебной экспертизы: Учебник.- Москва. Норма, 2009. с 20-30: 38-44.
6. Инструкция Центра СЭ. МЮ о производстве судебных экспертиз.

6. Тақырып Контрабанданың жеке түрлерін тергеу ерекшеліктері

Түйінді сөздер: Есірткі заттардың контрабандасы, Есірткінің заңсыз айналым масштабтары, Есірткі заттарды қарау, Есірткі жеткізуді тексеруден өткізу, Мәдени құндылықтардың контрабандасы, Мәдени құндылықтарға келесідей заттар категориясы.

Негізгі сұрақтар:

1. Есірткі заттардың контрабандасы.
2. Мәдени құндылықтардың контрабандасы

1. Есірткі заттардың контрабандасы

Стратегиялық шикізат, есірткі, қару-жарақ, мәдени құндылықтардың, валюта контрабандасы бүгінгі күні тек экономикалық емес, жалпы Қазақстан Республикасы үшін қоғамдық қауіп төндіріп отыр. Ол экономикалық қылмыстардың орталық звеносы боып табылады. Нағыз контрабандалық мақсатта ірі көлемдегі ұрлық пен қызметтік қылмыстар жүзеге асырылады. Контрабанда кедендік төлемнен жалтарып, қылмыстық әрекеттен барынша пайда табуға мүмкіндік береді.

Тікелей біздің кәсіпорындарымыздың сыртқы нарыққа шығуынан, АҚ ұйымдастырылғаннан контрабанданы ескерту аса маңызды болып отыр. Сыртқы экономикалық байланыстар орнатуда жалпы ұлттық қызығушылықты қамтамасыз ету үшін, олардың жүзеге асырылуының заңдылығына бақылауды уақытында ұйымдастыру қажет.

Тәжірибе көрсетіп отырғандай контрабанда бірыңғай мақсатпен жүзеге асырылады: 97% контрабанда – қасақана қылмыс, бірнеше жүз және мың %-да пайданы көбейту. Контрабанда спецификасы басқа қылмыс түрлерімен өте тығыз байланыста көрініс табады. Аса қауіптілік тауарды заңсыз шекарадан өткізу каналы тұрақты, ұзақ уақыт жұмыс істегенде пайда болады. Демек, заңсыз тауар аударымының үнемілік сипат болағанда

Контрабанданың қауіпті түрі болып Қазақстан территориясына кеден шекарасынан өткізуге арнайы ережемен қамтылған тауарларды өткізу болып саналады. Бұл Есірткі заттар, психотропты, қатты әсер ететін, улы, радиоактивті және жарылғыш заттар, қару-жарақ, жарылғыш құрылғылар, ядерлік, химиялық, биологиялық және басқа да қарулы заттар. Егер бұндай

әрекет кедендік бақылаудан жалтару немесе жалған құжаттар пайдалану, жалған кедендік идентификациялаушы заттарды пайдалану арқылы жасалса.

Көрсетілген контрабанданың пәнін құрайтын заттар мен құрылғылар азаматтық айналымнан алынып тасталып аса қауіптілік көзі болып саналады. Есірткі заттар заттармен жасалатын заңсыз операциялар және ату құралдарының, жарылғыш заттардың контрабандасы қарастырылып отырған қылмыс арасында көптеп таралған болып отыр, өкінішке орай мемлекеттің ондай қылмыспен жалғыз күресі нәтижесіз болып аяқталып жатыр.

1991 жылы Қазақстан Республикасы өзінің тәуелсіздігін жариялаған кезден бастап, мемлекет аса зор заңсыз Есірткі заттар заттарды өндіру, таратумен беттесті. Басқа Орталық Азия мемлекеттерімен қатар, Қазақстан қазіргі күні есірткі айналымы Афганистан, Ресей және батыс елдерінен алып жүру маршрутының құраушы жолдарының біріне айналып отыр. Кейбір облыстардағы көп масштабтағы жабайы өсуші каннабис пен эфедрa өнімдерін жинау, сонымен қатар опийінді мактың және каннабиті мәдениеттендіру мақсаты заңсыз есірткіге қолжетімділікті арттырды. Бұл фактор жастар мен жұмыссыздар арасындағы, есірткіге деген маңызды да өсуші проблемаға айналған тартымдылықты жоғарлатады. Мемлекетте есірткіті қабылдайтын мыңнан аса адамдардың болуы белгілі жайт. елде ВИЧ-инфекцияның басты таратушы векторы болып танылатын, есірткіті қан тамырлары арқылы қолдану көбейіп жатыр.

Есірткінің заңсыз айналым масштабтары аса көлемді. Әлем бойынша есірткіті заңсыз сатудың жылдық табыс көлемі, заңсыз қару-жарақ сатудан кейін екінші деңгейге шығып отыр. Наркомания проблемасы тек кейбір мемлекеттерде ұлттық проблемадан жаһандыққа айналып отыр. Тек кейбір мемлекеттерде асыра пайдаланылып жүрген есірткі, енді көптеген елдерде таралып отыр.

Есірткі затпен байланысты жасалып жатқан қылмыстар санының көлемі күрт көбеюде. Есірткіті асыра пайдалану және бағасының жылдам өсуі, оны ұйымдасқан түрде сатумен айналысатын қылмыстық қоғамдастықтардың таралуына жағымды жағдай. Бұл процесстерге халықаралық наркомафияның еніп, олардың наркобизнеспен айналысатын ішкі ұйымдасқан қылмыстық қоғамдастықтарымен байланыс орнатуы сенерліктей жағдайға айналып отыр.

Есірткі заттардың заңсыз айналым жағдайында басты мәселе қылмысты тергеу мен ашу барысындағы кәсіби қызмет болып табылады.

Аталған категориядағы қылмыстарды тергеу әдетте, Есірткі заттар, психотропты және қатты әсер етуші заттар адамдарда табылған сәттен басталады. Бұл адамдар ұсталып қалуға үнемі дайын жүретіндігін ескеру керек. сол себептен, оларда әрдайым есірткітің қайдан пайда болғаны жайлы жалған оқиға табылады. Ол ұсталушының психологиялық жағдайына, тез істен жалтаруып, қорғауына байланысты, кейбіреуі тіпті өзін-өзі өлтірумен де қорқытуға дейін барады. Аса қатты реакция Есірткі заттар мастық жағдайындағы адамдарды ұстауда білінеді. Бұндай жағдайда, жауап алуды Есірткі заттар мастықтың басылағанына дейін күттіруге тура келеді, ал

тұтқындалушыны медициналық кұәландыруға жіберу керек. Кұәландыру дәрігер наркологқа тапсырылады; ол үшін тиісті түрде қаулы шағырылады.

Тұтқындалушының психоневрологиялық және наркологиялық диспансерде тізімде тұрғандығын, наркоманиядан емделгендігін, есірткіті қашаннан бері қолданып жүргенін, қалай қолданатынын, дозировкасы қандай екенін анықтау шарт.

Оқиға болған жерді қарау барысында барынша сарапшы-химик шақыртылуы тиіс, ол дереу-анализ әдісі арқылы заттың Есірткі заттар, психотропты және т.б түрі екендігін анықтайды. Сыртқы көрінісі Есірткі заттар заттарға ұқсас препараттар орналасқан лаборатория, притондар және басқа да жерлерді қарау барысында сарапшының қатысуы шарт болып табылады. Дереу-анализ іске қатыс емес заттардың алынбауы үшін жасалады.

Қарауға арнайы үйретілген иті бар кинологты қатыстыру көмегін тигізеді. Пәтерлерде әдеттегі сақтау орындары: шкафтар, духовкалар, төсек-орын жабдықтары, жиһаздардың аяқтары, сөмкелер, сантехникалық құрылғылар, арнайы керегелердегі сейфтер; автокөлікте: есіктері, орындықтары, ауыстырма шиналар және т.б.

Заттарды қарау мен алу барысында барынша абай болу керек. Себебі, олардың сыртқы қабаттарында тер-, май-, қалдықтары қалуы мүмкін, саусақ іздері, ацетилірлік препараттар қалдықтары, ыдыс қабырғаларында қайнағандықтың белгісі болады, одан шамамен дайындалған есірткітің көлемі анықталады.

Есірткі заттарды қарау мен олар алынғаннан кейін оларды соттық – химиялық сараптамаға жіберу керек. сараптаға келесідей сұрақтар қойылады: жіберілген зат белгілі бір түсті ма, зат Есірткі заттар па, көлемі белгілі бір мөлшерде ме және т.б.

Есірткі өнімдері бар өсімдіктер өсетін аудандарға байланысты мәселені шешу үшін, сол орындардың әр-қайсысының өсімдік үлгісін тиісті сараптаға жіберу керек.

Соңғы жылдары контрабанданың үзілмей санының өсіп жатқаны байқалады, ол оны «жинақтаушылармен» байланысты. Үнемі Қытайға барып жергілікті нашақорлар есірткіге айналдыратын – эфедрин әкелу үшін шоп – тур жүзеге асырады.

Сұйық өнімді есірткі типті заттарды сараптамаға жіберген кезде оның ауыз дұрыс, мықтап жабу керек. Себебі, оның құрамының өзгермеуінде. Есірткінің органикалық құрамының тұрақтылық сипатына сәйкес болмауының салдарының сараптама объектілерін зерттеуге дайындауды ұзаққа созбау керек.

Нақты қылмыс категориясының түрінің тергелуінің қиындығы, есірткі және басқа да заттардың контрабандасы көбіне ұйымдармен емес, жеке тұлғалармен жүзеге асырылады. Сондықтан, контрабандаға қатысты оның шығарылған орны немесе басқа да жағдайларды анықтайтын құжаттардың болмауы. Ал, контрабандамен жеке өздері айналысатын тұлғалар өте сақ

және абай болады. Ешкімге сенім артпайды, сол себептен аса үлкен күәлік база болмас.

Айыптының кінәсін дәлелдеу іздеу нәтижесіне, сараптама қорытындысына, тергеу эксперименттеріне, туысқандары немесе достары Есірткі заттар заттарды сатып алған жеке тұлғалар айғақтарына, сонымен затты дәлелдемелерге (ақша, валюта, қару, жол жүру құжаттары, халықаралық сөйлесудің түбіртектері т.б) негізделеді.

Контрабанды анықталған кезде оның ҚР-ның кеден шекарасы арқылы өте әдісін толық білу керек. Жиі заттарды жай жүру сөмкелерінде, киіммен жауып өткізеді. Жеке немесе қызметтік көлікті пайдаланады. Сонымен қатар есірткіті сатып өткізушілер поезд вагондарының проводниктеріне көзделген станцияға есірткі салынған сөмке, жәшікті жеткізіп беруді өтінеді. Бұл әдіс өте ыңғайлы болып саналады. Себебі, кеден қызметшілері көбіне вагон проводниктерін тексермейді. Ірі көлемді есірткілердің партиялары (20кг және одан көп) теміржол вагондарының вентиляциялы люктері арқылы жеткізілген жағдайлары бар.

Есірткі өткүдің мұндай жағдайы болуы үшін, жеткізуші купе де жалғыз немесе екі адам болса да, билетті купенің барлық орындарына сатып алады.

Есірткі жеткізуді тексеруден өткізу керек болған жағдайларда, тергеу экспериментін жүргізіп оны мүмкіндігінше видео жазбаға жазып алу керек.

Есірткі өткізу бойынша ұйымдастырылған қылмыстық топ екі және одан да көп мүшелерден тұрады. Олардың функциялары келесідей бөлінген:

- Есірткі ірі көлемдегі жеткізушісі. Әдетте, бұл Қазақстандағы наркотоптарды есірткіпен қамтитын, ТМД мемлекеттерінің бірінің азаматы;

- Жеткізушілер – жеке тұлғалар. Тауарды ҚР кеден шекарасы арқылы өткізушілер. Олар топтың жетекшісінің сеніміне енген, оларға ақша тапсырылып тауардың қауіпсіздігі мен толық түрде жеткізілуі үшін жауапты болады. Бұл адамдар жұмыстың ірі көлемін орындайды, тауарды алатын тұлғалар мен таратушыларды таниды.;

- Жасаушылар (олар таратушылар да болуы мүмкін) – Есірткі заттар заттарды өңдеп, ацетилирлеп және Есірткі заттар қасиеттерін күшейтумен айналысады. Көбіне жасаушылар өздері наркомандар болып табылады. Есірткіті жасау барысында олар, үй шаруашылығындағы керекті жабдықтарды пайдалануы мүмкін. Техникалық қауіпсіздікті сақтауды қажет ететін, қасиеті күшті есірткіті жасау барысында лаборатория қызметкерлері қатыстырылады. Сол себептен, айыпталушы үй жағдайында күшті есірткі (мыс, героин, кокаин, эфедрой, фентипил, первитин) өзі жасағандығын пайымдағанда, міндетті түрде тергеу экспериментін жасау керек;

- Жетекші, қылмыстық топтың ұйымдастырушысы. Көбіне олар – ұйымның «қараушылары» (смотрящий), «авторитеттер», сирек – комерсанттар мен кәсіпкерлер. Олардың ұйымдастырушы қызметтерінің мәні – есірткі партияларын сатып алуға ақшаны табу мен жеткізушілерді табу болып табылады. Әдетте, жасаушылар мен таратушылар жеткеші білмейді.

Жеткізушіні ұстаған кезде (сондай –ақ басқа мүшелерін де) бұлтартпау шарасы ретінде кепілпұл немесе ешқайда кетпеу туралы қолхат алуды қолданбау керек. Себебі, оның өміріне топтың басқа мүшелерінен қауіп төнуі мүмкін.

Қазақстан әлемнің барынша заңсыз есірткіті сату және тарату көп таралған облыстарында орналасқан. КСРО құлдырауынан бастап, опиум, героин және басқа опиат, онымен қатар гашиш өспелі көлемде Афганистан және басқа да Оңтүстік-Батыс Азия, Европа және Америка елдерінен Орталық Азия мемлекеттерін, соның ішінде Қазақстан территориясын пайдаланып жөнелтілуде. Халықаралық наркобизнесте Қазақстанды басқа да, мыс, ТМД мемлекеттері қарастыруда және тек «резервті кеңістік» күйінде емес. Сонымен қатар, Батыс елдеріне арзан наркотик қайнар көзі ретінде, яғни азиаттық мемлекеттерден АҚШ және Батыс Еуропаға есірткіті жеткізу көлік «көпірі» ретінде.

Сонымен қатар, есірткітен жоғары көлемдегі пайда көру үшін, мемлекетте тұрақты анықталған тұтынушылар нарығы болуы керек. Бұған жағымды жағдайын жасайтын әлеуметтік – саяси және экономикалық тұрақсыздық және қоғамдағы моральды – психологиялық ауыр климат.

Құқық қорғау органдарымен жасалған есірткітерді анықтаудың көрсеткені, қылмыстық ұйымдар сонымен қатар аэропорттар мен Қазақстан шекарасындағы әуе маршруттарын Оңтүстік – Батыс Азиядан және басқа аймақтардан, сонымен қатар Батыс Еуропадан жеткізу үшін пайдаланады. Одан басқа құқық қорғау органдарының пайымдауынша, автомобильді және темір жол ағымы күннен-күнге көбейіп жатқан Қытаймен шекара арқылы, кейбір жағдайларда заңсыз есірткі елге өткізіледі. Сондай – ақ ондай тауар заңсыз өтуі үшін потенциал өте жоғары.

Бұл істер бойынша соттық – тергеу тәжірибесіне сүйенсек, қылмыстық қауымдастықтардың даму деңгейі өте жоғары, олардың халықаралық байланыстары өте тұрақты сипатқа ие. Олардың жеткешілерінің өмір нормасы қорқыту, азаптау, басқа қылмыстық топтарды – бәсекелестерін жоюдың жолдарын ойластыру болып табылады. Есірткіті сатушылардың фантастикалық қулықтарй сипатқа ие, себебі олар есірткі контрабандасымен күресті қиындата түседі.

2. Мәдени құндылықтардың контрабандасы

Мәдени құндылықтарды жеткізумен байланысты қызмет негативті сипатқа ие, кеден қызметкерлері көптеген проблемалармен қақтығысады. Бұл мәдени құндылықтар сипатындағы заттарды жеткізуді классификациялаудағы объективті қиындықтармен байланысты. Мәдени құндылықтардың сипаты жайлы толық қанды қорытынды жасау үшін, өнер, тарих, археология саласындағы білімдерді игеру керек. Оны тек, белгілі сала мамандары игерген. Кеден органдары қызметкерлері мұндай білімді игермен. Сондықтан сарапшы-мамандардың көмегіне көптеп жүгінеді. Шатасқан жағдайлар да кездесіп жатады, әрине ондай кезде жол жүрушілердің шағымдары түсіп жатады. Бұл әдетте, көп уақытты алып,

кедендіу рәсімдеу ен бақылауды қиындатады. Кейбір жағдайларда мұндай уақыт созу процестері келіспеушіліктерге апарады.

Мәдени құндылықтарға келесідей заттар категориясы жатады:

- 1) тарихи құндылықтар, сонымен қатар тарихи жағдайлармен халық өмірімен, сондай – ақ танымал тұлғалардың (мемлекеттік, саяси, қоғамдық қайраткер, ойшылдар, ғалымдар) өмірімен байланысты заттар.
- 2) Археологиялық қазба нәтижесінде табылған заттар мен олардың бөлшектері;
- 3) Сурет құндылықтары, сонымен қатар:
 - Кез-келген негізде жасалған қол өнер суреті;
 - Әр-түрлі материалдардан жасалған ерекше балшық бұйымдары, сонымен қатар рельефтер;
 - Гравюралар, эстамптар, литографиялар және олардың ерекше баспа нысандары;
 - Ұлттың сурет өнімдері;
 - Архитекторлы, тарихи мүсіндердің бөліктері.
- 4) Ерекше қызығушылық туындататын (тарихи, ғылыми, әдеби) ескі кітаптар, баспалар жеке және коллекция түрінде;
- 5) Сирек кездесетін қолжазба және құжаттық ескерткіштер;
- 6) Мұрағаттар, оған қоса фото-, фоно-, кино-, видео мұрағаттар;
- 7) Сирек кездесетін музыкалық аспаптар;
- 8) Почталық маркалар, өзге филателистикалық материалдар, бөлек немесе коллекцияда;
- 9) Ескі тиындар, ордендер, медальдер, мөрлер және басқа да коллекциялау заттары;
- 10) Флора және фаунаның жеке бөліктері мен коллекциялары, минерология, анатомия және палеонтология ғылымдарына қызығушылық туындататын заттар;
- 11) басқа да қозғалмалы заттар, тарихи, сурет саласындағы, ғылыми басқа да мәдени құндылықтары бар заттар. Сонымен қатар мемлекетпен қорғауға алынған тарих пен мәдениет ескерткіштері.

Мәдени құндылық болып қазіргі күнгі сувернирлі өнімдер, сериялық және көп түрде шығарылған мәдени маңыздылығы бар заттар табылмайды.

Мәдени құндылықтарды территориядан шығару шешілген кезде, тиісті мемлекеттік органдарға заттарды шығаруға құқық беретін куәландыру беріледі.

Затты шығаруға құқық беретін куәландыру, құндылықты ҚР кедендік және мемлекеттік шекарасынан өткізудің негізі болып табалады.

Аталған куәландырусыз мәдени құндылықтарды шекарадан өткізуге тиым салынады.

Тиісті рұқсатты алу үшін оның иесі мәдениетті танушы – сарапшыға алдын ала екі данада жазылған заттар тізімі мен өтінішін, әр-бір шығарылатын заттың суретін (13x18) жіберуге міндетті.

Мәдени құндылықтар сатылған жағдайда, тиісті заңмен қарастырылған түрде сатылым операциясын растайтын құжаттар (түбіртектер, квитанциялар т.б) жіберіледі.

Тиісті өнер сурет жұмыстары автордың өзімен сыртқа шығарылатын кездерде, автордың жұмыс істеген орнынан немесе мекемесінен авторлық құқық пен оның мүмкіндіктері жайлы тиісті қорытынды қажет болады.

Шетелге шығарылуға ұсынылған мәдени құндылықтар мәдениет танушы – сарапшыларға көрсетіледі. Өажет болған жағдайда сәйкесінше сараптама жүргізіледі. Құндылықтарды қарау және сараптамалық қорытынды меншік иесінің қатысуынсыз жүргізіледі. Алайда, сұрақтар туындап, қажет болған жағдайларда иесі шақыртылуы мүмкін.

Баспа құндылықтарын шығаруға рұқсат алу үшін меншік иесі мәдениет танушы – сарапшыға өтініш және екі данадағы шығаруға ұсыныс білдірілген басылымдар тізімі. Бақалы басылымдарға сараптама жүргізу мерзімі – тізім берілген күннен бір айға дейінгі мерзімде.

Заттарды зеттеу қарау барысында мәдениет танушы – сарапшылар құндылықтың шетелге шығарылуы немесе шығарылмауын анықтайды. Сонымен қатар құндылықты бағалаумен айналысады.

Осылайша, мәдени құндылықтарды шетелге шығарудың негізі болып меншік иесінің кеден қызметкеріне шығаруға рұқсар берілген күәлік табыстау болып табылады. Күәлікпен қатар мәдениет Министрлігінің мөрімен қамтылған құндылықтар тізімі.

Егер, азаматтар шет ел мемлекетіне тұрақты тұруға кететін жағдайда, ҚР территориясынан мемориалды және жанұялық құндылық болып табылатын заттарды шығаратын кезде яғни, олар тұрақты түрде мемлекеттік және жергілікті музейлерде, мұрағаттарда, кітапханаларда және басқа да мемлекеттік сақтау орындарында сақталмаса, ондай заттарға рұқсатты шығару және кіргізу сұрақтарымен айналысатын Ведомствоаралық кеңес береді. Негізгі талап етілетін құжат мұндай рұқсаттың түріне меншік нысанын дәлелдейтін құжат болып табылады.

Әдебиеттер:

Нормативтік құқықтық актілер:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. Алматы, “Жеті-жарғы” – 30.08.1995 соңғы толықтырулар мен өзгертулермен.
2. Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексі Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 13 желтоқсандағы N 206 Кодексі соңғы толықтырулар мен өзгертулермен.
3. ҚР сот сараптама қызметі туралы Заңы 2010 ж. соңғы толықтырулар мен өзгертулермен.

Әдебиеттер:

1.Негізгі

1. Қылмыстық іс жүргіземін десең... (қылмыстық іс жүргізу пәні бойынша тәжірбие сабақтарына арналған тапсырмалар мен құжат үлгілерінің жинағы): Оқу құралы. – Қарағанды: Болашақ-Баспа, 2004. – 72 бет

2. Е.Ерешов Қылмыстық іс жүргізу. Жалпы Бөлім: Оқулық. Алматы: «Өлке» баспасы, 2006. 216 бет
3. Алауханов (Алауов) Е.О., Сатыпалды Қ.С. Қазақстан Республикасында алдын-ала тергеудің қылмыстық-іс жүргізу құжаттары үлгілерінің жинағы. – Алматы: «Өркениет», 2002. – 244 бет
4. Тергеу әрекетінің тактикасы. Еркенов С.Е., Сұлтанов С.И. – Алматы Данекер 2002. – 227 бет

7. Тақырып Экономикалық контрабанданы алдын алу шаралары

Түйінді сөздер: Есірткі заттарының заңсыз айналымы мен есірткі контрабандасымен күресудің тиімді жолдары, “тәуекел”, Кедендік қарау.

Негізгі сұрақтар:

1. Есірткі заттарының заңсыз айналымы мен есірткі контрабандасымен күресті күшейту бойынша шаралар
2. Кинологиялық орталықтардың ашылуы – есірткі контрабандасымен күрестің жаңа мүмкіндіктері

1. Есірткі заттарының заңсыз айналымы мен есірткі контрабандасымен күресті күшейту бойынша шаралар

Қазақстан Республикасының кеден шекарасында шиеленісті жағдай қалыптасуда. Саяси жағдайдың тұрақсыздығынан көптеген мемлекеттердегі ұлттардың, азаматтардың заңсыз көші-қон жағдайлары көбейе түсуде. Сол елдермен тектесетін мемлекеттерде экстремизм мен терроризм жағдайлары ұшығуда. Есірткі заттарының транзиті тоқталуда, одан да өткені есірткі трофиктерінің тұрақты каналдары анықталуда. Қазақстан аумағы бойынша өткен есірткілердің ұсталғандығы туралы Ресей жағынан тұрақты шағымдар түсуде. Таурлар мен көлік құралдарын контрабандалық жолмен алып өту деректері орын алуда. Осыған орай қабылданған шаралар өз тиімділігін бермеуде.

Жоғарыда айтылғандар негізінде, 2001жылдың 15 наурызындағы Қазақстан Республикасының Қауіпсіздік Кеңесінің кеңейтілген мәжілісіндегі мемлекет басшысының есірткі заттарының заңсыз айналымына күрес және кеден шекараларын қорғауды күшейту мәселелері бойынша мемлекет басшысының берген тапсырмаларын ескере отырып

БҰЙЫРАМЫН:

1. Есірткі заттарын заңсыз әкелу, әкету және транзитінің жолын кесу бойынша қатаң шаралар қолданылсын.

Осы мақсаттарда:

1.1. №1 қосымшаға сәйкес, қазақстан аумағынан, сол сияқты транзит өтетін, толық кеден қарауына жататын “тәуекел” тауарларының тобы белгіленсін.

Осыған орай, Тәжікстан, Түркіменстан, Өзбекстан, және Қытай Халық Республикасынан, сол сияқты көрсетілген мемлекеттердің аумақтары арқылы

көліктің барлық түрлерімен транзит өтетін тауарлар белгіленсін, МОП кітапшалары бойынша, автокөлік құралдарын қоса отырып толық кеден қарауынан өткізілуге жатсын.

Қарап-тексеру міндетті тәртіпте кеден бақылауының техникалық құралдарын, іздестіру-қызметтік иттерін пайдалану арқылы, акт жасаумен жүзеге асырылсын (№2 қосымша). Лауазымды тұлғаның қолымен, қажет болған жағдайда көшірмесі көлік құралындағы тұлғаға тапсырылсын.

Барлық іс-әрекеттер әкімшілік және кеден заңдарының нормаларын қатаң сақтау арқылы жүзеге асырылсын.

Мерзім, көлік түрлері бойынша қарап-тексерудің келесідей нормативтері белгіленген: Жолаушы және жүк поездары 2,3 сағатқа дейін, қажет болған жағдайда толық қараудан өткізілгенге дейін: үлкен жүк көтергіш автомашиналар – 5,0 сағатқа дейін; жолаушы автокөлік құралдары – 2,0 сағатқа дейін, жеңіл автомобилдер – 1,5 сағатқа дейін; теңіз және өзен кемелері – 4,0 сағатқа дейін;

Қарап-тексерудің бұл нормативтері аялдамада тоқтатып қоюдың белгіленген кезеңінде кеден бақылауын жүргізу мүмкін болмаған жағдайда қолданылады.

Кеден күзеті мен тәртібінің Бас басқармасының жедел қарауына, оған темір жол мен аэропорттар, сондай-ақ жолаушылар бөлімі мен ұтқыр топтарды қоса отырып, шекаралық кеден постылары берілсін.

Кеден күзеті мен тәртібінің Бас басқармасы: орталық кеден органында және жер-жерлерде әрбір құрылымдық бөлімшеден бір қызметкер бойынша іссапарға жіберу есебінен ақпараттарды жинау, қорыту және талдау бойынша тұрақты іс-қимыл жинайтын топтар құрылсын. Көліктің барлық түрлері бойынша күнделікті ақпараттар жинау қамтамасыз етілсін: қозғалыстың барлық түрлерінің саны мен жұмыс кестесі. Аумақтық кеден органдарынан түсетін ТО және Р Бас басқарма иелік ететін дерктермен күнделікті есептермен салыстырып-тексерулер жасалсын; Осы бұйрықтың 2-тармағында көрсетілген бөлімшелер қызметінің тәулік сайынғы талдауы жасалсын, нәтижелері жоқ болған жағдайда, бөлімшелердің жетекшілеріне қатысты тәртіптік сипаттағы нақты шаралар қабылдау бойынша ай сайын ұсыныстар енгізілсін; Қазақстан аумағы арқылы өткен есірткі заттарының әрбір анықталған деректері туралы Ресей Федерациясы өкілдігінен ақпараттар алу ұйымдастырылсын;

Бас кеден басқармасының кеден басқармасының және кеден бастықтарына: басқа бөлімшелердің жеке құрамын тарту есебінен шекарада кеден бақылауын жүзеге асырумен айналысатын бөлімшелер күшейтілсін; кинологиялық қызметтің жеке құрамы мен қызметтік-іздестіру иттері мақсатты пайдалану қамтамасыз етілсін; Орталық Азия аймағындағы поездарға айрықша назар аудара отырып, жолаушылар поездарында ұтқыр топтар мен кеден бақылауы ұйымдастырылсын; ҚР МКК –не тез арада хабарлаумен мерзімдік белгіленген лимит шегінде поездарда тоқтату құқығы берілсін. (осы бұйрықтың 1,2 –тармағы). Осы бұйрықтың (№ 3 қосымша) 2-

тармағында белгіленген үлгіде бөлімшелер бойынша апта сайын және ұтқыр топтардың жұмысы бойынша тәулік сайын баяндалып отырсын.

Есепке БКБ,КБ бастықтары немесе оларды ауыстырушы тұлғалар қол қояды: Ресей Федерациясының шекаралық кеден постыларында және түйсетін станцияларда күн сайын салыстырып- тексеулер жүргізілсін және заңсыз өткізілген есірткі заттары мен контрабанда деректері туралы ақпараттарды алынсын; Жоспарлы негізде кәсіби деңгейін көтеру және қызмет этикасын көтеру бойынша жеке құраммен сабақтар өткізілсін; БКБ бастықтарының орынбасарларына сол жұмыс учаскесі үшін жауапкершілік жеке бекітіліп берілсін. Бұйрықтың көшірмесі ТО және Р Кеден басқармасына берілсін. Мерзімі –24 наурыз.

Кедендік қарау кезінде Ресей Федерациясының аумағынан Қазақстан аумағына келген темір жол және автомобиль көлігінде есірткі заттары табылған жағдайдағы жауапкершілікті басқаруында түйсетін станциялар бар кеден басқармалары мен БКБ бастықтары мен шекаралық кеден постылары көтереді.

Кеден комитетінің баспасөз – қызметі жұмыс нәтижелерін тұрақты түрде БАҚ -та жариялап отырсын. Бұйрықтың орындалуына бақылау жасау Мемлекеттік Кеден Комитетінің төрағасының орынбасары, А.К. Ержановқа, ТО және Р ББ бастығы М.А. Сүлейменовке жүктелсін. Жалпы бақылауды өзімде қалдырамын.

Есірткі заттарды таратушылардың есірткіні сенімді жасыруы үшін ойлап тапқан жаңалықтарында шек жоқ.

Дегенмен, Шығыс Қазақстан облысы БЖ кеден басқармасының инспекторларын есірткі заттарын ұстауда таңқалдыра қою қиын, өйткені есірткі заттарын ұстауда оларға арнайы оқытылған қызмет иттері көмектеседі.

Оған, Қазақстан Республикасының шекарасында “Жезкент” кеден постысында болған Шығыс Қазақстан облысының Бас кеден басқармасының контрабанда және кеден ережелерін бұзумен күрес жөніндегі Басқарманың кинологиялық бөлімінің инспекторлары қосылып бетін қайтарған, ірі мөлшердегі есірткі заттары контрабандадағы оқиғасының айқын дәлелі бола алады.

Мәселен, 2001 жылдың 1 қазанында “Рубеж” операциясы арқылы жедел шаралар жүргізу кезінде ВАЗ – 2109 автомашинасы ұсталды, жүргізушіден өзге қолында тағы бір жолаушы, Семей қаласының тұрғыны болды.

Сол қасында отырған жолаушы Рада аталатын қызметтік-ізвестіру итінің назарын аудартты. Оның алдында толық, итпен қоса жүріп қарап шыққанда, ештеңе анықталмаған болатын. Дегенмен, ит тіміскілеп, тексеру кезінде бұл жолы да өз қызметінен жаңылған жоқ. Оқиға былай болған, әлгі жігіт іш киіміндегі фирмалық таңбаның (белгінің) астарына қарақоңыр түсті полиэтиленді қапшықты ұқыпты түрде тіккен.

Алынған қапшық сот сараптамасына жіберілді.Сараптама қорытындысы бұл заттың опий екендігін, оның 1,1 грамм екендігін анықтап берді.

Осы іс бойынша “Кеден шекарасы арқылы есірткі заттарын заңсыз алып өту ” және “Есірткі заттарын ірі көлемде заңсыз тасымалдау” Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 250-259 баптары бойынша қылмыстық істер қозғалып сараланды.

Есірткі тасымалдаушыны қатаң жаза күтіп тұр, ол Раданы өзінің инспекторларынан ыстық алғыс пен кеден шекарасындағы қызметтік жаңа күндер күтіп тұр.*

Қазақстанда өсе түсіп отырған, айрықша назар аударуды қажет ететін, алаңдатарлық проблемалардың бірі есірткіні қолдану мен оның заңсыз айналымының барған сайын өсіп бара жатқандығы болып отыр, бұл алаңдатарлық жайлар халықтың денсаулығына ғана қатер төндіріп отырған жоқ, сонымен бірге республикадағы саяси-экономикалық және әлеуметтік хал-ахуалға да өзінің келеңсіз әсерін тигізуде. Жоғарыда айтып өткендей, Қазақстан Республикасының кеден органдарына жүктелген негізгі міндеттердің бірі олардың айналымына тыйым салынған есірткі заттары, қару мен басқа да заттар контрабандасымен күрес болып саналады.

Бүгінгі шынайы болмыстағы көптеген өзекті проблемалардың арасынан, бірінші орынға халықтың жаппай есірткіге бой алдыру проблемасы шығып отыр. Қазақстан тек қана есірткі мафиясы үшін транзит учаскесі ғана болып отырған жоқ, есірткінің аса ірі рыногы жасауға ұмтылғысы келіп отырған, сондай-ақ халықаралық есірткі трофикасын ұйымдастыру үшін мемлекеттің ыңғайлы географиялық орналасуын пайдаланып қалғысы келетін әлемдік есірткі бизнесі тарапынан басқыншылық объектісіне айналуға. Есірткінің заңсыз айналымы ауқымының кеңейе түсуі қылмыстық өсуімен және қоғамның криминалдана түсуімен қоса қабаттаса жүруде. Есірткі қылмысының экономика аясына белсенді түрде еніп кетуі неше – қаржы қатынастары саласындағы жағдайды нашарлатып, экономикалық жағдайдың тұрақтылығына кері әсер етеді, қоғамдағы шиеленістің күшейе түсуіне әкеледі.

Есірткі контрабандасымен байланысты ахуалдың келеңсіз даму жағдайларын айқындаушы негізгі факторлар болып, мыналар саналады: Қазақстан Республикасының кеден шекаралары арқылы жолаушылар және жүк тасымалдарының әлденеше рет өсіп отырған көлемі; Жақын шет елдерден есірткі шикізатының көздері болып саналатын-жаңа елдердің пайда болуы; Батыс Еуропа елдерінде және басқа аймақтарда қалыптасып үлгерген есірткі нарығының болуы, сондай-ақ атап өткен елдердің есірткілерді таратуда қарсы тұруы, сонымен байланысты есірткі саудасының жаңа нарықтарының пайда болуы; Өзбекстан Республикасындағы шекарада шекара және кеден бақылауын жүзеге асырудың және шекараның мөлдірлігімен, айналып өтетін жолдардың көптігімен байланысты оны қорғауды қамтамасыз етудің күрделілігі; Оларды Ресейге тасымалдау кезінде жол бойында есірткілер құнының 10-15 есеге дейін өсуі, бұл жайлар әсіресе Тәжікстан мен Өзбекстан тұрғындары үшін әсіресе тәуекел етуді ақтайтын демеу болып саналады; Аймақ халқының негізгі бөлігінің өмір сүру деңгейінің төмендігі, бұл жайлар есірткінің заңсыз

айналымына көбірек адамдарды тартуға жағдай туғызады; Шектелетін мемлекеттердегі есірткі контрабандасымен, есірткіні өндіру және таратумен күрес деңгейінің жеткіліксіздігі; Есірткінің заңсыз айналымымен байланысты ұйымдасқан қылмыстың өсуі және оның қызметінің интернационалдануы, есірткі мафиясының халықаралық құрылымымен тығыз байланысы.

Кеден органдары ішкі істер органдарымен бірге есірткі бизнесіне қарсы тұратын мемлекеттік құрылымдар болып саналады. Оңтүстік Қазақстан облысының Бас кеден басқармасының 2001 жылдың 1-ші жарты жылдығындағы есірткі заттарының заңсыз айналымымен күрес нәтижелері туралы деректерге зер салып, көрсеткіш деректерді 2000 жылдың осы кезеңімен салыстырып көрелік. 2001 жылдың 1-ші жарты жылдығында есірткі заттарының заңсыз айналымының 25 фактісі анықталған.

2. Кинологиялық орталықтардың ашылуы – есірткі контрабандасымен күрестің жаңа мүмкіндіктері

2001 жылдың 29 қыркүйегінде Алматы қаласында Қазақстан Республикасының Мемлекеттік Кіріс Министрлігінің Кеден Комитетінде Кинологиялық Орталықтың ашылуы болып табылады. Бұл оқиға кеден органдарының өсе түсіп отырған ауған есірткі трофинасымен бел шешіп кірісуге дайын екендігін дәлелдейді.

Статистика көрсеткеніндей, бүкіл ұсталған есірткілердің 90 пайызға жуығы иттердің көмегімен табылады екен. Үстіміздегі жылдың тоғыз айға жетер-жетпес уақыты ішінде Қазақстан кеденшілері 2300 кг-ға жуық есірткі ұстады, олардың 2000-кг – “төрт аяқты” кезекшілердің үлесіне тиеді.

Бүгінгі күнге дейін Қазақстан Республикасының Кіріс Министрлігінің Кеден Комитетінің кинологиялық қызметі құқық қорғау органдарының арасында ғана, сонымен бірге бүкіл Орта Азия аймағындағы ең жақсыларының бірі болып табылады. Оны жоғарыдағы дерек те растайды, кеден кинологиясының мамандарын жедел шараларды жүргізу кезінде бүкіл құқық қорғау органдарының күштері пайдаланылады. Осыдан аз уақыт ғана бұрын құрылған кинологиялық қызметте 143 адам, 124 үйретілген иттермен жұмыс істейді, ондағы иттер жоғарыда атанған орталықтың құрылысы аяқталуға жақын қалғанда әртүрлі есірткінің түрлерін іздеуге үйретілді. 2001 жылдың аяғына дейін ондағы қызмет істейтін адамдардың саны 360-ға жетіп, соншама үйретілген иттер пайдаланылады деп күтілуде.

Кинологиялық орталық шынайы өмірдегіге қарағанда жақындатылған жағдайлар туғызуда. Курсанттар да ұшақтардың борттарында, конвейерлік лентада, поездардың вагонында, контейнерлерде іздеу жұмыстарын жүргізе алады. Одан басқа биылғы жылы өзіндік әдістер бойынша иттерді жарылғыш заттарды іздестіруге үйрету жұмыстары басталды, бұл ресейлік және шетелдік осыған ұқсас қызметтерге қарағанда көп арзанға түседі. Мынадай жайды атап өту қажет: Қазақстан Республикасының Ұлттық Қауіпсіздік Комитеті деректері бойынша осындай бір иттің өліміне шешен содырлары 50000 АҚШ долларын төлейтін көрінеді, бұл дегеніңіз жойып жіберілген бір танктің құнымен пара-пар. Бір итті оқытып-үйрету 2 айдан 4 айға дейін жүргізіледі.

Бір жақсысы, қызметкерлерді оқытуға Қазақстан мен Орта Азия аймағындағы құқық қорғау органдары ғана қызығушылық танытпауда, сонымен бірге Қазақстанда жұмыс істейтін шетел фирмаларының жеке меншік күзет агенттіктері де ерекше қызығушылық танытуда. Кинологиялық қызметті толықтырудағы БАҚ-тың ролін атап өту қажет. Бұл мыналармен байланысты: кинологтар қызметіне шекара әскерінде, даярлықтан өткен инструкторлары тартылады. Белгілідей, нағыз мамандарды табу өте қиын, сондықтан кинологиялық орталық жер-жерлерде кеден органдарында жұмысқа орналасуға, осы мамандық бойынша қызығушылық танытқандарды күтеді.

Соңғы жылдары есірткілер таратумен байланысты жағдайдың шиеленісіп, асқына түсуі, Қазақстанның Еуразия құрылығының солтүстік бөлігіне есірткілік көкнәрді алып өтетін жолдың үстінде болуы, оңтүстік бөлігінде өздерінің есірткілік мүмкіндіктері (жабайы өсетін конопля, эфедра) есірткі бизнесімен күресті жан-жақты күшейту қажеттілігін туғызды. Сондықтан қазақстан Республикасының Кеден комитетінің есірткімен күрес жөніндегі басқармасының бастығы С.Құндыбаевтың бастамасы бойынша 2001 жылдың сәуір айында ҚР МКК Кеден комитетінің төрағасының бұйрығымен кеден органдары жүйесінде, “Оңтүстік”, “Батыс”, “Солтүстік” деп аталатын аймақаралық арнайы бөлімшелер құрылды. Олардың негізгі міндеттері – есірткілердің заңсыз айналымын анықтау мен оның жолын кесуден тұрады. Әрине, бұл ең бастысы болып табылады, дегенмен бұл арнайы құрылымдық бөлімшелердің қызметкерлері құқық бұзушылықтың басқа түрлеріне көздерін жұма қарайды дегенді білдірмейді. Бұл құрылымдардағы мамандардың біліктілігі, кеденшілер күнделікті жұмысында бетпе-бет келетін заң бұзушылықтардың кең спектрін қамтуға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер:

Нормативтік құқықтық актілер:

7. Қазақстан Республикасының Конституциясы 30 тамыз 1995 жыл
8. Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған Құқықтық саясат тұжырымдамасы
9. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 16 шілдедегі N 167 Кодексі
10. Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексі Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 13 желтоқсандағы N 206 Кодексі Қазақстан Республикасының Конституциясы. Алматы, “Жеті-жарғы” – 30.08.1995
11. Комментарий к Уголовному Кодексу Республики Казахстан. Борчашвили И.Ш., Рахимжанова Г.К. Караганда – 1999
12. “Қазақстан Республикасының кеден ісі туралы” Қазақстан Республикасының Заңы. 20.06.1995 (өзгерістер мен толықтыруларымен қоса).

Әдебиеттер:

1.Негізгі

1. Жадбаев С.Х. Криминология. Краткий курс лекций. – Алматы: Жеті-жарғы, 2002. – 144 с.
2. Е. Каиржанов Криминология. Алматы., 2001 г.
3. А.И. Алексеев Криминология, курс лекций. Москва, 2000 г.
4. Е.Ерешов Қылмыстық іс жүргізу. Жалпы Бөлім: Оқулық. Алматы: «Өлке» баспасы, 2006. 216 бет

2. Қосымша

1. Алауханов (Алауов) Е.О., Сатыпалды Қ.С. Қазақстан Республикасында алдын-ала тергеудің қылмыстық-іс жүргізу құжаттары үлгілерінің жинағы. – Алматы: «Өркениет», 2002. – 244 бет
2. Тергеу әрекетінің тактикасы. Еркенов С.Е., Сұлтанов С.И. – Алматы Данекер 2002. – 227 бет
3. Ағыбаев А.Н., Алауханов Е.О. Алдын ала тергеудің аяқталуы. Оқу құралы. – Алматы: Жеті жарғы, 2004. – 136 бет
4. Әпенев С.Құқықтық стаистика: Оқулық. – Алматы: Жеті жарғы, 2004. – 392 бет